Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

ELKAS MİRZA İSYANI

Umut Muhammed ŞEFKAT

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

ELKAS MİRZA İSYANI

Umut Muhammed ŞEFKAT

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

KABUL VE ONAY

Umut Muhammed Şefkat tarafından hazırlanan “Elkas Mirza İsyanı” başlıklı bu çalışma, 30.05.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından “Yüksek Lisans Tezi” olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Emine Erdoğan ÖZÜNLÜ (Başkan)

Prof. Dr. Tufan Gündüz (Danışman)

Doç. Dr. Cihat Aydoğmuşoğlu (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan ***"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"*** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ….. ay ertelenmiştir. (2)
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

30/05/2022

Umut Muhammed Şefkat

1"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

*(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*

*(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*

*(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Tufan Gündüz danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Umut Muhammed Şefkat

ÖZET

ŞEFKAT, Umut Muhammed. *Elkas Mirza İsyanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

Şah İsmail'in oğlu Elkas Mirza'nın Safevi Devleti'ne ve ağabeyine karşı başlattığı isyan hareketi kısa bir süre içerisinde büyük bir coğrafyaya yayıldı. Elkas Mirza'nın isyanı aynı zamanda Safevi Devleti'nin bağlı olduğu dini temellere de bir başkaldırıydı. Çünkü devletin merkezi şahtı ve şahın sahip olduğu en yüce makamlardan birisi Mürşid-i Kâmil idi. Bundan dolayı şaha yani Mürşid-i Kâmil'e karşı gelmek dini değerlere de karşı gelmek demekti. Bu hareket ise büyük bir günah sayılmaktaydı. Elkas Mirza'nın tüm bunları göze alarak isyan etmesi ve Osmanlı Devleti'ne sığınması iki devlet arasında savaşa sebep olmuştu. Osmanlı Devleti'nin yıllardır mücadele ettiği Safevi Devleti'ne karşı Elkas Mirza gibi bir fırsata sahip olması Osmanlıların sefer isteğini arttırmaktaydı. Aynı zamanda Elkas Mirza'nın tüm Safevi beylerinin ona tabi olacağı yönündeki vaatleri, başarı ihtimalini arttırdığından sefer kaçınılmaz bir hal almaktaydı. Ancak Elkas Mirza'nın vaatlerinin boşa çıkması ve bunun doğurduğu sonuçlar, onun Osmanlı Devleti'nden kopma sürecini başlatmıştır. Bunun yanında, Elkas Mirza'nın isyan etmesine ve Kızılbaşlardan destek göreceğini ummasına rağmen onların Şah Tahmasb'a duydukları sadakatten ve bağlılıktan vazgeçmemeleri, Şah Tahmasb'ın ülkedeki mutlak konumunu göstermektedir. Ayrıca, Şah Tahmasb'ın kardeşlerine karşı nasıl bir tutum içerisinde olduğu da isyanın yeniden sorgulanmasını gerektirmektedir. Şah Tahmasb'ın kardeşlerine ve yakın çevresine karşı beslediği sevgi ve korumacı tavrına karşılık Elkas Mirza'nın isyan etmesi olayın bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Böylece, Safevi Hanedanının yaşamış olduğu bu ilk çok boyutlu ve geniş isyan Elkas Mirza'nın ölümüyle sonuçlanmış oluyordu.

Anahtar Sözcükler

Elkas Mirza, İsyan, Safevi Devleti, Kızılbaş, Mürşid-i Kâmil, Osmanlı Devleti

ABSTRACT

ŞEFKAT, Umut Muhammed. *The Rebellion Of Elkas Mirza*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

The rebellion movement initiated by Shah Ismail's son, Elkas Mirza, against the Safavid State and his elder brother, spread to a large geography in a short time. The rebellion of Elkas Mirza was also a rebellion against the religious foundations of the Safavid State. Because the central shah of the state and one of the highest positions held by the shah was Murshid-i Kamil. Therefore, to oppose the shah, that is, the Murshid-i Kamil, was also to oppose religious values. This act was considered a great sin. Elkas Mirza's rebellion by taking all these into consideration and taking refuge in the Ottoman Empire caused a war between the two states. The fact that the Ottoman Empire had an opportunity like Elkas Mirza against the Safavid Empire, which it had been fighting for years, increased the Ottomans' desire for a campaign. At the same time, the expedition was becoming inevitable as the promises of Elkas Mirza that all Safavid lords would be subordinate to him increased the probability of success. However, the failure of Elkas Mirza's promises and the consequences of this started the process of breaking away from the Ottoman Empire. Besides, although Elkas Mirza rebelled and hoped to be supported by the Qizilbash, the fact that they did not give up their loyalty and devotion to Shah Tahmasb shows the absolute position of Shah Tahmasb in the country. In addition, the attitude of Shah Tahmasb towards his brothers requires re-examination of the rebellion. The rebellion of Elkas Mirza in response to Shah Tahmasb's loving and protective attitude towards his brothers and close circles constitutes another dimension of the event. Thus, this first multidimensional and wide revolt of the Safavid Dynasty resulted in the death of Elkas Mirza.

Keywords

Elkas Mirza, Revolt, Safavid State, Qizilbash, Murshid-i Kamil, Ottoman State

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY ..... İ

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI ..... İİ

ETİK BEYAN ..... İİİ

ÖZET ..... İİİ

ABSTRACT ..... İV

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM: SAFEVİ DEVLETİ'NDE HANEDAN FİKRİ VE DEVLET İDARESİ 11

1.1.SAFEVİ DEVLET YÖNETİMİNDE HANEDAN ALGISI 11

1.1.1. Safevi Saltanat Fikrinin Dini Kökenleri 11

1.1.2. Mürşid-i Kâmil Kavramı ve Kızılbaşlar 14

1.1.3. Şah İsmail Dönemi Mürşid-i Kâmil Algısı 18

1.1.4. Şah Tahmasb Dönemi Mürşid-i Kâmil Algısı 22

1.1.5. Safevi Devletinde Veraset Sistemi 24

1.2. ŞAH TAHMASB'IN İDARE TARZI VE KARDEŞLERİNE KARŞI TUTUMU 27

1.2.1. Şah Tahmasb'ın Tahta Çıkışı ve İdareci Kimliği 27

1.2.2. Dini Politikaları 35

1.2.3. Ekonomi Politikaları 37

1.2.4. Savaş Politikaları 39

1.2.5. Kardeşlerine Karşı Tutumu 42

1.2.5.1. Sam Mirza 42

1.2.5.2. Behram Mirza 44

2. BÖLÜM: ELKAS MİRZA'NIN İSYANI 46

2.1.ELKAS MİRZA'NIN İSYANINA GİDEN SÜREÇ 46

2.1.1. Elkas Mirza Kimdir? 46

2.1.2. Elkas Mirza'nın Esterabad'ı Zaptı ve Sonrası 47

2.1.3. Şirvan'ın Safevi Devleti Tarafından Fethi ve Elkas Mirza'nın Şirvan Valiliğine Tayini 48
2.2. ELKAS MİRZA'NIN İSYANI 52
2.2.1. Elkas Mirza'nın İsyana Teşebbüsü ve Nedenleri 52
2.2.1.1. Sünniliğe Meyli 52
2.2.1.2. İktidar Arzusu, Çevrenin Etkisi ve Diğer Sebepler 53
2.2.2. Elkas Mirza'nın İsyanı ve Gelişen Olaylar 56
2.2.3. Elkas Mirza'nın Gidişinden Sonra Şirvan 62
2.2.4. Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne Sığınması ve Tepkiler 63
2.3. ELKAS MİRZA VE 1547-1548 OSMANLI-SAFEVİ MÜCADELESİ 67
2.3.1. Elkas Mirza'nın Kanuni Sultan Süleyman'ı Safeviler'e Karşı Savaşa İkna Etmesi 67
2.3.2. Üsküdar'dan İlk Hareket ve Seferin Başlaması 68
2.3.3. Şah Tahmasb'ın Savaş Hazırlıkları 71
2.3.4. Osmanlı Ordusunun Tebriz'e Girişi, Elkas Mirza'nın Tebriz'deki Faaliyetleri ve Ordunun Tebriz'den Ayrılışı 73
2.3.6. Van'ın Zaptı 76
2.3.7. Osmanlı Ordusunun Geri Çekilişi ve Safevi Akınları 77
2.3.8. Elkas Mirza'nın Bağdat'a İlerleyişi ve Safevi Topraklarına Yağmaya Başlaması 80
2.3.9. Elkas Mirza'nın Safevi Topraklarındaki Faaliyetleri 83
2.3.10. Elkas Mirza'nın Osmanlı Topraklarına Dönüşü 86
2.3.11. Seferin Bitişi ve Padişahın İstanbul'a Dönüşü 87
3. BÖLÜM: ELKAS MİRZA İSYANININ SONU 89
3.1. ELKAS MİRZA'NIN OSMANLI DEVLETİNDEN UZAKLAŞMASINA DAİR RİVAYETLER 89
3.1.1. Rüstem Paşa'nın Rüşvet Talebi 89
3.1.2. Elkas Mirza'nın Şiiliğe Meyli 90
3.1.3. Vezirlerle Beylerin Etkisi ve Diğer Rivayetler 90
3.2. ELKAS MİRZA'NIN SOHRAB BEY'E SIĞINMASI VE SAFEVİ DEVLETİNE TESLİMİ 94
3.3. ŞAH TAHMASB'IN ELKAS MİRZA'NIN DÖNÜŞÜNE DAİR TAVRI 95

3.4. ELKAS MİRZA'NIN ÖLÜMÜ 97
3.4.1. Elkas Mirza'nın Kahkaha Kalesi'ne Hapsi ve Ölümüne Dair Rivayetler..... 97
3.4.1.1. Kahkaha Kalesi'nden Atılarak Öldürülmesi 98
3.4.1.2. Ölmediğine Dair Rivayetler 98
3.4.1.3. Diğer Rivayetler 99
3.4.2. Elkas Mirza'nın Ailesinin Akıbeti 100
SONUÇ 101
KAYNAKÇA 103
EK 1: ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU 110
EK 2: ORİJİNALLİK RAPORU 112

GİRİŞ

Safevi Devleti'nin oluşum sürecinde benimsediği Şii hareket o kadar hızlı ve güçlü bir şekilde yayıldı ki birçok coğrafyada ve toplumda iz bırakabilmeyi başarmıştı. İran coğrafyasının mezhebi yapısını tamamen değiştiren bu süreç, önce hareketin içerisinde yer alanların kuvvetli bir değişime girmesine sebep olmuştu. Şeyh Safiyuddin'in meydana getirdiği tarikat siyasi bir hareketten uzaktı. Bulunduğu coğrafya çerçevesinde Akkoyunlu, Karakoyunlu gibi birçok devlet ve beylik ile temas halindeydi. Bu devletleri ve beyliklerin askeri gücünü oluşturan Türkmenler, aynı zamanda Safevîye tarikatına da destek vermekteydiler. Tarikat bu grubun desteği sayesinde Azerbaycan ve İran coğrafyasını kapsayan geniş bir alana yayılma imkânı bulmuştur. Şeyh Safiyuddin'den Şeyh Cüneyt'e gelinceye kadar yalnızca dinle ilgilenen bu tarikat siyasi amaçlar gütmemekteydi. Şeyh Cüneyt ile birlikte tarikat siyasi bir hal almaya başlamıştır. Şeyh Cüneyt'in bu siyasi hareketi destekleyici unsur olarak Şiiliği benimsediği görülmektedir. Daha sonra Şeyh Cüneyt'in oğlu Şeyh Haydar'ın tarikatın başına geçmesi siyasi faaliyetlerin daha da artmasına sebep olmuştur. Şeyh Haydar'ın ülkeler fethetme isteği ve devlet kurma ideali tarikatın sadece siyasi amaçlar taşıyan bir yapıya dönüşmesine yol açmıştır. Şeyhlik artık siyasi bir kimlik kazanmaktaydı. Şeyh Haydar'ın tarikata siyasi bir kimlik kazandırmasına dair en kuvvetli örnek kızıl tacın meydana getirilmesidir. Çünkü kızıl taç ile birlikte Safevîye Tarikatı bir simge kazanmış ve bağımsız bir hal almıştır. Şeyh Haydar'ın ölümü sonrasında dahi kızıl tacı giyen bu müritler tarikata tam bir bağlılık içindeydiler. Tarikatın müritleri Hz. Ali'nin Safevi ailesinden birinde tecelli edeceği görüşünü benimsemişlerdi. Bundan dolayı ilerleyen süreçte daha çocuk yaşta olan İsmail'e tam bir bağlılık göstermişlerdi. Kızılbaşların desteğiyle tarikatın başına İsmail'in geçmesini takiben, bu siyasi hareket Safevi Devleti'nin kurulması ile neticelenmiştir. İsmail yaşadığı siyasi mücadeleler sonrasında devlete tam bir kimlik kazandırmıştır. Devletin güçlenmesi ve halka Safevi Hanedanının benimsetilmesi Şiiliğin tüm ülkeye kabul ettirilmesi ile olmuştur. Yani Şeyh İsmail aynı zamanda Şah İsmail olmuştur. İsmail'in artık şah unvanını kullanması, ona tarikat şeyhliğinden gelen dini gücün yanında siyasi bir güç de katmıştır. Şah İsmail'in kazandığı bu dini ve siyasi güç Mürşid-i Kâmil kavramıyla da desteklenerek

kuvvetli bir anlam kazanmıştır. Şah İsmail'den sonra tahta geçen Şah Tahmasb da babasından kalan bu mirası tam anlamıyla benimsemiştir.

Şah Tahmasb döneminde ise öncesinde görülen şaha ve hanedana bağlılık aile içerisinde sarsıntıya uğramıştır. Bunun ilk örneğini Şah Tahmasb'ın kardeşi Sam Mirza'nın isyan girişiminde görmekteyiz. Ancak Sam Mirza'nın bu hareketi kesin bir sonuca ulaşamamıştır. Diğer kardeşi Elkas Mirza'nın ağabeyine karşı isyanı ise Sam Mirza'ya oranla daha büyük bir etki uyandırmıştır. Aynı kültür ve duyarlılık içerisinde yetişen Elkas Mirza'nın ağabeyine karşı girdiği isyan yalnızca şaha karşı bir tavır gibi gözükse de aslında Safevi Hanedanının en büyük dayanaklarından biri olan Mürşid-i Kâmil kavramını da kapsamaktadır. Elkas Mirza'nın isyan ederken Mürşid-i Kâmil'in ne anlam ifade ettiğinin bilincinde olması ve buna rağmen isyan etmesi onun kararlılığını göstermektedir.

Elkas Mirza'nın isyanı yalnızca hanedanın kendi iç meselesi olarak kalmamıştır. Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığınmasıyla isyan hareketi birçok unsuru da etkileyerek ciddi bir boyut kazanmıştır. Özellikle isyan hareketinin ciddi bir sefere sebep olması birçok sonuç doğurmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ın Safevi sorununun çözümü olarak karşısına çıkan Elkas Mirza ve onun vaatleri şartların olgunluğuyla birleşerek seferin başlamasını kolaylaştırmıştır.

Osmanlı ordusunun Tebriz'e kadar girmesi ve bunun neticesinde Osmanlı ülkesinin doğusunda ciddi bir hareketlenmenin oluşması belki de bir isyanın o dönemde doğurabileceği en etkili sonuçlardan biriydi. Elkas Mirza'nın bu isyan girişimi Safevi Devleti'nin kendi iç meselesinden öteye geçerek Osmanlı Devleti içerisinde de bazı çıkar çatışmalarını tetiklemiştir.

Bu tez içerisinde Elkas Mirza'nın isyanı incelenirken özellikle dönem kaynakları merkeze alınacak ve bu kaynakların yorumları değerlendirilecektir. Hem Osmanlı hem de Safevi kroniklerinin ait oldukları devletleri merkeze alarak olayları açıklamaları, iki devletin birbirlerine karşı bakış açılarına dair de çok önemli izler yansıtmaktadır. Özellikle metin içerisinde bu kaynaklar bir arada kullanılmaya gayret edilerek,

kaynakların bakış açılarının bir isyan üzerinde nasıl farklılaştığı anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Metin içerisinde yararlanılan kaynaklar hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Kaynaklara Dair

Tekmiletü'l-Ahbar

Safevi sarayında görevli Abdi Beğ Şirazi tarafından yazılmıştır. Şah İsmail'in Tebriz'de tahta geçmesinden başlayarak devletin kuruluş yıllarını anlatmaktadır. Daha sonra yaşadığı Şah Tahmasb devrini 1570 yılına kadar anlatmaktadır. 2018 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde Nasrin Mousavi tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak çevirisi yapılmıştır. Ayrıca 2019 yılında Şefaattin Deniz ve Hasan Asadi tarafından çevrilerek Bilge Kültür Sanat tarafından yayınlanmıştır.

Eser Elkas Mirza hususunda isyanına kadar olan yaşantısı ile ilgili genel bilgiler vererek isyanı, Osmanlı Devleti'ne sığınması, 1547-1548 Osmanlı Safevi mücadelesi içerisindeki rolü ve daha sonra Safevi devletine sığınma süreci hakkında bilgiler vermektedir.

Kitâb-ı Lübbü't Tevârih

1541/1542 tarihinde Yahya b. Abdüllâtif Kazvinî kaleme alınmıştır. Eser dört bölümden oluşmaktadır. Umumi tarih kitabı niteliğinde olup Hz. Muhammed ve On İki İmam'a dair bilgilerle başlamaktadır. Daha sonra İran'da hüküm sürmüş hanedanlardan kronolojik olarak bahsetmektedir. Eserin dördüncü bölümü Safevi Hanedanına ayrılmıştır. Şah İsmail dönemine dair oldukça kıymetli bilgiler içermektedir. Eserin dördüncü bölümü Hamidreza Mohammednejad tarafından *Safevi Tarihi* adı ile Türkçe'ye çevrilmiştir. Eser Elkas Mirza hususunda herhangi bir bahiste bulunmamaktadır. Ancak Şah Tahmasb'ın tahta geçiş dönemi ile ilgili kıymetli bilgiler aktarmaktadır.

Kızılbaşlar Tarihi-Tarih-i Kızılbaşan

Yazarı belli olmamakla birlikte hacmi küçük fakat içeriği oldukça zengindir. Çünkü eser yalnızca Safevi Devleti'nin kuruluşunda etkin rol oynayan Türkmen aşiretlerini ve Kızılbaş beylerini anlatmaktadır. 2015 yılında Tufan Gündüz tarafından Türkçe'ye çevrilerek Yeditepe Yayınevi tarafından basılmıştır.

Tezkiretü'l-Mülük

XVIII. yüzyılda kaleme alınmış anonim bir eserdir. Beş bölümden oluşan eser Safevi Devlet teşkilatından detaylı bir biçimde bahsetmektedir. Vladimir Minorsky tarafından 1943 yılında İngilizce'ye çevrilerek basılmıştır. 2007 yılında ise *Safevi Devlet Teşkilatı* adlı Doktora tezi kapsamında Zülfiye Veliyeva tarafından büyük bir kısmı Türkçe'ye aktarılmıştır.

Künhü'l-Ahbâr

Gelibolulu Mustafa Âlî tarafından kaleme alınan eser. Eserin XVI. yüzyıl sonlarında yazılmaya başlandığı tahmin edilmektedir. Eser dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm yaratılıştan Hz. Muhammed'e kadar olan tarihe, ikinci bölüm Emevî ve Abbâsîler dönemine, üçüncü bölüm Türk ve Moğol hânedanlarının tarihine, dördüncü bölüm ise Osmanlı tarihine ayrılmıştır. Dolayısıyla Safevi Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler dördüncü bölümde yer almaktadır. Eser 2019 yılında Ali Çavuşoğlu tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiştir ve Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır.

Eser Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığınması ve bu sığınma esnasında gerçekleşen olaylar daha sonrasında da sefer esnasında Elkas Mirza'nın durumu hakkında bilgiler paylaşmaktadır.

Ahsenü't-Tevarih

Safevi sarayında münşîlik makamında yer alan Hasan Bey Rumlu tarafından 1577 yılında tamamlanmıştır. Eser Farsça kaleme alınmıştır. Umumi tarih niteliği taşıyan eser Timurlu, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Osmanlı ve Safevi tarihlerini kronolojik olarak anlatmaktadır. Şah Tahmasb döneminde Hasan Bey Rumlu bizzat seferlere katılmıştır. Eserini II. İsmail'e ithaf etmiştir. On cilt olarak kaleme alınan eserin yalnızca son iki cildi bulunabilmiştir. Son cildi Şah İsmail'den Şah Abbas'a kadar olan Safevi tarihini anlatmaktadır. 11. cildi Mürsel Öztürk tarafından Türkçe'ye çevrilerek Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır. Eserin 12. cildi ise Oktay Efendiyev ve Namıg Musalı tarafından 2017 yılında Azerbaycan Türkçesine çevrilerek yayınlanmıştır.

Şah Tahmasb döneminden detayları ile bahseden eser özellikle Elkas Mirza ve kardeşleri hususunda kıymetli bilgiler aktarmaktadır. Elkas Mirza'nın isyanı öncesindeki hayatı, isyanı ve isyanı sonrası gelişen olaylar etraflıca anlatılmaktadır.

Hasan Bey-zâde Târîhi

Eser 1520-1635 yılları arasındaki olayları anlatmaktadır. Kendisinden sonra yazılmış olan pek çok kroniğe kaynaklık etmiştir. Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığınmasından bahsederek Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında gerçekleşen 1547-1548 seferindeki rolünü aktarmaktadır. Eser Şevki Nezihi Aykut tarafından 2004 yılında günümüz Türkçesine çevrilerek Türk Tarih Kurumu tarafından üç cilt olarak basılmıştır.

Târîh-i Âlem-ârâ-yi Abbâsî

İskender Bey Münşî Türkmen tarafından 1629 yılında kaleme alınmıştır. Yazar sarayda münşîlik görevinde bulunmasından dolayı olayların pek çoğuna tanıklık etmiştir. Yalnızca Safevi hanedan tarihine yönelik yazılmıştır. Ancak Şah Abbas dönemini daha etraflıca anlatmaktadır. Bundan dolayı Şah Abbas'a kadar olan dönem bir özet niteliğinde anlatılmıştır. Bu özet niteliği taşıyan bölüm genel olarak Hasan Bey Rumlu'dan aktarılmıştır ancak yazar bu bölümlerde kendi yorumlarını da yansıtmaktadır.

Eser özellikle Şah Tahmasb dönemini ve Elkas Mirza hadisesini aktarırken Hasan Bey Rumlu ile benzer bir anlatım göstermektedir. Ancak olayların içerisine kattığı yorumlar ve farklı bilgilerden dolayı ayrı bir öneme sahiptir.

D'Aramon Seyahatnamesi

Monsieur D' Araman, 1547 senesinde Fransa Kralı I. François tarafından Osmanlı Devleti'ne büyükelçi olarak gönderilmiştir. Monsieur D' Araman yanında bulunan Jean Chesnau tarafından eser kaleme alınmıştır. İstanbul'a gelene kadar geçen yolculuk ve Kanuni Sultan Süleyman'ın İran Seferine çıkışı sonrasında Kudüs'e kadar geçen yolculuk şeklinde eser ikiye ayrılmaktadır. Eser İstanbul ve Anadolu'da gündelik hayat, adetler, dini yapı, Kanuni Sultan Süleyman'ın sarayı gibi birçok konudan bahsetmektedir. Eser özellikle Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığınması, Elkas Mirza'nın davranışları ve sefer güzergahı hususunda önemli bilgiler aktarmaktadır. Işıl Erverdi tarafından 2012 yılında çevrilen Dergâh Yayınları tarafından basılmıştır.

Memun Beyin Hatıraları

Eser Şehrizol emirliğine ve hanedanına mensup olan Memun Bey tarafından yazılmıştır. Sultan III. Murat'ın cülusu sebebiyle kendisini sultana tanıtmak ve önceden yaptığı yanlışları affettirmek adına eseri kaleme almıştır. Memun Beyin hatıraları kendisi, babası Bige Bey ve Irak-İran sınır boyunda Osmanlı hakimiyetinin tesisi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti'nin arasında 1533'ten 1555'e kadar gerçekleşen savaşlar boyunca yerel beylerin davranışları ve tutumları, Elkas Mirza'nın isyanı ve bu olaylar içerisinde kendi tutumuna dair bilgilere eserinde yer vermektedir. Eser İsmet Parmaksızoğlu tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek 1973'te Belleten Dergisi'nde *'Kuzey Irak'ta Osmanlı Hâkimiyetinin Kuruluşu ve Memun Bey'in Hatıraları'* ismi ile yayınlanmıştır.

Eser Elkas Mirza hususunda önemli bilgiler içermektedir. İsyanı ve sonrasında gelişen olaylar özellikle de onun Safevi içlerine yaptığı akınlar ilk defa bu eserde bu kadar detaylı zikredilmektedir. Ayrıca eser Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti ve Safevi Devleti ile ilişkileri konusunda da detaylı bilgiler paylaşmaktadır.

Târîh-i Âl-i Osmân

Matrakçı Nasuh tarafından kaleme alınan eser Rüstem Paşa Tarihi adıyla da bilinmektedir. Eser Oğuz Han'dan başlayarak Osmanlı tarihine kadar gelmektedir. Osmanlı tarihini anlatırken Ertuğrul Gazi'den başlatarak anlatan yazar 1561'deki ölümüne kadar yaşanan önemli olayları aktarmaktadır. Eserin Viyana'da bulunan kopyasında "Kitâb-ı Târîh-i Âl-i Osmân, te'lîf-i Rüstem Paşa" ibaresinden dolayı eserin Rüstem Paşa tarafından kaleme alındığı dile getirilmiştir. Ancak araştırmaların sonucunda kitabın Matrakçı Nasuh'a ait olduğu tespit edilmiştir. Göker İnan tarafından hazırlanan eser 2019 yılında Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır.

Eser özellikle Elkas Mirza'nın Osmanlı'ya gelişi, karşılanması ve ağırlanması hususunda hiçbir kaynakta yer almayan detaylar paylaşmaktadır. Elkas Mirza'yı da muhtemelen görmüş ve sefere de katılmış olan Matrakçı Nasuh'un bu konuda verdiği bilgiler büyük öneme sahiptir. Ayrıca Elkas Mirza'ya sunulan hediyeler ve yanına verilen askerler hususunda da ilk defa burada böyle detaylı bir anlatım görülmektedir.

Müneccimbaşı Tarihi-Sahaif-ül-Ahbar fi Vekayi-ül-a'sar

Müneccimbaşı Ahmed Dede tarafından XVII. yüzyılda yazılmıştır. Umumi tarih niteliğinde olan eser Arapça kaleme alınmıştır. Safevi şahları, Şeyh Safiyuddin ve ataları ve XVI. yüzyılda Osmanlı devleti hakkında önemli bilgiler vermektedir. İsmail Erünsal tarafından eserin Osmanlı Devleti'ne dair olan bölümü iki cilt olarak çevrilmiştir ve Tercüman 1001 Eser serisinden yayınlanmıştır.

Peçevi Tarihi

Peçevi İbrahim Efendi tarafından yazılan eser 1520-1640 yılları arasında gerçekleşen olayları aktarmaktadır. 1640 yılında eserin yazımına başlayan Peçevi İbrahim Efendi eserin yazımında diğer Osmanlı kroniklerine ve görgü şahitlerinin aktardıklarına dayanarak eseri meydana getirmiştir. Özellikle yabancı müelliflerin de eserlerinden

yaralanmış olması eseri farklı bir boyuta taşımaktadır. Eser yalnızca siyasi olayları aktarmakla kalmayıp toplumsal sorunlara ve ahlaki öğütlere de yer vermektedir. Eser 1981 yılında Bekir Sıtkı Baykal tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır.

Eser Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığınma sürecini ve seferi diğer kaynaklara benzer bir biçimde aktarmaktadır. Ancak eserin içerisinde yer alan yazarın yorumları ve döneme dair anlatılarındaki detaylar olayların anlaşılırlığı bakımından büyük öneme sahiptir.

Solak-zade Tarihi

XVII. yüzyılda Solak-zade Mehmet Hemdemi Çelebi tarafından kaleme alınan Osmanlı kroniğidir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinden 1657 yılına kadar olan dönemi anlatmaktadır. Vahid Çabuk tarafından yayına hazırlanıp Kültür Bakanlığı tarafından 1989 yılında yayınlanmıştır.

Tezkire-i Şah Tahmasb-ı Safevî

Şah Tahmasb tarafından kaleme alınan eserin yazıldığı yıla dair net bir tarih bulunmamaktadır. Şahlığı döneminde kaleme aldığı eserinde yaşadığı olayları bu kitapta toplamıştır. Kitabın doğrudan Safevi şahlarından birinin ellinden çıkması kitabı ayrıcalıklı kılmaktadır. Eser yalnızca siyasi olayları aktarmamakta aynı zamanda şahın kendi duygu durumu, olaylara yaklaşımı, kişiliği gibi farklı konulara da temas etmektedir. Tahmasb'ın eseri meydana getirirken muhtemelen Bâbür-nâme'den etkilendiği söylenmektedir. Eser bizzat Tahmasb'ın kaleminden çıktığı için samimi bir dile sahiptir. Tahmasb eseri meydana getirirken kendinden sonra gelenlere bir yol gösterici niteliğinde olmasını amaçlamıştır. Eserin şimdiye kadar dört defa basıldığı bilinmektedir. İlki İtimâdu'd-Devle Hasan Han tarafından 1884 yılında Tahran'da basılmıştır. İkincisi 1890 yılında P. Horn tarafından basılmıştır. Üçüncüsü 1912'de Kalküta'da D.C. Phillot tarafından basılmıştır. Dördüncüsü ise 1924 yılında Berlin'de

Almanca hali ile birlikte basılmıştır. Türkçe çevirisi ise Hicabi Kırlangıç tarafından 2001 yılında Anka Yayınları tarafından basılmıştır.

Şah Tahmasb eserinde Elkas Mirza'nın isyanına dair başlı başına bir bölüm ayırmıştır. Eserin içerisinde özellikle Elkas Mirza'nın isyanına giden süreç, isyanı ve sonrasında gelişen sürece dair en detaylı kaynaktır. Şahın olayları birincil ağızdan aktarması ve kendi duygu durumunu da yansıtması bu eseri araştırmada büyük yardım sağlamıştır. Elkas Mirza'nın isyanı çerçevesinde Osmanlı Devleti'ne bakış açısı, takip ettiği siyasi politika ve devlet yapısı hakkında da önemli ipuçları vermiştir. Bundan dolayı eser önemli bir konumda yer almaktadır.

Şerefname

XVI. yüzyılda Bitlis'te hüküm süren Şeref Han tarafından yazılmıştır. Eser iki ciltten oluşmaktadır. İkinci cilt Osmanlı İran ilişkilerini aktarmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Anadolu'ya gelişinden başlayan eser 1597 yılına kadar olan sürede Osmanlı ve İran coğrafyası içerisindeki önemli olayları aktarır. Eser olayları yıl yıl aktarmaktadır. 1971 yılında Emin Bozarslan tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş ve Ant Yayınları tarafından basılmıştır. Eser özellikle Elkas Mirza'nın isyanı, 1547-1548 seferi hakkında önemli bilgilere sahiptir. Ancak eserin tarihlendirilmesi konusundaki problemlidir. Bilgilerin bir özet niteliği taşımasından dolayı çok kapsamlı şekilde olaylar ele alınmamaktadır.

Araştırma-İnceleme Eserleri

Araştırma-inceleme eserleri içerisinde Elkas Mirza'nın hayatı ve isyanına dair bilgi kısıtlıdır. Elkas Mirza genel anlamda ansiklopedi maddesi şeklinde yer almaktadır. Özellikle Elkas Mirza'nın isyanı öncesindeki hayatına dair bilgiler yetersiz kalmaktadır. Yalnızca isyan ettikten sonra Osmanlı Devleti'ne sığınması ve bu sığınmaya giden süreç hakkında kaynaklar bilgi vermektedirler. Ancak bu bilgiler içerisinde Elkas Mirza Osmanlı Devleti tarafından düzenlenen bir seferin parçası olarak yansıtılmaktadır. Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığınması sonrasında kurduğu ilişki ağları hakkında olan

bilgiler kroniklerde rastlanan bilgilerin bir yorumlaması şeklindedir. Eserlerin Elkas Mirza hakkında aktardıkları bilgiler genelde tutarlıdır ancak bazı istisnai durumlar da söz konusudur. Bu da eserlerin temel aldıkları kroniklerin farklılaşmasındandır. Örneğin Azerbaycan coğrafyasında yetişen ve diğer kaynaklardan farklı bir bakış açısı getiren Efendiyev'in eseri daha çok Safevi yönlü bir yaklaşım ile olayları aktarmaktadır. Bunların haricinde John Walsh tarafından yazılan *'The Revolt Of Alkas Mirza'* adlı makale, sadece Elkas Mirza'nın isyana giden sürecini, isyanını ve Osmanlı Devleti'ne sığınmasını anlatan tek çalışmadır. İlk defa John Walsh tarafından bulunan belgeler ışığında Elkas Mirza'nın anlatılması eseri diğer kaynaklardan farklı kılmaktadır. Kısacası Elkas Mirza ve onun isyanına dair anlatılar genel olarak kısıtlı bir çerçevede belirli siyasi olaylar merkezli aktarılmıştır. John Walsh haricinde Elkas Mirza'ya dair müstakil hiçbir çalışma bulunmamaktadır.

Elkas Mirza'nın isyanına dair arşiv kaynaklarında ise kısıtlı bilgiler bulunmaktadır. Mühimme kayıtlarının 1554 yılından başlamasından dolayı bu kaynaklar konumuzun kapsamı dışındadır. Diğer arşiv vesikaları ise Elkas Mirza'ya dair çok kısıtlı ve yetersiz bilgiler içermektedir. Bundan dolayı metin içerisinde arşiv belgelerinden yararlanmadık.

1. BÖLÜM: SAFEVİ DEVLETİ'NDE HANEDAN FİKRİ VE DEVLET İDARESİ

1.1.SAFEVİ DEVLET YÖNETİMİNDE HANEDAN ALGISI

1.1.1. Safevi Saltanat Fikrinin Dini Kökenleri

Safevîye tarikatının doğuşu ve büyümesinde önemli bir yere sahip olan Erdebil'e ilk defa Firuz Şah Zerrinkülah zamanında gelinmiştir. Firuz Şah Zerrinkülah burayı kendine yurt edinmiştir. Dönemin İran sultanı Sultan Edhem'den buranın kendisine tiyul olarak verilmesini istemiş ve burası ileride kurulacak olan Safevîye Tarikatının merkezi konumuna gelmiştir. 1253/1254[1] yılında dünyaya gelen Şeyh Safiyuddin ise atalarından kalan bu mirası devralarak tarikatın temellerini oluşturacak süreci başlatmıştır. Bu süreçte Şeyh Safiyuddin'in ilmini artırma ve bir mürşid arama adına çıktığı yolculukta Şeyh İbrahim Zâhid-i Gilânî ile yollarının kesişmesi Şeyh Safiyuddin için büyük bir adım olmuştur. Şeyh Safiyuddin Şeyh İbrahim Zâhid-i Gilânî'nin yanında kalarak ona hizmet etmiş ve dini bilgilerini arttırmıştır. Bu süreç onun itibarının yükselmesine ve tanınmasına olanak sağlamıştır. Bunun dışında Şeyh Safiyuddin'in Zâhid-i Gilânî'ye anlattığı rüyası Safevi Devleti'nin kurulacağına dair ilk emareyi vermektedir. Olay şu şekildedir: *"Safiyüddin bir gece rüyasında Erdebil Camisi'nin kubbesinde oturduğu halde doğudan batıya âlemi aydınlatan parlak bir güneş, kemerinde takılı uzun bir kılıç ve başında samurî bir külâh [tâc] gördü. Bunu hocası Zâhid-i Gilânî'ye yorumlaması için anlattığında hocası ona; "Müjde sana, kılıç ve güneş, devlet sahibi olmak demektir, senin soyun dünyaya hükmedecek." demişti."* [2]

Zâhid-i Gilânî'nin ölümünden sonra Şeyh Safiyuddin şeyhlik görevine bağlı bir şekilde yolunu sürdürmüştür. Ölümü sonrasında sırası ile oğulları ve torunları babadan oğula tarikatın başına geçmişlerdir. Bu şeyhler sırası ile şu şekildedir: *"Şeyh Safiyüddin İshak, Sultan Sadreddin Musa (Şeyh Sadreddin Erdebilî), Hoca Ali (Hâce Ali), Sultan Şeyh (Sadreddin İbrahim), Şeyh Cüneyt, Sultan Haydar (Ebu'l Vilâye Sultan Haydar), Sultan*

[1] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Safevîye Tarikatı*. Ankara: Tün Kitap, 2018, s. 34.
[2] Aydoğmuşoğlu, *Safevîye,* s. 44-49.

Ali (Ebu'l Hidâye Sultan Ali), (Şeyh) İsmail."[3] Şeyh Safiyuddin'den itibaren tarikatın doğuşu ve gelişimi süreci içerisinde tarikat tam bir kimlik kazanmıştır. Şeyh Cüneyt sonrasında tarikatın artık siyasi bir karaktere bürünmesi tarikattan devlete giden sürecin önünü açmıştır.

Şah İsmail'den itibaren hanedanın bağlı olduğu dini kökenlerin meşru bir kalıba sokularak zaman içerisinde halka benimsetilmesi, pek çok meselenin hanedan lehine çevrilmesinde önemli bir adım olmuştur. Bunu gerçekleştirmenin en etkili yolu da oluşturulan silsilelerdir. Şeyh Safiyuddin ve öncesinin yedinci İmam Musa Kâzım'a ve oradan Hz. Ali'ye kadar dayandırılması dini temeller çerçevesinde meşruiyet kanıtlanma çabasının açık bir göstergesidir. Bu silsile şu şekildedir: *"Şeyh Safiyuddin <Ebu'l-Feth> İshak ibn-i eş-Şeyh Eminüddin Cibrîl ibn-i el-Salih ibn-i Kutbeddin Ebubekr ibn-i Salahaaddin Reşîd ibn-i Muhammed el-Hâfız li-Kelamullah ibn-i 'İvaz ibn-i Piruz el-Kürdi el-Sincanî, <Piruz Şah Zerrin Külah ibn-i Muhammed Şerefşah ibn-i Muhammed ibn-i Hasan ibn-i Muhammed ibn-i İbrahim ibn-i Cafer ibn-i Muhammed İsmail ibn-i Muhammed ibn-i Ahmet A'râbî ibn-i Ebu Muhammed el-Kasım ibn-i Ebu'l-Kasım Hamza ibn-i el-İmam el-Himam Musa el-Kâzım ibn-i İmam Cafer el-Sadık ibn-i İmam Muhammed el-Bâkır ibn-i İmam Zeynelabidîn Aliyyi ibn-i İmam Seyyidü'ş-Şüheda ebâ Abdullah el-Hüseyn ibn-i Emirü'l-Mü'minîn ve imamü'l-Muttakîn Ali İbn-i Ebi Talip"*[4] Durum böyle olmasına rağmen ailenin seyit mi şerif mi olduğu konusu güya muğlak bırakılmış, bunun önemsiz bir detay olduğu vurgulanmıştır. Görülüyor ki Safevi ailesinin soy ağacını net bir şekilde dini bir kökene dayandırmak pek mümkün değildir. Dönemin siyasi ve sosyal şartları çerçevesinde farklı silsilelerin ortaya konduğu görülmektedir. Özellikle Şiiliğin kabulü sonrası soyun Hz. Ali ve on iki imama dayandırılması sıkça karşılan bir hususdur.[5] Çünkü halkın Şii mezhebe yaklaşımını ve benimsemesini arttırmanın en temel yollarından birisi yöneticinin, imamların veya Hz. Ali'nin soyuna dayanması ile olabilirdi.

Öte yandan ailenin Sünni kökenli olduğu yolunda da görüşler bulunmaktadır. Buna göre Şey Safiyuddin Şafii mezhebine mensuptu. Tarikatın oluşum sürecinde daha çok

[3] Aydoğmuşoğlu, *Safevîye,* s. 7.
[4] Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018, s. 14-15.
[5] Tufan Gündüz, *Kızılbaşlar, Osmanlılar, Safeviler*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018, s. 117.

bölgenin orta sınıfına mensup aileleri tarafından geniş destek görmüştü. Ayrıca onun tarikat silsilesinin de Sünni kökenli olduğu ileri sürülmüştür. Buna göre: *"Şeyh Safiyüddin, Seyh İbrahim Zahid Gilani, Seyyid Cemaleddin, Şeyh Sihabuddin Mahmud Tebrizi, Ruknu'd-din es-Sicâsi, Kutbu'd-din Ebu Bekir el-Ebheri, Ebu Necib es-Sühreverdi, Kadı Vecihu'd-din Ömer el-Bekri, Muhammed el-Bekri, Ahmed Esved ed-Dineveri, Mümsad ed-Dineveri, Ebu'l-Kasım Cüneyd b. Muhammed el-Bagdadi, eriy b. el-Magas es-Sakatî, Maruf el-Kerhi, Davud Tâî, Habib el-A'cemi, Hasan el-Basri, Ali b. Ebu Talip, Muhammed Mustafa, Cebrail-i Emin."*[6]

Şah İsmail Tebriz'de[7] Şiiliği resmi mezhep ilan ettiğinde[8] ülkenin önemli bir bölümünde Sünnilik hakimdi.[9] Bu durum başlı başına bir problem gibi gözükse de hızlı bir Şiileştirme politikası benimsendi. Bir taraftan şiddet gösterileri ve baskılarla Şiilik hâkim kılınırken diğer yandan Cebel-i Âmil ve Bahreyn'den gelen Şii fakihlerle dini esasların uygulanması yoluna gidildi.[10] Ülkenin her yanında açılan Şii medreseler yeni akidelerin benimsetilmesi sürecini hızlandırdı. Buna rağmen Sünnilik uzun süre içten içe yaşamaya, hatta hanedan üyelerini etkilemeye devam etti.

Şah İsmail yalnızca halka baskı yapmaktan öteye geçerek Sünni mezhebe mensup olan kişilerin tarikatlarını yok ettirmiş ve şeyhlerin mezarlarını dahi yakıp yıktırmıştır.[11] Özellikle Şah İsmail'in kuruluş döneminde tasavvufi ulema ve yapıya bağlılığı bu aşamalı değişimi tetikleyen bir diğer faktör olmuştur.[12] Ancak Şah İsmail'in kendini Hz. Ali'nin *tecellisi*[13] olarak nitelendirmeye başlaması bu tasavvufi bakış açılarının da

---

[6] Doğan Kaplan, *Buyruklara Göre Kızılbaşlık*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 32-33.
[7] Tebriz şehrinin XVI. yüzyıl içerisindeki siyasi, sosyal ve iktisadi hayatı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Onullahi, Seyidağa. *XIII-XVII Əsrlərdə Təbriz Şəhəri*. Bakü: Azərbaycan Ssr Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutu, 1982.
[8] Süleyman Gökbulut, "Safeviler Devrinde Şiiliğin Yayılmasında Tasavvufun Rolü: Tasavvuf Tarihi Açısından Bir Değerlendirme." *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, s. 285.
[9] Gündüz, *Şah İsmail*, s. 68.
[10] Gündüz, *Şah İsmail*, s. 69-70.
[11] Gökbulut, a.g.m., s. 287.
[12] Gökbulut, a.g.m., s. 289.
[13] Sözlük anlamı belirmek, ortaya çıkmak olan tecelli kelimesi, tasavvuf terimi olarak Allah yolunda olan bir kimsede Allah'ın varlığının çeşitli şekillerde zuhur etmesi şeklinde ifade edilebilir. Bu da kişinin iç dünyasında, yalnızca Allah'ın dilediği kullarına bahsetmiş olduğu birtakım batınî sırları görebilme yetisinin belirmesi olarak açıklanabilmektedir. Semih Ceyhan, "Tecellî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, c. XL, s. 241-243.

sonunu hazırlamıştır. Bilhassa şeyh-mürid ilişkilerinin bilinçli ve aşamalı şekilde yok edilmesi şeyhin de yalnızca şahın kendisi olabileceği gerçeğini ortaya çıkardı.[14]

Şiileştirme politikaları üzerine eğilen üç şah Safevi Devleti içerisindeki Şiiliğin temellerini daha da kuvvetlendirmişlerdir. Şah İsmail, Şah Tahmasb ve I. Abbas dönemlerinde uygulamaya konulan politikalar çerçevesinde Şiilik toplum ve devlet idaresinde daha da yerleşmiş ve kabullenilmiştir. Özellikle Şah Tahmasb dönemindeki Mürşid-i Kâmil algısı konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

1.1.2. Mürşid-i Kâmil Kavramı ve Kızılbaşlar

Safevi Devleti'nin kendisine dini bir karakter kazandırması ve bu karakterin devletin tüm gruplarına tesiri, belirli kavramların şekillenmesine sebebiyet vermiştir. Özellikle şahın konumu ve şaha karşı yapılması gerekenler belirli bir kalıp içerisinde yer almaktaydı. Şah İsmail'in devlete kazandırdığı meşruiyet ve bu meşruiyet kaynağına duyulan bağlılık devlete de bağlılığın temel ilkesiydi. Sırası ile Mürşid-i Kâmil ve Kızılbaş kavramlarını açıklamak olayı daha anlaşılır kılacaktır.

'Mürşid' kelimesi tasavvufta Allah yolunda yol gösteren eren kimse olarak tanımlanmaktadır.[15] '*Kâmil*' ise olgun, tamamlanmış, tam anlamıyla yeterli olan anlamına gelmektedir.[16] Bu iki kelimenin oluşturduğu anlam ise Allah yolunda yol gösteren, olgunluğa erişmiş, ilmini tamamlamış eren kimse demektir. Kızılbaşlar tarikat geleneği içinde aynı zamanda şeyhleri olan şahlarının 'Mürşid-i Kâmil' olduğuna inanıyorlardı. Bu kavram şahlar tarafından da benimsenmişti. Örneğin II. İsmail Kızılbaşlarla mücadelesi esnasında sık sık 'Mürşid-i Kâmil' olduğuna vurgu yapmıştı. Keza bu kavram Şah Abbas döneminde de kullanılmaya devam etmişti. II. İsmail'in Rumlu emirleri ile arasında geçen şu diyalog Mürşid-i Kâmil kavramının vurgusuna örnek oluşturur: *"İsmail Mirza Mürşid-i kâmilin sözünden çıkan ve ona karşı gelen Sufi ve talebelerine Sufîlik usulü ve Safevî şeyhleri yolu gereğince ne gibi ceza vermeli ve*

[14] Gökbulut, a.g.m., s. 289.
[15] Reşat Öngören, "Şeyh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, c. XXXIX, s. 50-52.
[16] Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Kâmil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, c. XXIV, s. 280-281.

ona ne yapmalı" diye sordu. Onlar: "Mürşid-i kâmilin sözünden çıkan ve ona karşı gelen sufilikten koğulur ve merduddur." dediler. İsmail Mirza da öyle ise Halife neden bizim sözümüze karşı geldi dedi."[17] Bu duruma başka bir örnek ise Şah I. Abbas'ın Kazvin'e gelişini haber alan beylerin onu görmek için Devlethâneye geldikleri esnada görülmektedir. Mürşid Kulu Han ile beylerin arasında geçen konuşma şu şekildedir: *"Kapıcılar ve Devlethâne muhafızları kapıları açıp, Hanları ve onların arkadaşlarını içeri alarak, asker ve ordu efradının girmesine mani oldular. Mürşid Kulu Han haber gönderip, Hanların kendi evlerine gitmeden Sufilik kanunlarına riayet ederek, önce Devlethâne-yi humayuna geldiklerinden, yine Sufilik kanunları gereğince, daha evvel Mürşid-i kâmilin yani Hazret-i Eşref-i Âla'nın hizmetine çıkıp, onların el ve eteklerini öpdükten sonra diğer işlerini yapmaları lazımdır."*[18]

Mürşid-i Kâmil'e saygı ve ona bağlılık devlete bağlılığın tam bir sonucuydu. Bunun yanı sıra Mürşid-i Kâmil'e karşı olan kişi günahkâr ve cehennemlik olan kişiydi. Kısacası Şah İsmail döneminden itibaren benimsenen bu kavram, devlet yönetiminde şahın yetkilerini neredeyse sonsuz bir şekle sokmakta, bu da şahın her türlü otoritesinin halk ve Kızılbaş zümre üzerinde sarsılmaz kılmaktaydı.

Kızılbaş kavramının bir grubu ifade edecek şekilde ilk defa ne zaman kullanıldığına dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak XV. yüzyılın son çeyreğinde[19] Kızılbaşlık Şeyh Haydar tarafından belirgin bir anlam kazanarak simgesel bir boyuta ulaştı. Şeyh Haydar'ın kendinden olanlar ile olmayanları ayırt etme adına giriştiği bu hareket kızıl bir tacın/börkün ortaya çıkması ile gerçekleşti. Şeyh Haydar'ın müritlerine kızıl renkte on iki dilimli bir başlık giydirmesi *Kızılbaş* kavramını ortaya çıkardı. Şeyh Haydar'ın giydirdiği bu taç '*Tâc-ı Haydarî*'[20] adıyla da anılmaktaydı. Rivayete göre Şeyh Haydar'a bu tacın nasıl yapılacağı rüyasında Hz. Muhammed tarafından gösterilmişti.

[17] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târîh-i Âlem-ârâ-yi Abbâsî.* (çev. Ali Genceli) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019, s. 230.
[18] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 444.
[19] İlyas Üzüm, "Kızılbaş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, c. XV, s.546.
[20] Üzüm, a.g.m., s. 546.

Bu kızıl tacın ilk defa kullanılması ise zayıf bir rivayete göre Şah İsmail'in Tebriz'e girmesinden sonradır. [21]

Kızıl börkün siyasi ve sosyal alandaki rolü çok büyüktür. Kızıl börkün Safeviler tarafından ilahi bir boyut kazanması öyle bir noktayı temsil eder ki, suç işleyen birinin görevinden alınması veyahut öldürülmesi kararına varıldıktan sonra yapılan ilk icraat o şahsı aşağılama adına kızıl börkün başından alınmasıdır.[22]

Kızılbaşlık zamanla, sadece bir giyim öğesi formundan öteye geçerek Safevi ülkesinin her türlü unsurunda kendini göstermiştir. Örneğin; oymaklar için *Tavâîf-i Kızılbaş*, emirler için *Ümerâ-yi Kızılbaş*, ordu için *Leşker-i Kızılbaş*, hükümdar için *Padişah-ı Kızılbaş*, sahip oldukları ülke için *Ülke-i Kızılbaş* ve son olarak devlet için *Devlet-i Kızılbaş* şeklinde isimler kullanmaları Kızılbaş kavramanın ne denli ülkeye sirayet ettiğini kanıtlamaktadır.[23]

Kızılbaşların Mürşid-i Kâmil'e dair bakış açılarına ve hareketlerine değinmek iki kavram arasındaki ilişkiyi ve Safevi Devleti'nin esaslarını anlamlandırmak açısından önemlidir. Hükümdarın doğrudan Tanrı tarafından atandığı, bundan dolayı her ne durum olursa olsun halkın ona itaat etmesi gerektiği, şayet itaat etmez muhalefet ederse büyük günahkâr olduğu görüşü bulunmaktadır.[24] Bunun yanı sıra Mürşid-i Kâmil'e secde etmek ve ondan af dilemek gayet olağan bir davranış olarak sayılmaktadır.[25] Bu duruma örnek olarak Şah Tahmasb'ın kardeşi Sam Mirza'nın şahın yanına geldiği esnada yer öpmesi yani secde etmesi söylenebilir.[26]

Mürşid-i Kâmil'e itaat yalnızca onun zatından öte şeyleri de ifade etmektedir. Şahın evi, sarayı, konağı veyahut şahın bulunduğu herhangi bir yer de Kızılbaşlar için kutsal

---

[21] Gündüz, *Şah İsmail*, s. 32.
[22] Kızıl börkün siyasi anlamdaki konumu ve bu duruma dair örnekler için bkz. Gündüz, *Kızılbaşlar,* s. 191.
[23] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi*. Ankara: Kimlik Yayınları, 2015, s. 35.
[24] Roger Savory, "The Safavid Administrative System". (ed. Peter Jackson) *The Cambridge History Of Iran Vol. VI*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986, s. 351.
[25]Mehmet Dağlar*, Şah Tahmasb'ın Dini Siyaseti.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 127.
[26] Abdi Beğ Şirazi, *Safeviler / Tekmiletü'l-Ahbar.* (çev. Şefaattin Deniz, Hasan Asadi) İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019, s. 61.

konumdaydı.[27] Kızılbaşlar'ın şaha olan bağlılıkları ve ona tabi oluşlarını Tufan Gündüz şöyle aktarmaktadır: *"Ona göre sûfi geleneklerinin en belirleyici kaidesi, kayıtsız şartsız Mürşid-i Kamil'e yani şaha itaat etmektir. Aslında bu husus Safevî hanedanının etrafında toplanan ve Safevî Devleti'nin kuruluşundan itibaren hizmetkârı olan, ömürlerini bu yolda tüketen Kızılbaşların tabiatları gereğiydi. Onlar bu yolda can vermeyi sûfiliğin en küçük şartı biliyorlar, şahın lütfuna veya keremine sığınmayı sûfiliğin esası ve kaidesi sayıyorlar; her iki durumda da kadere razı olmakla yetiniyorlardı."*[28] Abdüllatif Kazvinî'de eserinde Mürşid-i Kâmil'e olan bağlılığın ve onun her bir zerresinin Kızılbaşlar gözünde ne derecede olduğunu şu sözlerle açıklamaktadır: *"O Hazret'in ayaklarından çıkan tozu basiret sahipleri gözüne sürme diye çekip, kendilerine örnek kabul ederek, kendinin hatırlatacak 4 yadigar bıraktı."*[29]

Şayet bir kişi şaha yani Mürşid-i Kâmil'e itaatsizlik edecek olur ise müfsid ve yanlış yola sapan bir kişi konumuna gelir.[30] Nâ-sûfi-gerî yani sufiliğin ihlali idama varacak bir cezaydı.[31] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen eserinde Mehd-i Ulya'nın[32] ölümünü anlatırken kullandığı şu sözler Mürşid-i Kâmil'e bağlılıktan uzaklaşmanın ne gibi sonuçları olacağını açıklar niteliktedir: *"Mukaddes Safevi ailesine karşı, pîre karşı mürid tavrını takınan Kızılbaş aşiretleri efradı, akide ve ihlas yolunu tutmuşlardır. Bunlar sonradan, şeytanın oyununa uyarak, nefsin isteklerine kapılarak, birbirleri ile öne çıkmak hususunda yarış ederek, ittifak ve birlik yolundan sapıp, nifak ve ayrılık yoluna girdiler. Git gide bu vefalı zümrenin ve bu saflık düşünen sufilerin işi, iradetsizliğe ve itaatsızlığa girerek, iman ve ihlasın zıddı olan, edebsizce işlere cesaret edip, kötü tabiatlı müfsid cahillerden ve o zümrenin fena cibilliyetli hatakârlarından olarak ortaya çıktı."*[33] Buradan hareketle görülüyor ki Mürşid-i Kâmil'e saygı demek onun ailesine de saygı anlamına gelmekteydi.

---

[27] Gündüz, *Kızılbaşlar,* s. 193.
[28] Gündüz, *Kızılbaşlar,* s. 192-193.
[29] Abdüllatif Kazvinî, *Safevi Tarihi*. (çev. Hamidreza Mohemmednejaz) Ankara: Birleşik Yayınevi, 2011, s. 61.
[30] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 80.
[31] Mehmet Çelenk, "Safevîlerin Din Politikası ve İran'ın Şiîleşme Seyri." *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, s. 17-18.
[32] Mehd-i Ulya Şah Muhammed Hüdabende'nin eşi ve Şah Abbas'ın annesidir. İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 292.
[33] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 291.

Mürşid-i Kâmil'e saygısızlık sonuçlarına dair bir başka örnek de Elkas Mirza'nın isyanı hususundadır. Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne verdiği vaatlerin başında beylerin ona itaati hususu önemli bir yer tutmaktadır. Abdi Beğ Şirazi'nin bu konuya dair yaptığı yorum Kızılbaş'ın Mürşid-i Kamil'e bağlılığını açıklamaktadır: *"Hangi muteber Kızılbaş bugün taç bırakıp Osmanlılara sığınıp dede baba yolundan ve masum imamlar Şialığından ayrılıp senin hizmetine girer."*[34] Aynı şekilde Şah Tahmasb da eserinde: "*O, orada birtakım yalanlar düzerek, bütün Kızılbaş benimle müttefik olup beni istiyor, der. Gerçek şudur ki Kızılbaş'ın başını koparsalar tâcı bırakmaz."* şeklindeki sözleri gösteriyor ki hiçbir Kızılbaş'ın şahı ve devletini bırakarak Elkas'ın yanına geçmeyeceklerine dair kesin bir kanısı bulunmaktadır.[35] Elkas Mirza'nın Safevi Devleti'ne teslimi sonrası öldürülmesine dair yorumda bulunan Abdi Beğ Şirazi şu cümleyi de ekleyerek yaptığı saygısızlığın sonucuna dair net bir yorumda bulunmaktadır: *"O ölüp cehenneme gitti ve şerri defedildi."*[36]

Görülüyor ki şaha bağlılık ve şahın her ne durum olur ise olsun yolundan gitmek yapılan en doğru hareket olarak kabul görmektedir. Buna göre şahtan yani Mürşid-i Kâmil'den ayrılmak ona karşı gelmek doğrudan cehenneme gitmeye ya da en büyük günahlara tekabül etmektedir. Bu yüzden Safevi şahının ve şaha atfedilen her türlü unvanın kutsal sayılması hanedanın en büyük desteği olmuştur. Bu derece bir bağlılık devletin karşı karşıya kaldığı istikrarsızlık ortamında bile şahın korunması ve ondan kopulmaması yönündeki düsturu asla etkilememektedir. Kısacası devlet şahın kendisi, şah ise devletin merkez noktasıydı. Şaha karşı olmak devlete ve dini unsurlara da karşı olmak ile eş anlamlı sayılıyordu.

1.1.3. Şah İsmail Dönemi Mürşid-i Kâmil Algısı

Şah İsmail'in meydana getirdiği yeni devletin oluşumu aşamasında iki temel güçten yararlandığını görülmektedir. Bunların ilki siyasi ortamın elverişliliği diğeri ise takipçilerinin ona gönülden bağlılığıydı. Buna göre Akkoyunlu Devleti'nin dağılma sürecine girmesi ülkenin her yanında irili ufaklı beyliklerin ortaya çıkmasına sebep

[34] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 90.
[35] Şah Tahmasb-ı Safevî, *Tezkire.* (çev. Hicabi Kırlangıç) Ankara: Atlas Kitap, 2015, s. 57.
[36] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 96.

olmuştu. Kızılbaş reisler bu istikrarsız durumdan faydalanmayı ve genç İsmail'in de bu mücadelenin içinde olmasını sağlamışlardı. Bununla birlikte kalabalık bir Kızılbaş gücünün, kayıtsız şartsız İsmail'i desteklemesi onun askeri ve siyasi gücünden çok dahi vasfından kaynaklanıyordu. Şah İsmail Kızılbaşların nezdinde 'Mürşid-i Kâmil'di ve bu bakış açısı devletin karakterini de belirlemekteydi. Bununla birlikte, Şah İsmail dönemi Mürşid-i Kâmil algısının aslında aşamalı ve farklılaşarak ilerlediği görülmektedir. Şah İsmail'in Çaldıran Muharebesi'nde aldığı yenilgiye kadar olan dönemi ilk dönem olarak adlandırıp yenilgi sonrasını ayrı bir şekilde incelemek doğru olacaktır.

Şah İsmail daha devletin temellerini attığı dönemde, Mürşid-i Kâmil kavramının henüz belirginleşmediği zamanda, yanındaki beylerin ona tam sadakati ve itaati devletin kuruluşunun en büyük yardımcısı olmuştur. Daha 13 yaşında olan[37] İsmail'e karşı sorgusuz bir itaat ve bağlılık bulunmaktaydı.[38] Bu bağlılığın neticesinde o daha resmi bir hüviyete kavuşmadan padişah ve mürşid konumuna ulaşmıştı bile. Hatta ona sadık olan müritlerin sıkça ziyareti devlet kurma planlarının şekillenmesine de yardımcı olmuştu.[39] Zaten Şah İsmail de bu duruma karşılık yukarıdan yani Allah tarafından memur edildiğini ve de '*Zıllullahu fi'l-arz'* olarak Allah'ın yeryüzündeki gölgesi konumunda olduğunu söyleyerek meşruiyetine dair ilk vurguyu yapmaktaydı.[40] Abdi Beğ Şirazi Şah İsmail'in Erzincan'a geldiği sırada yaklaşık on iki bin askerin sırf onu ziyaret için yanına geldiğini zikreder. Bu da bahsedilen dönem için çok büyük ve etkileyici bir kitleyi temsil etmektedir.[41] Şahın yanında savaşmak onun yanında ölmek yüce bir onur olarak görülüyordu. Savaşa giren askerler üstleri çıplak, zırhsız bir şekilde savaşmaktaydılar. Bağlılık o kadar üst seviyeye çıkmıştı ki karşılığı ne olursa olsun Mürşid-i Kâmil'in sözünden çıkılması uğursuzluk sayılıyordu. Örneğin Şirvanşahlar ile yapılan savaştan dönüşte ele geçirilen ganimetlerin ırmağa atılması emredildiğinde Kızılbaşlardan biri şöyle anlatmıştır: *"Şirvan feth edilince Şah, Şirvanlıların kötü dinli olduğunu onların mallarının pis olduğunu suya atılmasını emretti. Herkes at ve deve yüklerini suya attılar. Bende padişaha ait kıymetli bir kese dolusu mücevher vardı. Mücevheri suya atmak uçarılıktır diye düşündüm. Sonra Mürşid-i Kamil'in sözünü*

[37] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 25.
[38] Gündüz, *Şah İsmail*, s. 46-47.
[39] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 28-29.
[40] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 25; Gündüz, *Şah İsmail*, s. 72.
[41] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 27.

ihmal etmenin sonu hayır değildir deyip suya attım."[42] Görülüyor ki şart ve koşul veyahut insanın kendi düşüncesi ne olursa olsun Mürşid-i Kâmil'e itaat, onun isteğine saygı her şeyin üzerindeydi.

Şah İsmail'in şahsında belirginleşen karizmatik lider olgusu onun ilerleyişinde büyük bir etmen olmuştur.[43] Bunun yanı sıra Kızılbaşların gözünde Şah İsmail, Hz. Ali'nin tecelli etmiş hali olarak tasavvur edilmekteydi.[44] Roemer bu durumu şöyle açıklamaktadır: *"Onun yalnızca Ali ve diğer on bir imamı kabul etmesi değil, bunlarla birlikte Ali'nin yeniden bedenleşmiş şekli ve Tanrı'nın açık bir tezahürü oluşu inanışına bağlı olarak, Tanrı'nın insan formunda kendisini göstermesi (tecelli) ve reenkarnasyon (tenasüh)*[45] *inanışını vurgulaması, bunun çarpıcı örnekleridir."*[46] Şah İsmail'in dayanak noktası olarak Hz. Ali'yi kendi bedeninde yansıtması ve buna ek olarak emri doğrudan Allah'tan aldığı görüşü sarsılmaz bir inanışı ve bağlanışı doğurmaktaydı. Şaha karşı bu inanışın dışına çıkmak yalnızca dini temellerden öte sebeplere de dayanmaktaydı. Şahın yani Mürşid-i Kâmil'in emrine karşı gelmek küfre eşdeğer tutulmaktaydı. Bu da sonuç olarak ölüme varacak olan bir cezalandırmaya yol açmaktaydı.[47] Bundan dolayı şaha gönülden bağlı olmak ya da öyle gözükmek bir bakıma zorunluluktu. Öte yandan Şah İsmail'in Hz. Ali'nin Şah İsmail'de tecelli ettiğine ve Hz. Ali'nin de Allah'ın tecellisi olduğu yönündeki görüş onun karizmasının dini boyutunu daha da güçlendirmekteydi. Kaldı ki kendisi de buna gönülden inanmaktaydı.[48] Hatâyî Divanı'nda yer alan şu şiiri kendini nasıl bir mertebede gördüğünü göstermektedir:

"Allah Allah diñ ġāzīler
Ġāzīler diyin şāh menem
Ḳarşu gelüñ secde ḳıluñ
Ġāzīler diyin şāh menem

---

[42] Gündüz, *Şah İsmail*, s. 60.
[43] H. R. Roemer, "Kızılbaş Türkmenler: Safevî Teokrasisinin Kurucuları ve Kurbanları (çev. Harun Yıldız)." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Yaz 2006, s. 86.
[44] Namıg Musalı, "I. Şah İsmail'in İdarî-Askerî ve İctimaî-İktisadî Politikaları Üzerine Bazı Notlar ve Değerlendirmeler". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, İlkbahar 2018, s. 12.
[45] Yeniden doğuş, başka bir bedende tekrardan varoluş anlamına gelmektedir. Ali İhsan Yitik, "Tenâsüh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, c. XXIV, s. 441.
[46] Roemer, a.g.m., s. 87.
[47] Gündüz, *Şah İsmail*, s. 93; Musalı, I. Şah İsmail, s. 17-18.
[48] Irene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*. (çev. Turan Alptekin) İstanbul: Cem Yayınevi, 1993, s. 40.

Uçmaġda ṭūṭī ḳuşıyam
Ağır leşkerlü başıyam
Men ṣūfīler yoldaşıyam
Ġāzīler diyin şāh menem

Ne yirde eksen biterem
Ḫanda çağırsan yeterem
Ṣūfīler elin dutaram
Ġāzīler diyin şāh menem

Manṣūr ile dārda idüm
Ḫalīl ile nārda idüm
Mūsā ile Ṭūrda idüm
Ġāzīler diyin şāh menem

Bir sıradan beri gelüñ
Nevrūz idüñ şāha yetüñ
Hey ġāzīler secde ḳıluñ
Ġāzīler diyin şāh menem
Ḳırmızı tāclu boz atlu
Ağır leşkerlü heybetlü
Yūsuf peyġamber ṣıfatlu
Ġāzīler diyin şāh menem

Ḫaṭāyīyem al atluyam
Sözi şekerden datluyam
Murtażā ‘Alī ẕātluyam
Ġāzīler diyin şāh menem”[49]

[49] İsmâîl b. Haydar el-Erdebilî, *Hatâyî Dîvânı,* (haz. Muhsin Macit), İstanbul:Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017, s. 136-137.

Bütün bu ifadelere rağmen Osmanlı Devleti ile gerçekleşen Çaldıran Muharebesi[50] sonrası Şah İsmail'in bu sarsılmaz Mürşid-i Kâmil kimliği ciddi bir zedelenmeye uğrayacaktı. Çaldıran yenilgisi Mürşid-i Kâmil'in yalnızca halk veya yönetici zümre karşısındaki imajını değil aynı zamanda şahın bizzat kendisini de etkileyecekti. Yaklaşık olarak on yıl boyunca Şah İsmail'in din işlerinden ve devlet yönetimden uzaklaştığı söylenebilir.[51] Şah İsmail bu yenilgi sonrası kendini savaştan ve devlet işlerinden uzaklaştırıp av partileri ve eğlenceler ile zamanını harcamaya başlamıştı.[52] Bu durum Türkmenlerin ona karşı bakışında ciddi bir sarsılma meydana getirmişse de onun zamanında belirgin bir rahatsızlık ortaya konulmadı. Kızılbaş beylerin Mürşid-i Kâmil'e olan sadakati Şah Tahmasb zamanında kendini göstermeye başladı. Bu yüzden Mürşid-i Kâmil'e olan inanç ne kadar azalsa da bu kurum asla yıkılmamıştır.[53]

Görülüyor ki Şah İsmail dönemi, Mürşid-i Kâmil kavramının net bir şekle bürünüp belirginleşmesinde en önemli dönemdir. Şah İsmail'in siyasi meselelerde bu kavramı kullanması meşruiyetinin sağlamlaşmasına yardımcı olmuştur. Şii mezhebe geçişin bir sonucu olan siyasi farklılaşma Mürşid-i Kâmil kavramıyla güçlü bir hal almıştır. Şah İsmail'in Çaldıran yenilgisi sonrası kendini devlet işlerinden çekmesi dahi Mürşid-i Kâmil'in konumunu derinden sarsamamıştır.

1.1.4. Şah Tahmasb Dönemi Mürşid-i Kâmil Algısı

Şah İsmail'in ölümünden sonra boylar[54] arasında yaşanan iktidar mücadelesi Tahmasb'ın hükümdarlığının ilk on yıllık dönemini fazlasıyla meşgul etmiştir. Bununla birlikte aşiretler arasındaki siyasi mücadele Mürşid-i Kâmil kavramına çok az zarar vermiş, Şah Tahmasb'ın iktidarı ele almasıyla yeniden güçlenmiştir.

---

[50] Muharebe hakkında detaylı bilgi için bkz. Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016, s. 67-75; Hoca Sadettin Efendi. *Tacü't-Tevarih*. (çev. İsmet Parmaksızoğlu) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979, s. 167-221. Özellikle gelişen olayların zikrine dair Tacü't Tevarih'de Osmanlı bakış açısı temel alınarak mektuplaşmalar ve olayların detayları zikredilmiştir.
[51] Roger Savory, *Safeviler Devrinde İran*. (çev. Özgür Kolçak) İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2021, s. 54.
[52] Gündüz, *Şah İsmail*, s. 154.
[53] Musalı, I. Şah İsmail, s. 12.
[54] Bu boyların Şah İsmail döneminden Şah Abbas dönemine kadar olan beylerine ve kısaca hayatlarına dair bilgi için bkz. Anonim. *Kızılbaşlar Tarihi - Tarih-i Kızılbaşan.* (çev. Tufan Gündüz) İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019.

Böylece Şah Tahmasb babasından kalan geleneği sürdürerek Zıllullahu fi'l-arz ve Mürşid-i Kâmil kavramlarının gücünden yararlanmaya devam etmiştir ve bu kavramlar etrafında otoritesini daha da güçlendirmiştir.[55] Öte yandan Şah Tahmasb döneminde hanedanın '*seyyid*' olduğu yolundaki vurgular daha da artmıştır. Buna göre o Hz. Ali'ye ulaşan bir şecere ile toplum nezdinde de imtiyazlı bir konuma yükseliyordu. Bu anlayış o kadar çok etki yaratmıştı ki Anadolu'ya gönderilen ya da Anadolu coğrafyasında oluşturulan '*Şeyh Safi Buyruklar*'ında Safevilerin soyu doğrudan 'seyyid' sıfatlarıyla donatılmıştı. Nesepnâme'nin[56] de Şah Tahmasb ile başlaması bu buyrukların Şah Tahmasb döneminde oluşturulduğunu göstermektedir. Buyrukların yol olarak tanımladığı uyulması gereken kurallar silsilesinde şahın belli sorumluluklara sahip olması ve toplumu bir düzen içerisine koyma çabası görülmektedir. Özellikle Mürşid-i Kâmil'e olan bağlılığın arttırılması adına da buyrukların öğütlediği yolun öğretileri önemlidir.[57] Ancak buyruklar açık bir biçimde şaha bağlılık veya siyasi anlamlar taşımazlar. Bu anlamları daha üstü kapalı bir biçimde ima yolu ile aktarmaktadırlar.[58] Ayrıca yine Şah Tahmasb döneminde oluşturulan ve buyruklarda yer alan *Üç Sünnet* ve *Yedi Farz*[59] da iktidar açısından önemli bir yer tutmaktadır. Üç Sünnet-Yedi Farz'a uyma zorunluluğu özellikle vurgulanmaktadır. Kaplan'ın yorumuna göre şayet bu kurallar bütününe uyulmaz ise kişinin bir para cezasına çarptırılmış ve bu ceza Anadolu'daki Safevi müritlerine bir destek olarak aktarılmıştır.[60] Görülüyor ki şah dini olarak ortaya çıkardığı tüm öğreti veya hareketlerde kendisine ve devlete gelebilecek en yararlı yolu kullanmayı benimsemiştir.

Şah Tahmasb nesebî bağlılığı temelde çok verimli bir biçimde kullanmıştır. Kendi idaresinin meşruiyetinin bu temele dayanması ve doğrudan Mürşid-i Kâmil ile de bu

---

[55] Dağlar, *Şah Tahmasb,* s. 33.

[56] Doğan Kaplan tarafından aktarılan nesepnâme şu şekildedir: *"Şah Dehmaz b. Seyyid Şah İsmail b. Seyyid Şah Haydar b. Seyyid Şah Cüneyd b. Seyyid Şah İbrahim b. Seyyid Kutbuddin b. Seyyid Seyh Salih b. Seyyid Seyh Muhammed b. Seyyid Şah Ivaz b. Seyyid Şah Feyruz b. Seyyid Şah Mehdi b. Seyyid Şah Ali b. Seyyid Şah Muhammed b. Seyyid Şah Hüseyin b. Seyyid Ebu'l-Kasım b.Seyyid Şah Sabit b.Seyyid Şah Dânâ b.Seyyid Şah Davud b. Seyyid Şah Ahmed b.Seyyid İmam Musa-i Kazım b. İmam Cafer-i Sadık b. İmam Muhammed Bakır b. İmam Zeynelabidin b. İmam Hüseyin b. İmam Ebu Talip Ali el-Murteza kerremallahu vechehu salâvâtullahi aleyhim ecmain."* Kaplan, *a.g.e.,* s. 60.

[57] Buyrukların yolda uyulması gereken kurallar olarak tanımladığı şeylerin neler olduğu için bkz. Kaplan, *a.g.e.,* s. 113-114-115.

[58] Kaplan, *a.g.e.,* s. 84.

[59] Üç Sünnet ve Yedi Farzın neler olduğu hakkında bkz. Kaplan, *a.g.e.,* s. 151-154.

[60] Kaplan, *a.g.e.,* s. 151.

durumun bağdaştırılması onun sözüne karşı gelmenin sonuçlarının ağırlığını açıklamaktadır. Şaha karşı gelmek on iki imama ve Allah'a karşı gelmek demekti.[61] Şah İsmail'in son on yıllık döneminde yaşanan otoritesindeki düşüş ve bununla beraber Şah Tahmasb döneminde gerçekleşen boylar arası mücadele Mürşid-i Kâmil kavramında yeniliğe ihtiyaç duyulmasına sebebiyet vermiştir. Bundan dolayı ülkede Şii medreselerin yaygınlaştırılması hızlandırılmıştır. Kızılbaşların sufi görüşlerinin yerine ve onlardan bağımsız olarak daha yumuşak *İsnaaşeriyye* ekolü yerleştirilmeye gayret edilmiştir. [62]

Bütün bunlara rağmen hanedanın kendi içinde Mürşid-i Kâmil'e olan sadakati tartışmalıdır. İlk olarak Sam Mirza'nın başlattığı isyan girişimi ve başarısızlığı sonucunda şahtan af dilemesi ve daha sonra Elkas Mirza'nın isyanı gösteriyor ki Mürşid-i Kâmil'e karşı olan bağlılık bu çerçevede siyasi arzuların gerisinde kalmaktadır. Belki de bu isyanlar Şah Tahmasb'ın siyasi otoritesinin dayandığı dini temelleri derinden sarsıntıya uğratmıştır.

1.1.5. Safevi Devletinde Veraset Sistemi

Safevi Devleti geleneksel Türk-İslam devlet yapısını Akkoyunlulardan almıştı. Bu yüzden İran sahasında hakimiyeti olan İlhanlı-Timurlu-Akkoyunlu devlet anlayışının tüm özelliklerini içinde barındırır. Devlet, hanedanı meydana getiren Safevi ailesinin malıdır. Aile her ne kadar geniş ise de gerek Safevîye Tarikatı şeyhliği ve gerekse hükümdarlık babadan oğula geçiyordu.

Şah İsmail'in vefatından sonra en büyük oğlu Tahmasb henüz 10 yaşındaydı. Taçlı Begüm onu tahta oturtarak itaat edilmesini istedi. Diğer kardeşleri olan Elkas, Sam ve Behram henüz çocuk yaşta olduklarından Tahmasb'ın tahta geçmesi genel olarak bir itiraz gelmeden rahatlıkla gerçekleşmişti.[63] Şah Tahmasb'ın daha çocukluk yıllarında Horasan bölgesine ve özelde Herat'a[64] tayini önemlidir. Çünkü Herat Safevi

[61] Dağlar, *Şah Tahmasb*, s. 33-34.
[62] Dağlar, *Şah Tahmasb*, s. 36.
[63] Andrew J. Newman, *Safavid Iran Rebirth of a Persian Empire*. New York: I.B. Tauris, 2009, s. 39.
[64] Herat şehrine dair bilgiye XVII. Yüzyıl başlarında Oruç Bey Bayat tarafından yazılmış olan eserde rastlamaktayız. Herat şehri esere göre yaklaşık yüz bin aileden ve dört yüz elli bin kişiden fazla nüfusa

veliahtlığında ayrı bir öneme sahipti. Herat'ın bu denli öneme sahip olmasındaki temel neden bulunduğu konum sebebiyledir. Safevi Devleti'nin sınır bölgesi olması ve devlet için ciddi problem yaratan Özbekler ile mücadele sahasında bulunmasından dolayı buranın bir şehzade tarafından idaresi önemliydi. Şah Muhammed Hüdabende[65] ve Şah Abbas'ın da burada vali olmaları bunu kanıtlamaktadır.

Şah Tahmasb sonrası tahta kimin geçeceği hususunda yine babadan oğula usulü devam etmiştir. Ancak Şah II. İsmail'in gelişen siyasi olaylar neticesinde yani kardeşlerini öldürmek suretiyle tahta geçişi, devletin veraset sistemini de etkilemeye başlamıştır. Şah II. İsmail'in bu hareketi sonrasında babadan oğula geçen taht anlayışı yerini kardeşler arasına bırakmıştır. Şah Tahmasb sonrası tahttaki veraset hususu karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Şah Tahmasb ölmeden önce herhangi bir veliaht tayin etmeden öldü.[66] O dönemde Şah Tahmasb'ın tahta geçişinde önemle vurgulanan Herat valiliğine ilk olarak II. İsmail getirildi ancak davranışlarının beğenilmemesi sonucu yaklaşık yirmi yıl Kahkaha Kalesi'nde[67] hapsedildi.[68] Bu olay üzerine Muhammed Hüdabende Herat'a vali yapıldı. Gelişen süreçte hem Muhammed Hüdabende'nin kör olması hem de lalası ile arasının bozulması sonucu Herat valiliğinden alınarak yerine kardeşi Hamza Mirza vali tayin edildi. Hamza Mirza'nın Şah Tahmasb tarafından yanına getirtilmesiyle daha 8 yaşında olan Abbas buraya vali oldu.[69] Şah Tahmasb'ın ölümü ile başlayan tahta kimin geçeceği konusundaki tartışmalarda ilk vazgeçilen kişi kör olmasından dolayı Muhammed Hüdabende oldu.[70]

---

sahiptir. Horasan eyaletine bağlı olan Herat eyaletin merkezi ve en büyük şehridir. Safevi Devleti'ne bağlı olan bu şehrin halkı tüccardır. Oruç Bey Bayat, *İlişkiler Bir Şii/Katolik Oruç Bey Bayat/İranlı Don Juan.* (çev. Tufan Gündüz) İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014, s. 28. Gördüğümüz üzere Herat'ın XVII. Yüzyıl başındaki nüfusunun çokluğu ve Horasan gibi önemli bir eyaletin merkezi oluşu buranın konumun ne denli yüksek olduğunu bize gösterir.

[65] Şah Muhammed Hüdabende'nin hayatı için bkz. Mehmet Dağlar, *Saltanattan İnzivaya: Safevi Hükümdarı Şah Muhammed Hudabende (1578-1587).* İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2020.

[66] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 217.

[67] Tarihte Alamut Kalesi olarak da geçen bu kale Safevi Devleti döneminde hapishane olarak işlev görmüştür. Bugünkü konumu itibariyle Kazvin şehrinin Kuzeydoğusunda Elburz dağlarında yer almaktadır. Ancak kale bugün harabe haldedir. Abdülkerim Özaydın, "Alamut". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, c. II, s. 336-337. Özellikle Elkas Mirza'nın hapsedilmesi hususunda bu kaleyi bir daha bir sürgün yeri olarak dile getireceğiz.

[68] Hasan Rumlu, *a.g.e.,* s. 631.

[69] Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 55.

[70] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 144.

Şah Tahmasb'ın öldüğü gece sarayda bulunan oğlu Haydar Mirza kendini şah ilan etmişti. Haydar Mirza Şah Tahmasb tarafından yazılmış bir mektup uydurarak meşruiyetini kanıtlamaya çalıştı. Ancak bu durum o gece orada bulunan II. İsmail'in taraftarları tarafından kabullenilmeyerek Haydar Mirza orada öldürüldü.[71] Tabi burada önem taşıyan asıl husus taraftar olarak nitelendirilen kişilerin her birinin bir boy beyine mensup kişiler olmasıdır. Yani gelişen olaylar tamamen boy beylerinin etkinlikleri neticesinde vuku bulmuştur. Bunun yanı sıra sarayın hanımları da gelişen olaylarda etkendir.[72]Haydar Mirza'nın Şah II. İsmail taraftarları tarafından öldürülmesi sonucu Kahkaha Kalesinde bulunan İsmail derhal başkente getirildi.[73]

Şah II. İsmail'in tahta geçtikten sonra ve devletin ilerleyen dönemlerinde sistemli bir şekilde yer eden husus veliaht adaylarının yani şehzadelerin öldürülmesiydi. Şah II. İsmail daha tahta çıkar çıkmaz altı şehzadeyi[74] ortadan kaldırmıştır.[75] II. İsmail'in hanedanın tüm mensuplarını katletmesi yeni bir durum ortaya çıkarmıştır. Şah Muhammed Hüdabende de Şah II. İsmail'in yaptığı gibi veliaht adaylarını ortadan kaldırmıştır. Tahta geçer geçmez Şah II. İsmail'in daha bir yaşındaki oğlu Şah Şuca'yı katletmiştir. Bu da gösteriyor ki II. İsmail'in başlattığı veliahtların öldürülme süreci onun hemen ardından devam ederek şahların meşruiyetlerini sağlama yöntemi olarak devam etmiştir. Böylece veraset sistemi değişikliğe uğramıştır.

Şah Muhammed Hüdabende kendinden önceki şahların aksine daha ölmeden tahttan feragat etmek zorunda kalmıştır. Şah Muhammed Hüdabende'nin otoritesi ve idaresinin zayıf olduğu yönündeki yaklaşımlar ve bunu kendine fırsat bilen şahın oğlu Abbas tahtı babasından alma adına harekete geçmiştir. Muhammed Hüdabende'nin zayıf yönetim anlayışı üzerinden bir siyaset yürüten Abbas ciddi anlamda bir taraftar toplamıştır. Bu güven çerçevesinde başkent Kazvin'e ilerleyen Abbas halkın sevgisi ile karşılaşmıştır. Şah Muhammed Hüdabende'nin yanında bulunanların dahi Abbas'a karşı olmaması,

[71] Haydar Mirza'nın öldürülmesine giden süreç ve öldürülmesi hususundaki detaylar için bkz. İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 217-224.
[72] Perihan Hanım Haydar Mirza'nın saltanat tahtına oturmasına karşın takındığı politik tavır ve daha sonra II. İsmail'in tahta geçene kadarki süreçte bulunduğu etkin rol önemli bir husustur. Konunun detayları için bkz. İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 217.
[73] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 224-225.
[74] Bu şehzadeler İbrahim Mirza, Süleyman, Mahmûd, İmamkulu, Ali, Ahmed'dir. Hasan Rumlu, *a.g.e.,* s. 641-642; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 238-242.
[75] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 238.

Muhammed Hüdabende'nin kendi rızasıyla 1 Zilkade 995/3 Ekim 1587'de tahttan feragat ederek Safevi tacını oğlunun başına takmasına sebep oldu.[76]

Sonuç olarak Şah İsmail sonrası Şah Tahmasb yaşının büyük oluşu ve babasının yanında bulunması tahta geçişinde etken unsurlardandır. Bunun devamında II. İsmail'in veliahtları ortadan kaldırma siyaseti tamamen yeni bir durum oluşturmuştur. Şah Muhammed Hüdabende'nin tahta geçmesiyle ilk defa kardeşler arası tahta geçiş yaşanmıştır. Şah Muhammed Hüdabende'nin de II. İsmail'in oğlu Şah Şuca'yı öldürtmesi II. İsmail'den kalan hareketin tekrarıdır. Şah Abbas'ta ise tahtın yine babadan oğula geçtiği ancak ilk defa şah hayattayken bu durumun gerçekleştiği görülmektedir. Genel olarak hanedan mensupları içerisinde yaşanan olayların neticesi ne olursa olsun taht hakkı Safevi ailesinde kalmış ve bu şekilde devam etmiştir. Yalnızca dönem içerisinde yaşanan siyasi olaylar tahta geçecek kişinin seçiminde farklılıklar meydana getirmiştir.

1.2. ŞAH TAHMASB'IN İDARE TARZI VE KARDEŞLERİNE KARŞI TUTUMU

1.2.1. Şah Tahmasb'ın Tahta Çıkışı ve İdareci Kimliği

Şah Tahmasb 26 Zilhicce 919[77]/22 Şubat 1514 Çarşamba günü İsfahan'ın Şehabad şehrinde dünyaya geldi.[78] Ancak Şah Tahmasb kendi eserinde doğum yılını 26 Zilhicce 920/10 Şubat 1515 olarak aktarmaktadır.[79] Şah Tahmasb uzun boylu, uzun yüzlü, elleri uzun ve çehresi sarı idi.[80] Özellikle gençlik yıllarında hat sanatına ve nakkaşlığa büyük bir ilgisi bulunmaktaydı.[81] Şah Tahmasb yaşadığı pek çok hadise neticesinde şüpheci bir karaktere bürünmüştü. Devlet işlerinde ve özellikle hazineye dair konularda titizlik

[76] Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas*, s. 62-63-64.
[77] Şeref Han, *Şerefname Osmanlı-İran Tarihi.* (çev. Mehmet Emin Bozarslan) İstanbul: Ant Yayınları, 1971, s. 169; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 51; Savory, *Safeviler*, s. 50.
[78] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 169.
[79] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 22.
[80] Həsən Bəy Rumlu, *əhsənüt-Təvarix (Tarixlərin ən Yaxşısı).* (çev. Oktay Efendiyev, Namıg Musalı) Kastamonu: Uzanlar Kopyalama Merkezi, 2017, s. 641.
[81] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 641; Oktay Efendiyev, "Şah Tahmasb'ın Şahsiyetine Dair." (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca.) *Türkler C. VI.* Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 1631.

gösterirdi. Bunun yanında temizliğe o kadar düşkündü ki neredeyse her şeyi pis olarak görürdü. Aynı zamanda meclislerde de yemek yemezdi.[82]

Şah Tahmasb'ın tahta çıkışı öncesi ilk ve tek idarecilik görevi ise Horasan valiliğidir. 921/1515-1516 yılında Emîre Sultan Musullu lalalığında Horasan'a vali tayin edilmiştir.[83] Horasan valiliği Şah Tahmasb'ın idareci kimliğinin oluşumunda büyük bir öneme sahiptir. Horasan'ın bir sınır bölgesi olması, burayı hem bir şahın yetişmesi hem de bir veliahtın düşmanlara karşı muhafaza etmesi bakımından ayrıcalıklı kılmaktadır. Zaten bu bölge Safevi tarihi içerisinde özellikle Özbekler ile olan mücadelelerde sıkça yer almaktadır. Şah İsmail'in de Şah Tahmasb'ı bu kadar siyasi öneme sahip bir bölgeye vali tayin etmesi Horasan'ın önemini açıklamaktadır.[84] Lalası Emîre Sultan Musullu'nun hoşa gitmeyen hareketler yapması sonucunda Şah Tahmasb Horasan'dan alınarak babasının yanına getirilmiştir ve tahta geçene kadar babasının yanında kalmıştır.[85] Emîre Sultan Musullu'nun yaptığı hareketlerin neler olduğu hususunda bir bilgi bulunmadığından olayların nasıl geliştiği belirsizdir.

Şah Tahmasb 23 Mayıs 1524 yılında tahta geçmiştir.[86] Şah Tahmasb'ın babasının ölümünden hemen sonra hiçbir zorluk ile karşılaşmadan tahta çıkması Şah İsmail'in ölümünde yanında bulunmasından ve kardeşlerinin yaşının küçük olmasından kaynaklanmaktadır.[87] Şah Tahmasb'ın başa geçtikten sonra ilk icraatı yüksek rütbeli yöneticilere birçok bahşiş ve hediyeler vererek onların gönlünü hoş tutmak oldu. Yaşının küçüklüğünden ötürü lala olarak ülkenin idaresi *Riş-i Sefid* yani aksakallı[88] olarak anılan Div/Dev Sultan Rumlu'ya[89] verilmiştir.[90]

---

[82] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 641.
[83] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 160.
[84] Colin P. Mitchell, *Safavid Iran -Power, Religion and Rethoric-*. London: I.B. Tauris Publishers, 2009, s. 58-59.
[85] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 51.
[86] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 447; Şeref Han, *a.g.e.*, s. 169; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 51; Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 22.
[87] Bekir Kütükoğlu, *Vekayi'nüvis Makaleler*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1994, s. 297.
[88] Savory, *Safeviler*, s. 55.
[89] Div Sultan hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Roger Savory, "Dīv Solṭān". *Encyclopædia Iranica*, 1995, c. VII, s. 431.
[90] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 448.

Şah Tahmasb'ın tahta geçtiğinde daha 10 yaşında oluşu yönetim erkinin boylara kalmasına sebebiyet vermiştir. Şah Tahmasb daha tahta geçer geçmez ülkenin yönetici zümresi ile Farisi unsurlar arasında bir çekişme ortamı doğmuştur.[91] Bunun yanı sıra ülkenin temel mekanizmasını oluşturan boylar arasında da çekişmeler baş göstermiştir. Bu çekişmeler ülkeyi pek çok bakımdan felce uğratmıştır ve ülke karmaşa ortamına sürüklenmiştir.[92] Kısaca boylar arası mücadelenin nasıl gerçekleştiğini anlatmak, Şah Tahmasb'ın ileride alacağı kararlarda ve yönetici kimliğinin şekillenmesinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu gösterecektir.

Şah Tahmasb'ın tahta geçişi sonrası lala tayin edilen Div Sultan'a karşı tüm boyların itaat ettiği görülmektedir. Ancak bunlar içerisinde yalnızca Ustaclu Çayan Sultan'ın kardeşi Köpek Sultan'ın[93] ihtilafı[94] boylar arası mücadelenin ilk kıvılcımı kabul edilebilir. Köpek Sultan Div Sultan'ın göreve başlamasından bir yıl sonra yapılan işler hakkında hesap sormaya çalıştı. Bu husus aralarında daha bir husumete dönüşemeden Horasan tarafından Ubeyd Han'ın geldiği haberi alındı ve Div Sultan naip olarak yerine Köpek Sultan'ı bırakarak o tarafa yöneldi. Ubeyd Han meselesi muhtemelen Div Sultan'ın kullandığı bir bahaneydi. Div Sultan yanına diğer boy beylerini toplayarak tekrar saraya Köpek Sultan'ın üzerine geldi. Köpek Sultan'ın çevresinin de tahriki sonucu galeyana geleceği düşüncesi boşa çıkmış oldu.[95] Köpek Sultan yaşanacak olan karmaşa ortamını önlemek adına Mürşid-i Kamil'e bağlılık esasına sığındı. Div Sultan'ın da kendisinin de şahın kulları olduğu ve dünyalık işler için savaşmanın lüzumu olmadığı görüşü üzerinde durarak, Div Sultan ile ılımlı bir biçimde şahın huzuruna gidip vekilliği tekrar ona bıraktı.[96] Buna rağmen ilerleyen süreçte Köpek Sultan'ın bu tavrı sonuç vermedi ve Ustaclular'a karşı savaş başladı.

Ustacluların üzerine bir savaş düzenlenmesi hususunda iki farklı yorum bulunmaktadır. İlk olarak Savory'nin aktardığına göre vekillik görevinde üçlü bir yönetime geçilmiştir. Bu yönetimde Div Sultan, Çuha Sultan ve Köpek Sultan bulunmaktadır. Ancak Köpek

[91] Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti*, s. 55.
[92] Oktay Efendiyev, *Safevi Türk İmparatorluğu.* (çev. Ali Asker) İstanbul: TEAS Press, 2019, s. 106-107.
[93] Şah Tahmasb Tezkire'sinde bu kişinin adının Mustafa Sultan olduğunu ancak Köpek Sultan adı ile anıldığını aktarmaktadır. Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 23.
[94] Savory, *Safeviler*, s. 55.
[95] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 53.
[96] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 53; Savory, *Safeviler*, s. 55.

Sultan'ın onay yetkilerinin ve kararlarının dahi Çuha Sultan'ın emri üzerine olması ve Çuha Sultan'ın aldığı her kararın Köpek Sultan da onay vermiş gibi kabul görmesi Köpek Sultan ile başlayacak olan savaşın temellerini oluşturmuştur.[97] Şah Tahmasb eserinde Savory'nin bu görüşünü kısmen desteklemektedir. Şah tahta geçtikten sonra Div Sultan'ı göreve getirdiğini ve Köpek Sultan'ı da ona ortak yaptığını söylemektedir.[98] Ancak bu anlatıda Çuha Sultan'a dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Şah Div Sultan'ın Köpek Sultan'dan daha yetkili konumda olduğunu açıkça dile getirmektedir.[99] Bir diğer anlatı ise şah ile görüşen Div Sultan'ın yanından ayrılan Köpek Sultan'nın Gürcüler üzerine sefere gönderildiği yönündedir. Köpek Sultanın ayrılmasıyla Div Sultan Ustaclulara ait *tiyul*ları[100] ellerinden almıştır. Böylece Köpek Sultan'ın hayalini kurduğu Div Sultan ile birlikte yönetime dahil olma düşüncesi de ortadan kalkmıştı. Bunun sonucunda da Ustaclulara karşı savaş başlatılmış oldu.[101]

933/1526-1527 yılında[102] Ustaclular ile Div Sultan komutasındaki ordular toplamda iki defa karşılaştılar. Ustaclular öyle bir yenilgiye uğramışlardı ki kaynakların aktardığına göre Kazvin'de Ustaclular'ın kafalarından bir minare oluşmuştur.[103] Bu muharebeler esnasında Köpek Sultan ağır bir yara alarak savaş meydanında ölmüştür.[104] Şah Tahmasb eserinde Köpek Sultan'ın ölümü sonrası Kazvin'e gittiğine ve burada tam anlamıyla artık bir *padişah* olduğunu vurgulamaktadır.[105] Şah Tahmasb'ın bu ifadesinde, Köpek Sultan'ın ölümünden sonraki olayların onun yönetici kimliğinin oluşmasında etkisi yokmuş gibi bir izlenim bulunmaktadır. Ancak yaşanan olaylar bunun tam tersini yansıtmaktadır.

---

[97] Savory, *Safeviler,* s. 56.
[98] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 23.
[99] *aynı yerde.*
[100] Tiyul kelime anlamı olarak ülke, arazi, toprak anlamlarını taşımaktadır. Safevi Devleti'nde ise tiyul bir yerin vergilerinin kişiler tarafından belirli bir yıl süresince toplama yetkisine verilen isimdir. Osman Gazi Özgüdenli, "Tiyûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, c. XLI, s. 207-208. Ayrıca tiyulun erken dönem Safevi Devletindeki işleyişi ve kullanımı hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Kıoumars Ghereghlou, "Cashing In On Land And Privilege For The Welfare Of The Shah: Monetisation Of Tiyul In Early Safavid Iran And Eastern Anatolia". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung,* 2015, c. LXVIII, s. 87-141.
[101] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 450.
[102] Şeref Han, *a.g.e.,* s. 173.
[103] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 56-57; Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 25. İki grup arasında gerçekleşen savaşın detayları için bkz. Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 448-460.
[104] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 55.
[105] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 27.

Ustaclular ile Safevi Devleti arasında yani devletin kendi unsurları içerisinde bu kadar karışıklığın çıkması Div Sultan'ın da sonunu hazırlamaktaydı. 934/1527-1528[106] yılına gelindiğinde Div Sultan'ın yerine geçme isteğinde olan Çuha Sultan Tekelü, Şah Tahmasb'ı Div Sultan'ın ülkeyi kargaşa ortamına sürüklediğine ikna ederek Div Sultan'ın öldürülmesine giden süreci hazırladı.[107] Çuha Sultan'ın şaha Div Sultan'ın ortadan kaldırılması için yaptığı bir başka etki ise, yaşanan iç savaş sırasında Özbekler'in Horasan ve çevresini yağma etmesinden dolayı ülkenin huzurunun bozulduğu yönündeki tahrikidir.[108] Çuha Sultan Tekelü'nün bu kışkırtması sonuç vermiştir. 5 Şevval 934/5 Temmuz 1527'de[109] Div Sultan şahın meclisine geldiği esnada şah tarafından okla vurularak yaralanmış ve şahın adamları tarafından da öldürülmüştür.[110] Bu da Rumlu Türkmenlerinin egemenliğinin sonu olmuştur.[111] Öte yandan Çuha Sultan'ın Özbekler yönündeki bu iddiası kendi sonunu hazırlamasına giden sürecin öncüsü olmuştur.

Div Sultan'dan sonra onun yerini alan Çuha Sultan Tekelü'nün yaptığı ilk hareket Tekelü boyuna mensup akrabalarını önemli mevkilere getirerek onlara tiyul vermek oldu.[112] Bu durum neticesinde Tekelü boyu nüfuz kazanmaya başladı.[113] Bu Çuha Sultan'ın ilk dikkat çeken hareketi olmuştu. Çuha Sultan'ın kendi sonunu hazırladığı bir diğer hareketi de Özbekler ile yapılan Cam Muharebesi esnasında gerçekleşti. 10 Muharrem 935/24 Eylül 1528'de Özbek Ubeyd Han'ın kuvvetleri ile Safevi ordusu karşı karşıya geldi. İlk muharebede Özbekler'in üstünlük sağlaması sonucu Çuha Sultan kaçmayı tercih etti. Ancak Özbekler'in yağma ve talana başlaması onları savunmasız hale getirdi. Bunun üzerine Şah Tahmasb Özbekler üzerine yürüyerek onları hezimete uğrattı. Özbekler'in kaçmaya başladığını gören Çuha Sultan kaçmaktan vazgeçerek tekrar Safevi ordusuna katıldı.[114] Çuha Sultan korkarak kaçtığı için şahın gözünden

---

[106] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 55.
[107] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 173.
[108] Savory, *Safeviler*, s. 57.
[109] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 460.
[110] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 173.
[111] Efendiyev, *a.g.e.*, s. 107.
[112] Roger Savory, "The Principal Offices Of The Safawid State During The Reign Of Tahmasb I (930-84/1524-76)". *Bulletin of the School of Oriental and African Studie*, 1961, s. 69.
[113] Mustafa Eravcı, "Safevî Hanedanı." (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca) *Türkler C. VI.* Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 1558.
[114] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 58-59-60.

düşmüştü.[115] Ancak Şah Tahmasb'ın yaşının küçüklüğünden ve iktidara tam anlamıyla hâkim olamayışından dolayı Çuha Sultan Tekelü belirli bir müddet daha yöneticilik görevini üstlenmiştir.[116] Özbekler ile olan mücadelede Çuha Sultan'a karşı yeni bir güç olarak Sam Mirza'nın lalası Hüseyin Han Şamlu ortaya çıktı.

İsfahan yakınlarında Şah Tahmasb'ı ziyarete giden Sam Mirza ve lalası Hüseyin Han Şamlu büyük bir muhabbet ve sevgi ile karşılanmışlardı.[117] Bu durum Çuha Sultan'ın hiç hoşuna gitmedi ve o hırsına yenik düşmeye başladı. Hüseyin Han Şamlu'ya karşı böyle bir muhabbet gösterilmesindeki temel neden, Özbekler ile yapılan Cam Muharebesinde Çuha Sultan kaçarken Hüseyin Han'ın büyük bir cesaret göstererek şahın yanından ayrılmamasıydı. Bu da doğal olarak Çuha Sultan'ı tedirgin etmekteydi.[118] Çuha Sultan'ın Hüseyin Han'ın bu başarısına karşılık yöneticiliğindeki tek başarısı bazı Ustaclu beylerini tekrar şahın yanına döndürebilmesiydi.[119]

Hüseyin Han ve Çuha Sultan arasında yaşanacak olan çatışma, Çuha Sultan'ın düzenlediği ziyafet hazırlıkları ile baş gösterdi. Çuha Sultan bir ziyafet tertip ederek başta Hüseyin Han olmak üzere Şamlular'ın tamamını ortadan kaldırma düşüncesindeydi.[120] Hüseyin Han'a, Çuha Sultan'ın böyle bir plan yaptığına dair haber ulaşmıştı.[121] Çuha Sultan bu haberin Hüseyin Han'a ulaştığına dair bilgi gelmesine rağmen bunu ciddiye almadı. Çünkü o, Hüseyin Han'ın böyle bir fiile cesaret göstereceğine ihtimal vermiyordu.[122] Ancak düşündüğü gibi olmadı. Hüseyin Han sahur vaktinde adamları ile birlikte Çuha Sultan'ın çadırını bastı. Çuha Sultan Hüseyin Han'ın elinden kaçarak şahın yanına sığındı.[123] Ancak çatışmalar burada da son bulmadı. Hatta Şamlular tarafından atılan iki tane ok şahın tacına saplandı.[124] Bunun üzerine Çuha Sultan oradan da kaçmaya kalkıştı. Ancak Koruklu Zulkadir kurçilerinden Mısır[125] ya

[115] Savory, The Principal, s. 68.
[116] Savory, *Safeviler*, s. 58.
[117] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 485.
[118] Savory, *Safeviler*, s. 58.
[119] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 60; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 55.
[120] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 62.
[121] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 485.
[122] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 62.
[123] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 486.
[124] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 485.
[125] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 63.

da Hasan Bey Korukluoğlu[126] adı ile anılan muhafız Çuha Sultan'ın kasığına süngü ile vurarak onu ağır yaraladı.[127] Tekelüler Çuha Sultan'ı derhal oradan kurtardılar ancak o aldığı darbenin ağırlığından öldü.[128] Hüseyin Han komutasındaki Şamlular Tekelüler'e karşı gece boyu süren çatışmalarda bir üstünlük kuramadılar. Hatta yaklaşık üç yüz kadar Şamlu Tekelüler tarafından kılıçtan geçirildi.[129] Bunun üzerine Hüseyin Han İsfahan üzerinden Fars tarafına kaçtı.[130]

Çuha Sultan öldükten sonra oğlu Şah Kubad Tekelüler tarafından vekilliğe getirildi. Tekelüler'in Şah Kubad'ı başa kendi istekleri ile geçirmeleri ve Şamlu, Ustaclu, Zulkadir ve Afşarlar'ı karşılarına almaları sonucunda büyük bir çatışma ortamı doğmuş oldu. Tekelüler ile diğer boylar arasında gerçekleşen bu çatışma esnasında Tekelüler Şah Tahmasb'ı kaçırmaya çalıştılarsa da başarılı olamadılar.[131] Böylece Tekelüler kendi sonlarını hazırlamış oldular.[132] Şah Tahmasb onların bu son hareketi sonrasında tüm Tekelüler'in katli için ferman verdi. 937/1530-1531 yılında adı tarihe *Afet-ü Tekelü* olarak geçecek olan büyük Tekelü katli gerçekleşti.[133]

Şah Tahmasb, Tekelü tehdidini ortadan kaldırttıktan sonra Şah Kubad'ın veliahtlık görevini Hüseyin Han Şamlu'ya verdi. Böylece Hüseyin Han bütün gücüyle vekaleti ele geçirdi ve bu defa o Şah Tahmasb üzerinde etkili olmaya başladı. Tıpkı Çuha Sultan gibi o da kendi kabilesine tiyullar tayin edip önemli görevleri yakınlarına tahsis etti. Böylece Tekelüler'in yerini bu defa Şamlular aldı.[134]

Hüseyin Han'ın icraatları kendinden önceki vekillere ne kadar çok benziyor olsa da onlardan ayrılan çok önemli bir unsuru vardı. O da Hüseyin Han'ın Sam Mirza'nın lalası olmasından dolayı Sam Mirza'ya karşı bir yakınlık duymasıydı. Hüseyin Han'ın Şah Tahmasb'ı zehirleyerek öldürmek istemesi[135] ve sonrasında Sam Mirza'yı tahta

---

[126] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 486.
[127] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 63.
[128] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 63; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 486.
[129] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 486.
[130] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 63.
[131] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 486.
[132] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 56.
[133] *aynı yerde.*
[134] Savory, *Safeviler*, s. 60.
[135] Efendiyev, a.g.m., s. 1627.

geçirme düşüncesi kendi sonunu hazırlamıştır. Şah Tahmasb Hüseyin Han'ın bu düşüncelerini öğrendikten sonra onu saraya çağırarak öldürtmüştür.[136]

Hüseyin Han'ın öldürülmesi yaklaşık on yıldır süren Kızılbaş beylerin Şah üzerindeki baskısının artık sona erdiği anlamına geliyordu.[137] Hüseyin Han'ın aynı zamanda Şah Tahmasb'ın kuzeni olması artık şahın dizginleri eline aldığının en büyük göstergesidir. Çünkü kendi kuzenine bile aman vermemesi, diğer boylara ve çevresine karşı tavrının ne denli sert olabileceğini kanıtlar niteliktedir.[138] Ayrıca Şah Tahmasb'ın Hüseyin Han'ı öldürmeyi düşündüğü süreçte Osmanlı Devleti'nin Safevi topraklarına yaptığı akın dahi şahı durdurmamıştır. Bundan sonra Şah Tahmasb ülke içinde huzuru tesis etmiş, yönetimi bütünüyle kontrol altına almıştır. [139]

Şah Tahmasb'ın bu on yıllık süreçte yaşadığı olaylar ve edindiği tecrübeler onun akl-ı selim ve olgun tavırlar göstermesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte o, iktidara talip olanlar veya iktidardan pay almaya çalışanlara karşı son derece sert, katı ve acımasız olabilmiştir.[140]

Şah Tahmasb kontrolü ele aldıktan sonra ülke yönetiminde eskiden olduğu gibi güçlü Kızılbaş beyleri kullanmak yerine kendi öz akrabalarını ve hanedan üyelerini kilit görevlere gönderme yolunu seçti.[141] Örneğin kardeşi Behram Mirza'nın oğlu Sultan İbrahim Han'ı Meşhed valiliğine gönderdi. Hatta onu kendi kızı Cevher Sultan ile evlendirdi. Böylece ailenin birbiriyle bağını da güçlendirmeye çalıştı.[142] Keza Safeviler için özel bir öneme sahip olan Şirvan eyaletinin idaresini de Elkas Mirza'ya verdi.[143] Bunun gibi hanedanın erkek üyeleri ülkenin her tarafına dağıtıldı. Ne var ki bu durum başlangıçta onun otoritesinin güçlenmesine fayda sağladıysa da gelişen olaylar içinde aynı zamanda ciddi ayaklanmaların ve çözülmelerin de yolunu açtı. Örneğin daha onun

[136] Efendiyev, a.g.m., s. 1627; Savory, *Safeviler,* s. 61; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 77.
[137] Mitchell, *a,g,e,* s. 60; Savory, The Principal, s. 70.
[138] Savory, *Safeviler,* s. 61.
[139] Şeref Han, *a.g.e.,* s. 185.
[140] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 52.
[141] Mitchell, *a,g,e,,* s. 25-26.
[142] Şeref Han, *a.g.e.,* s. 209.
[143] Newman, *a.g.e.,* s. 29.

sağlığında oğlu II. İsmail ayaklanma emareleri gösterdiğinde şüphe duyularak Kahkaha Kalesine hapsedildi.[144]

Şahın yaklaşık on yıllık süre içerisinde iktidara tam olarak hâkim olamayışı Şah İsmail'in başlattığı ve sistemleştirmeye çalıştığı Safevi idari kurumlarının da gelişim ve değişiminin tamamlamasına engel olmuştu. Kızılbaş beylerin yalnızca kendi yakınlarına devletin tüm olanaklarını sunması idari sistemin de gelişmesini doğal olarak engellemişti.[145] Şah Tahmasb çevresinden yaptığı atamalarla merkezi yönetimi güçlendirdiği gibi, yıllardır aksayan idare mekanizmasını da kontrol altına aldı.

Şah Tahmasb'ın otoritesi güçlendikçe ona verilen ünvanlar da çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Buna göre, *"Nevvâb-ı kâmyâb-ı melâyik sıfat (melek yüzlü), Hazret-i Şâh-ı din perver (dini seven), Hazret-i Şah-ı âli nejad (yüce soylu), Şah Hilafet Penah (Hilafetin sığınağı), Pâdişah-ı pâk itikâd (temiz inançlı), Nevvâb-ı kâmyâb (mehdinin Naibi), Pâdişah-ı mürşid, Gulam-ı Emirü'l-Müminin (Hz. Ali'nin kölesi), Padişah-ı Hüseyn-i nesep (Hüseyin soylu padişah), Şah-ı Gufranpenâh, Ebü'l-Beka Şah Tahmasb, Şâh-ı din penâh (dinin sığınağı), Hanedan-ı Velayet ve Keramet…"*[146] unvanlarıyla dini otoriteyi daha geniş bir şekilde temsil ederken *"Ayine-i hâtırâftâb (güneşin aynası), Hazret-i Şah-ı adil, Hazret-i Şah-ı Kişvergir (ülkeler fetheden), Şah-ı cem câh"*[147] unvanlarıyla da Şah İsmail'den farklı olarak yeni siyasi unvanlara sahip olmuştu.

1.2.2. Dini Politikaları

Şah Tahmasb tahta geçtikten sonra özellikle dini bakımdan babasının önemle üzerinde durduğu On İki İmam Şia'sına tam bir bağlılık ile hareket etmiştir.[148] Şah Tahmasb'ın Şiiliğe olan bağlılığını uygulamaya koyduğu süreçlerden ayrı olarak kendi iç dünyasını yansıttığı olaylardan da takip edilebilmektedir. Özellikle Tezkire'sinde sıkça değindiği rüyaları bunun en büyük kanıtıdır. Rüyalarında özellikle Hz. Ali ve On İki İmam'ın ona

---

[144] Newman, *a.g.e.*, s. 53-54.
[145] Savory, The Safavid Administrative, s. 360-361.
[146] Dağlar, *Şah Tahmasb*, s. 32-33.
[147] *aynı yerde.*
[148] Ulrıke El-Khamıs, "Şiiliğin Şampiyonu Olarak Hüsrev Perviz? Edinburg Kraliyet Müzesindeki Erken Dönem Safevi Minyatür Tasvirine Yakından Bir Bakış". (çev. Hayrunnisa Çakmakçı) *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, s. 298-299.

sıkça yol göstermesi, onunla konuşması ve ona nasihat etmesi iç dünyasındaki derin bağlılığı açıklamaya yeterlidir.[149] Ayrıca İskender Beğ Münşî-yi Türkmen de eserinde Şah Tahmasb'ın dini bağlılığı hususuna şu sözlerle değinir: *"O hazret, dindar ve şeriatperver bir padişah idi. Allah'ın inayeti adalet ve insaf hususunda da emsali yoktu."*[150] Görülüyor ki dönem kaynakları dahi Tahmasb'ın dini bağlılığına ayrıca bir vurgu yapmaktan geri durmamaktadırlar.

Şah Tahmasb'ın dini anlamda uygulamaya koyduğu en kritik hususlar ise onun tövbe etmesi sürecindedir. Şah Tahmasb'ın özellikle babası Şah İsmail'in yanında bulunduğu dönemde çokça şarap tükettiği görülmektedir.[151] Ancak ilk gençlik yılları sonrası dini anlamda bir olgunluk evresine geçişi onu İslam'ın haram saydığı tüm bu kötülüklerden uzak tutmaya itmiştir. Seyit Mir Hadi Musevi'nin aracılığı ile[152] 1532-1533 yılında[153] tövbesini etmiştir.[154] Şah Tahmasb'ın bu tövbesi yalnızca kendi günahları adına yapılmamıştır. Kendisinin uzak durduğu günahlardan halkın ve yönetici zümrenin de uzak durması için bir nevi yasaklar silsilesi uygulamaya konmuştur.

Şarap başta olmak üzere tüm alkollü içecekler, eşcinsellik, zina, sakal kesme, tambur ve diğer müzik aletlerinin çalınması gibi birçok şeyi tövbe ederek yasaklamıştır.[155] Ayrıca şaraphaneler, genelevler ve kumarhaneler kapatılarak buradan gelen vergiler de

---

[149] Örneğin: *"Zayıf kul Tahmasb es-Safevî el-Mûsevî el-Huseynî'nin inancı odur ki her kim Hz. Emirü'l-müminîn Ali-yi (a.s.) rüyasında görürse, rüyada o hazret ne buyurursa o olur. Şüphesiz, Herat'tan iki menzil uzaklaştığımız söz konusu Zilhicce ayının on dördüncü gecesi ateşlenerek birkaç gün hasta yattım. Geceleyin rüyamda Hz. Emirü'l-müminîn (a.s.) Zeynel Hân'ın Kazvin'de devlethanenin olduğu yerde bulunan evindeydi. Tahminen yirmi beş yaşlarında olan siyah sakallı bir genç, onun arkasında ayakta durmuştu. Ben o hazretin huzuruna gidip hürmetle yeri öpüp edeple iki dizimin üzerine oturdum ve sordum: "Ey Hazret, kurbanın olayım. O tarafa gidiyorum. Acaba benimle Özbek taifesi arasında savaş olur mu olmaz mı?" Emirü'l-müminîn hazretleri (a.s.) buyurdular: "Ey Tahmasb, şimdiye dek senin hangi önemli meselen savaşla düzeldi ki bundan sonra düzelsin?" Tekrar sordum: "Kurbanın olayım, ferman buyur; suyun öte tarafında bizim durumumuz nasıl olacak?" Cevap buyurdular: "Suyun öte tarafında hiçbir şey yok ne varsa suyun bu tarafında var." Bu soruyu üç kez tekrarladım, aynı şekilde cevap buyurdular. Ondan sonra Hz. Ali (a.s.) daha öne çağırdı ve şöyle buyurdu: "Sana üç şey emrediyorum. Bunda gayret etmeye bak. Birincisi, Alkame nehri aklından çıkmasın. İkincisi, Semerkand'ın fethinden sonra benim kümbedimi sen ya da senin oğulların, sekizinci imam Rızâ'nın (a.s.) kümbedi gibi yapsınlar." Üçüncü olarak Şah babamın pervânecisi olan Fethi Big'i tavsiye ederek buyurdular: "Onu kutsal âsitânemin mütevellisi yap; çünkü o bizdendir."* Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 34-35.

[150] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 52.

[151] El-Khamıs, a.g.m., s. 299.

[152] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 70.

[153] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 493.

[154] Dağlar, *Şah Tahmasb*, s. 38.

[155] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 70; Dağlar, *Şah Tahmasb*, s. 40.

kaldırılmıştır.[156] Bu vergilerin kaldırılmasının temel sebebi de bu gibi yerlerin adının dahi artık anılmasının yasaklanmasından dolayıdır.[157] Şahın tövbesi doğal olarak dine ve Şia'ya daha da sıkı bağlar ile bağlanmasına sebebiyet vermiştir.

Şah tövbesinin yanı sıra *Esasname*ler de çıkararak yeni kurallar getirmiştir. Alimlere saygı, terbiye, öksüz ve yetimlerin himaye edilmesi ve bu yetimlere kadın ve erkek öğretmenler gönderilerek yetiştirilmeleri, daha sonra da evlendirilmeleri hususunda yardımcı olmaları, pazar fiyatlarının düşük tutulması, bununla beraber kalpazanlık ve karaborsa yapılmaması gibi birçok hususta halkın dirlik ve düzenini sağlamaya çaba göstermiştir. [158]

Şah Tahmasb'ın dini bağlılığını kanıtlar nitelikteki bir diğer örnek de kendi kaleme aldığı Tezkire'sinde görülmektedir. Şah, eserinde bahsettiği olayları özellikle Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve hadisler ile destekleyerek pekiştirmekte ve gördüğü rüyalar ile de örneklendirmektedir. Bu da şahın iyi bir dini eğitimden geçtiğinin ve edebi yönüyle bunu desteklediğinin anlaşılmasına olanak sağlar.[159]

Görüldüğü üzere Şah Tahmasb'ın tövbesi yaşayış tarzından dini uygulamalarına kadar pek çok meseleyi etkilemiştir. Özellikle gençlik yıllarında aldığı dini eğitim ve sonrasında gelişen aşamalı değişim dinin karakterinin bir parçası haline gelmesine sebep olmuştur. Şii düstura bağlılığı ve hayatını bu yönde şekillendirmesi yönetim, siyaset, ailevi ve toplumsal meseleler gibi birçok konuda babası Şah İsmail'e nazaran daha farklı bir yaklaşım sergilemesine etkide bulunmuştur. Temelde babasından aldığı yönetici kimliğin üzerine bu dini düsturları ekleyerek kendine has bir idare anlayışı teşkil etmiştir.

1.2.3. Ekonomi Politikaları

[156] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 493.
[157] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 70
[158] Dağlar, *Şah Tahmasb*, s. 41-42.
[159] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 62-65.

Şah Tahmasb'ın ekonomik[160] yaklaşımları konusunda kaynaklar farklı yorumlar yapmaktadır. Şah Tahmasb'ın paraya çok önem verdiği ve ticari kazanç hedefini üst düzeyde tuttuğu görülmektedir.[161]

Savory Şah Tahmasb'ın ekonomik yaklaşımını uyguladığı ticari hareketler çerçevesinde şöyle açıklamaktadır: *"Tahmasb eskimiş kıyafetlerini ödeme amacıyla kullanıyordu, "1 eden giysiyi 10'a sayıyordu." Mücevheratla birlikte başka eşyalar satmayı adet hâline getirmişti; "gelip geçen bir tacirin aklına girip satış veya değiş tokuşlar gerçekleştiriyordu." Şah, her çeşit ticarî emtiadan yedide bir oranında vergi alıyordu."*[162]

Şahın ekonomik anlamda izlediği bu yaklaşımlar netice vermiş olacaktır ki Şeref Han eserinde Şah Tahmasb'ın topladığı mallar hakkında bilgi vermeden önce şu şekilde bir açıklamada bulunmaktadır: *"O kadar mal toplamıştı ki, Cengiz Han zamanından beri İran ve Turan'da, hatta İslamiyetin doğuşundan beri hükümdarlar ve sultanlar arasında bir benzeri yoktu. Onların hiç biri hazinesinde bu ulu Sultan'ın bıraktığı hazineler, mücevherler, eşya, kumaşlar, altın ve gümüş kaplar kadar mal bırakmamıştı."*[163]

Şahın ticari bakış açısından ayrı olarak saraydan para giriş çıkışına büyük bir önem verdiğini söylemek mümkündür. Kendisinin izni ve bilgisi olmadan hazineden bir *fels*[164] dahi verilemezdi. Bunların dışında Şah Tahmasb'ın ekonomik tavrına dair iki farklı bakış açısı ve yorum bulunmaktadır.

Efendiyev eserinde şahın ekonomik olarak yaptığı icraatlar sonrası halkın refah seviyesini arttırdığını şu şekilde açıklamaktadır: *"Onun fermanı ile defterhanede hesaplanan tüm masraflar (ihrâcât-i hükmî) kaldırılmıştı. Şah her yıl yaklaşık 80 bin tümene ulaşan damgayı vilayetlere dağıttı. Reayanın (tebaa) 10-20 yıllık vergi borçları*

---

[160] Safevi Devleti'nin izlediği ekonomi politikaları ve bu politkalar çerçevesinde ortaya çıkan kavramların bir değerlendirmesi ve daha detaylı bilgi edinilebilmesi için bkz. Bert Fragner, "Economy VII. From The Safavids Through The Zands". *Encyclopædia Iranica*, 1997, c. 8, s. 133-138.
[161] Savory, *Safeviler*, s. 65.
[162] *aynı yerde.*
[163] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 250.
[164] Akçe, para, mangır anlamına gelmektedir. İbrahim Artuk, "Fels". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, c. XII, s. 309-311.

sildi. Kısacası, hiçbir zaman halk bu derecede huzurlu ve rahat olmamıştı."[165] Bununla birlikte bu kanaati teyit etmek mümkün görünmemektedir. Çünkü Savory'e göre birkaç yıl af veya barış yoluyla alınmayan vergiler aniden misli ile halkın önüne konulabilmekte ve kat kat fazlası tahsil edilebilmekteydi.[166]

Bu sayede şah ciddi bir servet sahibi de olmuştu. Vefatında geride bıraktığı mallar şöyle sıralanmaktadır: *"Sikkeden cıkmış ve keselere konmuş 380,000 tuman altın ve gümüş paralar, her birinin ağırlığı 3,000 miskal olan 600 tane altın ve gümüş külçe, 800 altın ve gümüş başlık, 200 yük ipek, değerli kumaşlardan yapılmış 30.000 elbise ve dikilmiş ferace, elbise hazinesinde 30.000 süvariye yetecek kadar silah, araç, cübbe, kalkan, savaşçı ve at zırhı, 3,000 deve ve o kadar da soylu Arap atı, tavlalarda mevcut bulunan ve özel olarak beslenip yetiştirilmiş olan 200 baş at. Mutfaklarda, depolarda ve kafile işlerini yöneten idarede bulunan değerli eşyayı da bunlara kıyas et."*[167] Ayrıca, *"Azerbaycan, Şirvan ve Arran bölgelerinin bazı kesimlerinde yedi yıllık vergi, bazılarında dokuz yıllık verginin alınmamış ve bu paraların oraların halkının ve zimmilerinin zimmetinde kalmış olduğu anlaşıldı."*[168] Şeref Han'ın aktardığı bu malların listesine birebir aynı verilere *Tezkiretü'l-Mülük'te* rastlanmaktadır.[169] Özellikle şahın nakdi birikiminin yanı sıra birçok silah, binek hayvan, ipek ve kumaş gibi ürünlere de sahip olması yukarıda bahsedilen ticari hareketleri kanıtlar niteliktedir.[170]

1.2.4. Savaş Politikaları

Şah Tahmasb babası Şah İsmail'in ölümü sonrası aldığı tahtta ciddi manada büyük bir sorumluluk altındaydı. Babasından kalan o yönetici karakteri temsil etme çabasının yanı sıra siyasi anlamda ve savaş meydanında da başarılı olması gerekmekteydi. Şah Tahmasb babasının Çaldıran yenilgisinin doğurduğu sonuçları ve yenilginin temel

---

[165] Efendiyev, *a.g.e.*, s. 164.
[166] Savory, *Safeviler*, s. 65.
[167] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 250-251.
[168] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 251.
[169] Anonim. *Tadhkırat Al-Muluk -A Manual Of Safavid Administration- (circa 1137-1725).* (çev. Vladimir Minorsky) London: W. Heffer & Sons LTD., 1943, s. 185. Eserde aktarılan bu verilerin Türkçeleştirilmiş hali için bkz. Zülfiye Veliyeva, *Safevi Devlet Teşkilatı (Tezkiretü'l-Mülük'e Göre).* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 374.
[170] Bkz. s. 37.

sebeplerini iyi şekilde tahlil etmiş olacak ki asla kendinden güçlü bir ordunun karşısına çıkmamıştır. Bununla birlikte o doğuda Özbeklere ve batıda Osmanlılara karşı verdiği mücadelelerde iki farklı taktik ve strateji ile hareket etmiştir.

Safevi Devleti'nde ateşli silahların kullanımı kritik bir eşiği temsil eder. Şah İsmail'in Çaldıran yenilgisi sonrası özellikle Şah Tahmasb ateşli silahların gerekliliğini ciddi ölçüde kavramıştı. O, tahta çıkışından birkaç yıl sonra topçu ve tüfekçi birlikleri meydana getirdi. Şah İsmail döneminde de tüfekçi birliklerinden bahsetmek mümkündür ancak topçular tam anlamıyla Şah Tahmasb döneminde karakter kazandı.[171] Bununla birlikte Safevi ordusunun -Kızılbaşların- geleneksel silahları daha çok tercih etmesi yüzünden ateşli silahların etkili bir şekilde kullanılması daha sonraki dönemlere kalmıştı.

Safevi Devleti ile Osmanlı Devleti arasında 1533 yılında başlayan savaş durumunun aralıklar ile 1555'e kadar sürecek olan gelgitli durumu süresince Şah Tahmasb asla Kanuni Sultan Süleyman'ın karşısına çıkmamıştır. Tahmasb bunun sebebini temelde iki şekilde açıklar. Bunlar aynı dinden olmaları ve ordusunun sayı ve gücünün Osmanlı ordusu ile eş değer olmamasıdır. Şah Tezkire'sinde: *"Onun mektubuna cevap olarak şöyle yazdım: Bütün varlıklardan daha büyük olan, şanı yüce Hz. Rab'dir ve şerefli kelâmında kâfirlerle yaptığınız cihat ve gazâda kendinizi tehlikeye atmayınız diye buyurmuştur. Allah der ki "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın." (Kur'an, 2/195). Kâfirlerle gazâ yaparken tehlikeden men buyurulmuşken, sayıca on kişinin karşısında bir kişinin bile olmadığı iki Müslüman ordunun savaşması için nasıl fetva veririm ve bu Müslümanları tehlikeye atarım?"*[172]

Görülüyor ki şah hem dini vurgularının etkisinden hem de ordusunun sayı ve güç olarak Osmanlı ordusunun karşısında alacağı hezimeti anlamış olmasından dolayı savaştan uzak durmanın en mantıklı çözüm olduğu yönünde hareket etmiştir. Özellikle böyle güçlü bir düşmanın düşman olarak kalmasını istemeyerek batı komşusu ile bir barış ortamı aramaktaydı.[173] Şah bu görüşüne yönelik olarak seferin gerçekleşmemesi için

[171] Savory, *Safeviler*, s. 65.
[172] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 38-39.
[173] Efendiyev, a.g.m., s. 1628.

Kanuni Sultan Süleyman'a gönderdiği mektup içerisinde yer alan şu gazelle isteğini dile getirir:

"Şāh-ı Merdān devletinde geydügüm nārencidür
Nāra ḳarşu durmazam zirā beni nār incidür

Şāh Süleymān geldi bizden il vilāyet istedi
Bir yola ḳoyduḳ biz anı yol eri zār incidür

Ħānesinden çıḳuben dagˇlara düşse bir kişi
Bād eser bārān yagˇar zaĥmet çeker ḳar incidür

Her ne gelmişdür cihāna yol ile gelmiş dürür
Bir ḳadem ṭaşra düşen bigˇāneyi ħār incidür

Şāh Ṭahmāsam cihānda şāh-be-şāh nesli 'Alį
Yārile yār olmışam śanma beni yār incidür"[174]

Şah Tahmasb'ın kendinden güçlü olan Osmanlı ordusuna karşı en büyük savunması ve silahı *Yakılmış Toprak*[175] taktiğiydi. Kendinden güçlü olan bu orduya karşı yapılabilecek en dirayetli hareket ancak onu yıpratmaktan geçmektedir. Şah Tahmasb Yakılmış Toprak taktiğini elinde bulunan az adamla dahi başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmekteydi.[176]

Şah Tahmasb'ın Özbekler, Şirvanşahlar ve Gürcüler ile mücadelelerinde ise daha çok yüz yüze savaşı tercih etmiştir. 1538'deki Şirvan'ının muhasarası hususunda savaşçı bir karakter göstermektedir. Aynı şekilde Özbekler ile mücadelelerinde örneğin 24 Eylül

[174] Beyhan Kesik, "Kanûnî'nin Şah Tahmasb'ın Gazeline Cevabı". *Sosyal Bilimler Dergisi,* Mart 2015, s. 206.
[175] Bu taktikte yapılan uygulama şu şekildeydi: halk Kızılbaşlar tarafından göç ettirilerek, herhangi bir insanın kullanabileceği tüm mahsul ve gıda otlara varana değin yakılıyordu. Bundan dolayı bu taktiğe bu isim verilmekteydi. Faruk Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019, s. 66.
[176] Savory, *Safeviler,* s. 64.

1528'deki Cam Muharebesinde[177] özellikle Özbeklerin sıklıkla Horasan ve çevresine saldırılarına karşı şahın asla geri durmadığı görülmektedir. İç karışıklıklar dönemi içerisinde Özbek Ubeyd Han'ın Horasan ve çevresine saldırısı esnasında Şah Tahmasb'ın yaşının küçüklüğüne rağmen büyük bir cesaretlilik göstererek gerçekleştirdiği saldırı bu duruma en büyük örneği teşkil eder.[178]

1.2.5. Kardeşlerine Karşı Tutumu

Elkas Mirza ile Şah Tahmasb arasındaki ilişki hususunda özellikle Şah Tahmasb'ın Tezkire'si önemli bilgiler aktarmaktadır. Şah Tahmasb'ın Elkas Mirza ile aralarındaki ilişkiye dair paylaştığı birçok betimleme ona ne kadar bağlı olduğunun ve sevgi ile yaklaştığının göstergesi sayılabilir. Elkas Mirza'ya diğer kardeşlerinden daha fazla sevgi duyduğuna dair anlatılara Tezkire haricinde de rastlanmaktadır.

1.2.5.1. Sam Mirza

Sam Mirza 1517 yılında Merâga'da doğdu.[179] Şah İsmail'in üçüncü oğlu olarak Hanbeyi Hatun'dan dünyaya geldi. Beş yaşına geldiğinde 1544 yılına kadar sürecek olan Herat valiliğine tayin edildi. 1544 yılında Şah Tahmasb'a isyan etmesiyle birlikte artık şahın yanında yaşamaya başladı. 1561-1562 senesinde ise tekrar siyasi olaylara karışması sonucunda Kahkaha Kalesine hapsedildi ve 1567'deki ölümüne değin burada yaşadı. Sam Mirza *Tuhfe-yi Sâmî* adında bir de Tezkire yazmıştır.[180]

Sam Mirza ve Behram Mirza'nın yaşayış tarzlarına dair tek bilgiye Michele Membré'nin anılarında rastlanmaktadır. Membré eserinde Sam Mirza'nın ava ve şahinlere düşkün olduğundan bahsetmektedir. Yazar, Sam Mirza'yı şah tarafından hiçbir yetki verilmeyen ve *Kostantinapolis Hükümdarı* şeklinde lakap takılan şişman, kısa boylu 28 yaşında genç biri olarak tasvir etmektedir.[181]

---

[177] Dağlar, *Şah Tahmasb,* s. 28.
[178] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 59.
[179] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 51.
[180] Gülşen Seyhan Alışık, "Sâm Mirza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, c. XXXVI, s. 61.
[181] Michele Membré, *Mission To The Lord Sophy Of Persia (1539-1542).* (çev. A.H. Morton) London: School Of Oriental And African Studies University Of London, 1993, s. 25.

Sam Mirza'nın Şah Tahmasb'a karşı bir isyan girişimi olduğu kaynaklarda görülmektedir. Sam Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığındığına dair bir olay mevcuttur. 1535 senesinde Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında gerçekleşen savaşta[182] Sam Mirza Kanuni Sultan Süleyman'a sığınmış, Kanuni Sultan Süleyman Sam Mirza'yı oğlu olarak kabul edip ona birçok hediyeler vermiştir. Sam Mirza'yı Acem hükümdarı olarak kabul ettiği[183] yönündeki haberler üzerine ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Tebriz yönüne gelmesinden dolayı Şah Tahmasb Van Kalesi üzerine kurduğu muhasarayı kaldırarak çekilmek zorunda kalmıştır.[184] Ancak bu haberin doğru olmamasından dolayı Sam Mirza herhangi bir sorun ile karşılaşmamıştır.[185]

1535 senesinde Hüseyin Han Şamlu'nun öldürülmesinden sonra Ağzıvar Han galeyana gelerek kendi ölümünün de yakın olduğu düşüncesine kapılmıştır. Bunun üzerine Ağzıvar Han Sam Mirza'yı çeşitli oyunlar ile isyana sürüklemiştir. Ancak Mirza Kamran komutasında bulunan Safevi birlikleri onları büyük bir hezimete uğratıp Ağzıvar Han'ı öldürmüştür. Bunun üzerine Sam Mirza hem yenilginin ağırlığı hem de şaha karşı muhalifliğin sonunun hayır olmadığı düşüncesi sonucunda isyanından geri dönmüştür. Sam Mirza, isyanının başarısızlığa uğraması neticesinde şahtan af dileyip canının bağışlanmasını istemiştir.[186] Bu olay üzerine 1536 senesinde Şah Tahmasb yakın adamlarından Emir Sultan Rumlu ve Şahkulu Mühürdar'ı Sam Mirza'nın yanına göndermiştir. Sam Mirza pişmanlığını dile getirerek merhamet dilemiştir. Şahın yanına getirilen Sam Mirza'nın adamları öldürülmüştür ancak Sam Mirza'ya hiçbir şey yapılmamıştır.[187] Bu olay sonrası Şah Tahmasb Sam Mirza'yı yanına alarak bir daha herhangi bir idari görev vermemiştir.[188] Membré'nin bahsettiği Sam Mirza'ya hiçbir görev verilmemesi hususu da kanıtlanmış olmaktadır.

---

[182] 1533-1535 yılları arasında gerçekleşen Irakeyn Seferi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Tayyib Gökbilgin, "Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın Irakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhatı." *Belleten*, c. XXI, Nisan 1967, s. 449-482. Bunun yanı sıra seferin Osmanlı bakış açısı çerçevesinde anlatımı ve minyatürleri için; Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irâkeyn.* (haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
[183] Efendiyev, *a.g.e.*, s. 114.
[184] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 185; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 73-74.
[185] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 74.
[186] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 500-501-502.
[187] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 509.
[188] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 80.

Bu olayların yanı sıra Abdi Beğ Şirazi bir başka olay da aktarmaktadır. Çuha Sultan ve Hüseyin Han arasında gerçekleşen çatışma öncesinde Şah Tahmasb'ın yanına gelen Sam Mirza şahın elini öperek ona itaatini ve bağlılığını göstermiştir. Bunun üzerine Şah Tahmasb onu hareme götürerek annesi ve kız kardeşlerinin yanına bırakmıştır.[189] Şah Tahmasb'ın yaşanan bu olaylardan Sam Mirza'yı kurtarması ve himaye etmesi Abdi Beğ Şirazi tarafından Şah Tahmasb'ın kardeş sevgisine yorulmaktadır.[190] Sam Mirza'nın isyan girişimleri veyahut isyan ettiğine dair atılan iftiralar dahi Şah Tahmasb'ın ondan vazgeçmesine sebep olmamıştır. Sam Mirza'yı görevden alması ve yanında bulundurması çıkabilecek bir isyanı ya da kardeşler arasında yaşanacak olan ikiliği önleme çabası olarak görülmektedir.

1.2.5.2. Behram Mirza

Behram Mirza 1517 yılında Şah İsmail'in dördüncü oğlu olarak dünyaya gelmiştir.[191] Şah Tahmasb'ın anne bir tek kardeşi olan Behram Mirza, 1529-1530 yılında Gazi Han Tekelü lalalığında Horasan valiliğine atanmıştır. 1532-1533 yılları arasında Ubeyd Han'ın Horasan ve çevresine düzenlediği saldırılar ve Osmanlı Devleti ile yaşanan savaşlar esnasında orduda görev almıştır.[192]

Membré eserinde Behram Mirza'nın tıpkı kardeşi Sam gibi ava ve şahinlere, eğlenceye, alkol ve keyif verici maddelere düşkün olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Behram Mirza'nın eğlenceye düşkünlüğünden dolayı hizmetçilerinin çok olduğunu ve bu hizmetçilerin de çok güzel giyimli olduklarını eklemektedir.

Behram Mirza'ya dair bir başka anlatıya ise Savory'nin eserinde rastlanmaktadır. Behram Mirza'nın gözü pek, tıpkı babası Şah İsmail'e benzeyen bir karakterde, savaşçı yapıda ve fevri bir kumandan olduğu söylenmektedir. Ayrıca Behram Mirza'nın

[189] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 61.
[190] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 160.
[191] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 51.
[192] Priscilla P. Soucek, "Behram Mirza". *Encyclopædia Iranica,* 1988, c. I, s. 908.

ömrünün sonuna kadar[193] şaha sadık kaldığı ve her zaman şahı desteklediğinden de söz etmektedir.[194] Abdi Beğ Şirazi'de aktarılan 956/1546 senesinde Behram Mirza'nın isyana kalkıştığı ancak bu haberin de asılsız olduğu yönündeki bilgi haricinde onun herhangi bir isyan girişimi bulunmamaktadır.[195] Şah Tahmasb'ın Behram Mirza'ya güvenine dair yalnızca tek bilgi mevcuttur. 1535 yılında Osmanlı Devleti'nin düzenlediği sefer esnasında Şah Tahmasb'ın en güvenilir kaynağı ve habercisi olarak Behram Mirza'yı kullandığı görülmektedir.[196] Ayrıca Behram Mirza'nın 1530 yılında Herat'a vali olarak tayini[197] Şah Tahmasb'ın idareyi eline alması sonrasında yakın çevresine görevler verdiği hususundaki görüşü kanıtlamaktadır. Bunun yanı sıra Herat gibi önemli bir mevkiinin valiliğine Behram Mirza'nın tayini şahın kardeşine duyduğu güveni kanıtlamaktadır.

Görülüyor ki Şah Tahmasb çevresine karşı net kararlar alıp merhametine yenik düşmezken kardeşlerine karşı her daim sorgulayıcı ve korumacı bir politika izlemiştir. Kardeşlerinin isyan ettiğine dair bir habere inanmaması, sorgulaması ve araştırması bağlılığının temel kanıtlarından bir tanesidir. Genel manada söylenebilir ki Şah Tahmasb'ın kardeşlerine karşı tutumu diğer unsurlara karşı tutumundan daha ılımlı ve affedicidir.

[193] Behram Mirza 29 Ramazan 956/ 21 Ekim 1549 yılının gecesinde öldüğü ve Meşhed'e gömüldüğü söylenmektedir. Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 96. Şeref Han ise Behram Mirza'nın ölüm tarihini 25 Ramazan 956 olarak aktarmaktadır. Şeref Han, *a.g.e.,* s. 202. Hasan Bey Rumlu ise 19 Ramazan 956/11 Ekim 1549 şeklinde vermektedir. Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 550.
[194] Savory, *Safeviler,* s. 64.
[195] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 88.
[196] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 75-76; Şeref Han, *a.g.e.,* s. 186.
[197] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 60.

2. BÖLÜM: ELKAS MİRZA'NIN İSYANI

2.1.ELKAS MİRZA'NIN İSYANINA GİDEN SÜREÇ

2.1.1. Elkas Mirza Kimdir?

Elkas Mirza, Şah İsmail'in ikinci veya üçüncü oğlu olarak Tebriz'de[198] Karabağ kışlağında[199] dünyaya gelmiştir.[200] Elkas Mirza'nın annesinin kim olduğu konusunda kaynakların ortak bir noktada buluşmaktadır. Abdi Beğ Şirazi onun Taçlu Begüm'ün oğlu olduğunu yazmaktadır.[201]

Elkas Mirza'nın doğum yılı olarak gördüğümüz en net tarih olan H. 10 Safer 922/ M. 15 Mart 1516 yalnızca Tekmiletü'l-Ahbâr'da[202] geçmektedir. Bundan dolayı diğer kaynakların verdiği bilgilerin net olmayışı bu tarihin temel alınmasına yönlendirmektedir.

Elkas isminin anlamıyla ilgili ise çeşitli yorumlamalar bulunmaktadır. Bir rivayete göre Şah İsmail Çaldıran Muharebesindeki yenilgisinden sonra tüm kadınların siyah giyinmesini istedi. Tüm bayrakları siyah yapıp üzerine beyaz ile *El-Kısas* yazdı ve o yıl doğan *Elkas*'ın adı buradan geldi. Aynı zamanda Elkas isminin intikam anlamı taşıdığı da söylenmekte ise de güvenilir bir izah değildir.[203] Bir diğer rivayete göre ise Şah İsmail çocuklarına verdiği isimlerin tümünü İran'ın milli destan kahramanları içerisinden seçerek vermiştir.[204]

---

[198] Roger Savory, "Alkas Mirza". (ed. H.A.R. Gibb, J.H. Kramers, E. Levı-Provençal, J. Schacht.) *The Encyclopedia Of Islam New Edition Vol. I.*, Leiden: E. J. Brill, 1986. s. 428.
[199] Saleh Muhammedoğlu Aliev, "Elkas Mirza". *Türkiye Diyanet Vakfi İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, c. XI, s. 55.
[200] Burada belirtmek gerekir ki kaynaklarda Şah İsmail'in çocuklarının sıralaması farklı verilmektedir. Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 446; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 40-41; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 51; Abdüllatif Kazvinî, *a.g.e.,* s. 61.
[201] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 40-41.
[202] Sıçgan yani Fare yılına denk gelen yıl olduğu söylenmektedir. Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 40-41.
[203] Maryam Akbarınoshad*, Şah İsmail ve Osmanlı ile İlişkileri,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 155; Hamidreza Mohammednejad, *Osmanlı-Safevi İlişkileri (1501-1576),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 542.
[204] Gündüz, *Şah İsmail,* s. 108.

Öte yandan Elkas adının القاس, اقاسب, االقاص, اقاس ا[205] imlâlarıyla yazıldığı da görülmektedir.

Elkas Mirza'nın eşlerine dair ise herhangi bir bilgi yoktur. Ancak onun Sultan Ahmed ve Sultan Ferruh adında iki oğlu vardır.[206]

Elkas Mirza'nın hayatının ilk dönemine ait bilgiler kısıtlı durumdadır. Bunun dışında doğumundan 1533 yılına kadar sürecek olan hayatına dair herhangi bir veriye rastlanmamıştır.

2.1.2. Elkas Mirza'nın Esterabad'ı Zaptı ve Sonrası

Elkas Mirza'nın ilk defa siyasi bir olayın içerisinde bulunması Esterabad'ın ele geçiriliş sürecinde görülmektedir.[207]

1533 yılı içerisinde Özbek Kamış Oğlan'ın Muhammed Han Zülkadiroğolu'nun ordugahına baskını üzere Safevi ordusu harekete geçmiştir.[208] Şah Tahmasb'ın emri üzerine Bedir Han Ustaclu Elkas Mirza'ya lala tayin edildi ve davul, zurna, alem ve çadır verilerek Özbeklerin üzerine gönderdi.[209] Elkas Mirza ve Bedir Han Ustaclu'nun yanlarında toplam bin beş yüz süvari bulunmaktaydı. Şah Tahmasb burada yalnızca Esterabad'ın alınmasından öte olarak Kamış Oğlan'ın kesin olarak ortadan kaldırılması yönünde hareket emri verdi.[210] Gece yarısı başlayan hareketin neticesinde Özbekler ansızın baskına uğratıldı ve Esterabad'dan uzaklaştırıldılar. Bu olay sonrası Elkas Mirza ve Bedir Han bir süre Esterabad'da kaldılar. [211]

Şeref Han ise eserinde 1533 yılı içerisinde Elkas Mirza'nın Bedir Han Ustaclu ile birlikte hareketinden bahsetmektedir. Ancak burada Elkas Mirza'nın daha fethedilmemiş olan Şirvan'a vali olarak tayini zikredilmektedir. Muhtemelen yazarın

[205] Mohammednejad, *a.g.e.,* s. 542.
[206] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 126.
[207] Savory, Alqas, s. 428.
[208] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 68.
[209] *aynı yerde.*
[210] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 68.
[211] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 492.

Esterabad'ın fethi ile Şirvan'ın fethini karıştırdığı ve bunun sonucunda yanlış bilgi verdiği söylenebilir. [212]

1533/1534[213] senesinde Elkas Mirza, Şah Tahmasb tarafından Merv taraflarına gönderildi ve yine aynı yıl geri döndü. Şirvan valiliğine kadar olan dönemde Elkas Mirza'yı bir daha Irakeyn Seferi içerisinde görmekteyiz. 1535 yılında Şah Tahmasb tarafından ordunun Kazvin üzerinden Tebriz'e hareketi emredildi.[214] Bu ordu içerisinde Elkas Mirza, Behram Mirza, Hüseyin Han Şamlu, Emir Sultan Rumlu, Gazi Han Tekelü, Melek Bey Hoyi ve Süleyman Sultan Rumlu yer almaktaydı.[215]

2.1.3. Şirvan'ın Safevi Devleti Tarafından Fethi ve Elkas Mirza'nın Şirvan Valiliğine Tayini

Şirvan bölgesi coğrafi olarak Kafkas sıradağlarının güneydoğusunda, Kür/Kura Nehri ve Alazan çayı arasında kalan bölgede yer almaktadır. Bölgenin adını Sasani hükümdarı I. Hüsrev Enûşirvân'dan aldığına veya hoş, güzel anlamına gelen 'şîrrevân' kelimesinden türetildiğine dair farklı yorumlar mevcuttur. VII. yüzyıl itibariyle Arapların eline geçen Şirvan bölgesi Safevi Devleti'nin zaptına kadar Şirvanşahlar olarak adlandıran Arap valilerin kurduğu hanedan tarafından idare edildi. Ayrıca Arapların VII. yüzyılda bölgeyi zaptı sonrası *Şamahı* isminde bir şehir kuruldu ve bölgenin merkezi burası oldu. [216]

Şirvanşahlar tarihsel olarak *Enuşirvan-ı Kisra*'nın neslinden gelen yöneticiler olduklarını söyleyip kendilerine bundan dolayı Şirvanşah demişlerdir.[217] II. İbrahim Şeyhşah'ın ölümünden sonra üç oğlu[218] arasından Şah Tahmasb'ın kız kardeşi Perihan Hanım ile evli olan Sultan Halil yani II. Halillullah'ın tahta geçtiği bilinmektedir. [219]

---

[212] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 181.
[213] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 68.
[214] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 494.
[215] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 494; Şeref Han, *a.g.e.*, s. 183; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 71.
[216] Vladimir Minorsky, *A History of Sharvan and Darband,* London: W. Heffer & Sons LTD., 1958, s. 75-76; Mustafa Aydın. "Şirvan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, c. XXXIX, s. 204-206.
[217] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 90.
[218] Bunlar sırası ile; Sultan Halil, Muhammed Mirza ve Muzaffer Mirza'dır. Efendiyev, *a.g.e.*, s. 117.
[219] Efendiyev, *a.g.e.*, s. 117.

Ancak II. Halillullah'ın 1535 yılındaki ölümü[220] sonrası oğlu Burhan Ali'nin küçük yaşta olması dolayısıyla kardeşi Muzaffer Mirza'nın oğlu olan Şahruh Şamahı'ya getirilerek başa geçirildi.[221] Burada ufak bir parantez açmak gerekmektedir. Efendiyev'e göre II. Halillullah'ın bir çocuğu olmamasından dolayı Muzaffer Mirza'nın oğlu Şahruh başa geçirilmiş ve onun yaşının küçüklüğünden dolayı ülkeyi Hüseyin Bey adlı bir vekil keyfi hareketlerle yönetmiştir.[222]

Şahruh'un yaşının küçük olmasından ya da Hüseyin Bey'in halka karşı tutumundan ötürü *Kalender* olarak adlandırılan bir kişi isyan etti. Halkın saraya karşı tepkisi sonucunda isyankâr Kalender tahta oturtuldu.[223] Bu tahta oturtma sürecinde Şah Tahmasb'ın rolü büyüktür. Çünkü Şah Tahmasb'ın Şirvan'ın zaptına girişmesine Kalender'in bu isyanı uygun bir zemin hazırlamaktaydı. Kalender'in tahta oturtulması sonrası Perihan Hanım tam bir destek ile Kalender'e yakınlaşmıştır. Çünkü bu yakınlaşma sonucunda şayet Kalender ölürse taht Perihan Hanım'a kalacaktı. Kalender'in Şeyh/Korucubaşı Padar tarafından öldürülmesi[224] sonrası tahtın boş kalması, Perihan Hanım'ın tahtı idare etmesine ve dolayısıyla Şirvan'ın zaptına büyük olanak sağlamıştır.[225] Perihan Hanım'ın oluşturduğu bu zemin neticesinde Şah Tahmasb'ın zapta girişmek için önünde hiçbir engel kalmamıştı. Halk kargaşa içindeydi, yönetici zümre ve Şahruh *Kale-i Buğurt'*a[226] kaçmıştı ve Şirvan'ın zaptının önü açılmıştı.

Şirvan'ın fethine Elkas Mirza, Menteşe Sultan Ustaclu, Sevindik Bey Korucubaşı, Bedir Han Ustaclu, Yakub Sultan Kaçar, Kara Veli Arapgirli, Muhammed Bey Talış ve

---

[220] Efendiyev, *a.g.e.,* s. 118.
[221] Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I.* (haz. Bekir Sıtkı Baykal) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 194.
[222] Efendiyev, *a.g.e.,* s. 118.
[223] Burada başka bir rivayet olarak Kalender'in Şahruh tarafından öldürüldüğü söylenmekte. Ancak Şahruh'un Kalender'e karşı izlediği politika halka da sert bir biçimde yansıdığından dolayı halkın ayaklanması gecikmemiştir. Bu ortamdan yararlanan Şah Tahmasb'ın böyle bir siyasi süreç içerisinde Şirvan'a hareket ettiği de söylenmektedir. Sara Aşurbeyli, "Şirvanşahlar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, c. XXXIX, s. 211-213.
[224] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 91.
[225] Efendiyev, *a.g.e.,* s. 119.
[226] Başka kaynaklarda bu kaleye Bigerd, Bigard, Bayfurd veya Baykurd Kalesi de denmektedir. Şeref Han, *a.g.e.*, s. 191; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 82; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 91; Fahrettin Kırzıoğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590),* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 167

Korucubaşı Padar ile birlikte hareket edildi.[227] Ordunun başında Elkas Mirza bulunurken, bölgeye dair bilgisinden dolayı Korucubaşı Padar orduya öncülük etmekteydi.[228] Ordu Karabağ ve Mugan'dan gelen toplamda yirmi bin askerden oluşmaktaydı. 1538 yılının baharında Ordu Kür çayından gemiler ile hareket ederek Şirvan'a doğru yola çıktı.[229] Ordu hareketi sonrasında ilk olarak Surhab Kalesini ele geçirdi.[230] Daha sonra Korcu Kaleleri[231] ve Kabala[232] veya Gebele[233] ele geçirildi. Daha sonra Safevi ordusu Gülistan Kalesi üzerine hareket etti ve bu kaleyi yaklaşık otuz gün muhasara altında tuttuktan sonra 3 Cemazeyievvel 945/27 Eylül 1538'de[234] ele geçirebildi.[235] Gülistan Kalesinden sonra Safevi ordusu Buğurt Kalesine doğru harekete geçti. Burada bahsetmek gerekir ki Buğurt Kalesi Şirvanşahlar'ın hazinelerini muhafaza ettiği yerdi ve buradaki hazinenin maddi karşılığı çok yüksekti. Ayrıca kalenin bulunduğu mevkiinin sık ormanlarla çevrili olması ve yüksek bir dağın tepesinde yer alması kalenin fethini zorlu kılmaktaydı.[236] Buğurt Kalesinde Şahruh ve Şirvanşahlar'ın ileri gelenlerinin saklanıyor olması fethi zorlu kılan bir diğer unsurdu. [237] Kalenin sahip olduğu bu zorlu koşullardan dolayı Şah Tahmasb Merend'in Çimen bölgesinden[238] toplar ile birlikte bizzat kuşatmaya intikal etti. Yaklaşık olarak dört[239] veya yedi ay süren kuşatmanın[240] neticesinde 18 Cemazeyievvel 945/12 Ekim 1538 tarihinde Şirvan'ın zaptı tamamlandı.[241] Buğurt Kalesinin zaptından sonra Şah Tahmasb dedesi Haydar'ın intikamını almak adına[242] yaklaşık altı yüz[243] veyahut bin kişiyi[244] kılıçtan

---

[227] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 515-516.
[228] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 167.
[229] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 167; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 515-516; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 91.
[230] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 516; Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 167; Efendiyev, *a.g.e.*, s. 120.
[231] Efendiyev, *a.g.e.*, s. 120.
[232] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 167.
[233] Efendiyev, *a.g.e.*, s. 120.
[234] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 168.
[235] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 516.
[236] Efendiyev, *a.g.e.*, s. 120; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 516.
[237] Efendiyev, *a.g.e.*, s. 120.
[238] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 82.
[239] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 91.
[240] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 194; Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 168. Burada Peçevi İbrahim Efendi'nin Buğurt Kalesinden Şamahı Kalesi olarak bahsettiğini görmekteyiz.
[241] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 518. Buğurt Kalesinin fethi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 515-518.
[242] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 192.
[243] *aynı yerde.*
[244] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 168.

geçirdi. Ayrıca Hüseyin Bey ve Mehmet Bey de orada kılıçtan geçirildi.[245] Sultan Şahruh, Tebriz'e götürüldü ve orada katledildi. [246]

1538 yılında fethin tamamlanması ile birlikte Şirvan artık Safevi Devletine bağlı bir beylerbeylik konumuna geldi.[247] Şirvanşahlar ise özellikle Burhan Ali tarafından girişilen harekatlarla tekrar Şirvan'ı elde etme çabası içine girdi. Bu fethin başarısı sonrasında Şah Tahmasb tarafından Elkas Mirza ilk defa bir valiliğe tayin edildi. 1538 yılı itibariyle lalası olarak Bedir Han Ustaclu tayin edilip Elkas Mirza'ya Şirvan valiliği verildi.[248] Bu tarihten isyanına kadar artık Şirvan valisi olarak hüküm sürdü.

1540/1541 yılında Elkas Mirza, Derviş Muhammed Han Şeki ile birlikte Sehend Irmağında Şah Tahmasb'ı ziyaret etti. Bu ziyaret sonrası hoş hediyeler ile memleketine geri döndü.[249] Aynı yıl içerisinde Şirvan'a bağlı Saliyan ve Mahmud-âbâd eyaletleri Safevi Devleti tarafından zapt edilerek Şirvan'a bağlandı. Bu durum Elkas Mirza'nın nüfuz alanının genişletilmesini sağladı.[250] Yine aynı yıl içerisinde Elkas Mirza'nın lalalığına, Bedir Han Ustaclu'nun divân-ı a'lâ emirliğine yükseltilmesinden dolayı Gazi Han Tekelü getirildi.[251] Ancak Gazi Han Tekelü'nün devlete karşı muhalif ve düşmanca tavırları neticesinde, 1542/1543 yılında Şah Tahmasb'ın Elkas Mirza'ya gönderdiği mektup ile Elkas Mirza tarafından yakalanarak[252] Şirvan'da öldürüldü.[253] Böylece Elkas Mirza lalasız kaldı.[254] Bunların haricinde Elkas Mirza'ya dair başka bir veriye Membré'nin eserinde rastlanmaktadır. Elkas Mirza'nın Kürt beyleri ile savaştığı ve bu savaştan elde ettiği ganimetleri şaha gönderdiğine dair bir bilgi söz konusudur. Ancak bu bilginin detayı ve tarihi mevcut değildir. [255]

---

[245] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 518.
[246] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 168; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 82; Efendiyev, *a.g.e.*, s. 121.
[247] Efendiyev, *a.g.e.*, s. 121.
[248] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 168; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 82; Efendiyev, *a.g.e.*, s. 121; Şeref Han, *a.g.e.*, s. 192; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 518.
[249] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 85; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 525; Şeref Han, *a.g.e.*, s. 194.
[250] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 85.
[251] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 85.
[252] İsmet Parmaksızoğlu, "Kuzey Irak'ta Osmanlı Hâkimiyetinin Kuruluşu ve Memun Bey'in Hatıraları". *Belleten*, 1973, s. 205-206.
[253] Cornell H. Fleischer, "Alqas Mirza". *Encyclopædia Iranica*, 1989, c. I, s. 908.
[254] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 86.
[255] Membré eserinde bu konuyu aktarırken Elkas Mirza'nın Şirvan valiliğinden söz etmektedir. Bu da olayın muhtemelen 1538 yılından sonra gerçekleştiğini bize gösterir ancak net bir tarihten söz edilmez. Michele Membré, *a.g.e.*, s. 35-36.

2.2. ELKAS MİRZA'NIN İSYANI

2.2.1. Elkas Mirza'nın İsyana Teşebbüsü ve Nedenleri

2.2.1.1. Sünniliğe Meyli

Elkas Mirza'nın isyanının sebepleri hususunda öne sürülen konulardan biri onun Sünniliğe eğilimli olduğu meselesidir. Bunun neticesinde Şah Tahmasb'ın sonu savaşa varacak olan sert bir uyarıda bulunması ve böylece Elkas Mirza'nın isyan ederek Osmanlı Devleti'ne sığınması yönündedir. Bu husus Osmanlı kaynaklarında onun Şiiliği bırakıp Sünniliğe geçişi şeklinde nakledilmiştir. Örneğin Nişancı Mehmed Paşa Tarihi'nde: *"Şah İsmail'in oğlu Şah Tahmasb'ın kardeşi Alkas Mirza hakkın hidayetine ererek Müslüman olmuş ve rehin tutulduğu için bir fırsatını bulup kızılbaştan kaçarak…"*[256] şeklinde geçmektedir.

Keza, Matrakçı Nasuh'un *Târîh-i Âl-i Osmân*'ında da durum şu şekilde ifade edilmektedir: *"...fırka-i melâhide silsilesinden inkıtā' idüp şu'le-i meş'ale-i dav'-i mişkāt-i İslâm olan sahâbe-i kirâm ve e'imme-i izâm aleyhimü's-salâtü ve's-selâm mezhebine ittibâ' idüp…"*[257]

Nişancı'nın eserini temel alan John Walsh Elkas Mirza'nın hareketini kişisel bir hırstan öte olarak dini temelin çerçevesinde oluştuğunu öne sürmektedir.[258] Ona göre Safevi Devleti'nin yerleştirdiği On İki İmam Şia'sı karşısında Sünnilerde oluşan tepki de incelenmeye değerdir. Onun isyanını çerçeveleyen asıl örtünün din ile ilişkili olduğu kanısındadır. Burada bir parantez açmak gerekir ki John Walsh'un Elkas Mirza hakkındaki makalesi kendisinin bulduğu Safevi dönemine ait belgelerden oluşmaktadır.

Olayın sadece dini bakımdan ele alınması Şii-Sünni rekabetinde bu defa Sünnilerin galip geldiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte Osmanlı kronikleri Osmanlı şehzadelerinin İran'a sığınmaları konusunda aynı eğilimi göstermemektedir. Örneğin

---

[256] Nişancı Mehmed Paşa, *Nişancı M.Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli -Hadisat-*. (haz. Enver Yaşarbaş) İstanbul: Kamer Neşriyat ve Dağıtım, 1983, s. 208.
[257] Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târîh-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561).* (haz. Göker İnan) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019, s. 420.
[258] John R. Walsh, "The Revolt Of Alqas Mirza". *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 1968, s. 74.

Şehzade Bayezid'in kardeşi Selim ile giriştiği mücadele sonrası 1559 yılında Safevi Devleti'ne sığınma sürecini anlatan eserlerde hiçbir şekilde Bayezid'in Şii olduğuna dair bir bilgi aktarılmamaktadır. Yalnızca Bayezid'in yaşadığı olaylar aktarılarak siyasi süreç yansıtılır, herhangi bir dini vurgu bulunmamaktadır.[259]

Bununla birlikte Şah Tahmasb onun her ne kadar Sünniliğe geçtiğini söylemese de kardeşini dini satmakla suçlamıştır. Şah Tahmasb'ın Tezkire'sindeki bir cümle de bu konuya dair büyük önem ve anlam ifade etmektedir. Şah Tahmasb Tezkire'sinde Elkas Mirza'ya hitaben şöyle demektedir: *"...Dünya malı atlar ve paralar sana fayda vermeyecek; çünkü bunlar karşılığında dini sattın..."*[260] Buradan hareketle görülüyor ki Osmanlı kroniklerine benzer bir biçimde Şah Tahmasb da Elkas'ın dinini değiştirdiği yani mezhebini sırf para veyahut mal uğruna değiştirdiğini düşünmektedir.

2.2.1.2. İktidar Arzusu, Çevrenin Etkisi ve Diğer Sebepler

Şah Tahmasb'ın Tezkire'sinde Elkas Mirza'nın isyanının sebeplerine dair paylaştığı iki düşünce şu şekildedir: İlki Elkas Mirza'nın *Magurlu* isimli bir genç erkek ile birlikte olduğu ve şahın bunu duyması durumunda onu cezalandırmasından korktuğundan dolayı isyan ettiği yönündedir. İkinci olarak ise Elkas Mirza'nın çevresindeki kişilerin şahın cezalandırma sistemi üzerinden Elkas'ı korkutarak galeyana getirmesi sonucunda isyan ettiği görüşü üzerinde durmaktadır.[261] Şah Tahmasb'ın Elkas Mirza'nın isyan etmesine sebep olarak gösterdiği Magurlu adındaki bir erkek ile birlikte olması, tövbesinden sonra yasakladığı eşcinselliğe karşı tutumu sebebiyle Elkas Mirza'yı cezalandırma ihtimalinin olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca Elkas Mirza'nın çevresinin şahın onu cezalandıracağı yönündeki söylemleri, Elkas Mirza'nın şaha karşı istenmedik bir harekette bulunduğunu düşündürmektedir. Şah Tahmasb'a göre isyanın temel sebebi Elkas'ın istenmeyen bir harekette bulunduğu için cezasından kaçması olarak anlaşılabilir.

---

[259] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 279-280; Nişancı Mehmed Paşa, *a.g.e.,* s. 213; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi-Şahaif-ül-Ahbar fi Vekayi-ül-a'sar C. II.* (çev. İsmail Erünsal) İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, 1974, s. 583-584.
[260] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 59.
[261] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 55-56.

İskender Beğ Münşî-yi Türkmen'e göre Elkas Mirza yanındaki adamların sözüne uyarak hem bu dünyasını hem de öteki dünyasını mahvedip şaha karşı isyana girmiş ve İstanbul'a kaçmıştır.[262] Buradan hareketle görülüyor ki İskender Beğ Münşî-yi Türkmen de Şah Tahmasb'ın düşüncesini destekler nitelikte hareket edip Elkas Mirza'nın çevresinin kışkırtması sonucu ayaklandığını ifade etmektedir.

Hasan Bey Rumlu da İskender Beğ Münşî-yi Türkmen'in anlattıklarına benzer bir biçimde olayı aktarmaktadır. Hasan Bey Rumlu'ya göre Elkas Mirza yaramaz adamların yarattığı fesat sonucunda galeyana gelmiştir ve şaha karşı isyana girişmiştir. Şaha karşı isyanındaki temel amaç kendi istiklalini sağlayarak şahı ortadan kaldırıp kendini hükümdar ilan etmekti.[263]

Şerefname'de ise Elkas Mirza'nın kimi Kızılbaşlar'ın tahriki ve kışkırtması sonucunda isyana giriştiği belirtilmektedir.[264]

Memun Bey'in hatıralarına bakıldığında ise diğer kaynaklar ile benzer bir ilişki içerisinde olayı açıklamaktadır. Ancak burada ilk defa Elkas'ı tahrik eden zümreden ismen bahsedilir. Memun Bey'e göre Gazi Han'ın ölümünden sonra adamları Elkas Mirza'nın yanında kalmışlardır. Bu adamlar Elkas Mirza'yı istiklal davası içerisine sürükleyerek galeyana getirmişlerdir ve bunun neticesinde Elkas Mirza isyan etmiştir.[265]

Peçevi Tarihi'nde Elkas Mirza'nın bazı davranışlarının şahın hoşuna gitmemesinden dolayı isyan edip kaçtığı söylenmektedir.[266]

Solak-zâde Tarihi'nde ise diğer kaynaklardan farklı olarak Elkas Mirza ve Şah Tahmasb arasında bir soğukluğun neticesi olarak isyanın başladığını ve bunun devamında Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne geldiği söylenmektedir.[267]

---

[262] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 79.
[263] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 533.
[264] Şeref Han, *a.g.e.,* s. 197.
[265] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 206-207.
[266] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 191.
[267] Solak-zâde Mehmet Hemdemi Çelebi, *Solak-zade Tarihi.* (haz.Vahid Çabuk) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s. 211.

Tüm bu anlatılardan farklı olarak Jorga, Şah Tahmasb ve kardeşleri arasında bir taht mücadelesi yaşandığını söylemektedir. Yaşanan bu taht mücadelesinin neticesinde ise bir kardeşin yenilmesi sonucunda Diyarbakır'a kaçtığı belirtilmektedir. Bu şehzadenin Kefe üzerinden İstanbul'a geldiği anlatılmaktadır.[268] Burada muhtemelen Elkas Mirza'yı kastetmektedir. Çünkü eser bu kaçış hikayesinin devamında Elkas Mirza'nın İstanbul'a sığınma sürecinden bahsetmektedir. Ayrıca o dönemde İstanbul'a sığınan tek Safevi şehzadesi de Elkas Mirza'dır. Ancak diğer kaynaklardan incelendiğinde, Elkas Mirza'nın Diyarbakır'a gidip oradan tekrar Kefe'ye dönmesi coğrafi şartlar da göz önüne alındığında mümkün görünmemektedir. Jorga muhtemelen burada duyduğu farklı bir bilgiyi Elkas Mirza olayı ile birleştirmiştir.

Jean Chesneau[269] tarafından yazılan seyahatnamede isyanın sebebi farklı bir yorumla anlatılmaktadır. Eserde Elkas Mirza'nın eşine, Şah Tahmasb'ın âşık olması sonucu Elkas Mirza'yı Kafkaslar üzerine sefere gönderdiği ve bu sırada kadına büyük uğraşlar vererek *'sahip olduğu'*, sonra da *'yanında alıkoyduğu'* söylenmektedir. Bunun üzerine Elkas Mirza büyük bir sinir harbi içerisinde şaha bazı hakaretlerde bulunarak onu şüpheye düşürmüştür. Şah bu şüphesi sonucunda Elkas Mirza'nın elinden Şirvan'ı alarak onu öldürtmek amacıyla bir oyun hazırladı. Ancak Elkas'ın bu durumu haber alması sonucunda Osmanlı ülkesine kaçtığı söylenmektedir.[270] Buradaki '*hikâyenin*' yazarın hayal dünyası tarafından oluşturulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü Chesneau'nun eseri dışında hiçbir kaynakta böyle bir bahisten söz edilmemektedir.

Efendiyev ise eserinde Elkas'ın isyanını dönem kaynaklarına nazaran daha farklı yorumlamaktadır. Elkas Mirza isyanının temelde Safevi tahtını elde etmek için olmadığını söyler. Ona göre Elkas'ın isyanının temeli Safevi Devleti'nden bağımsız bir devlet inşa etmektir.[271]

---

[268] Nicolae Jorga, *Kanuni Sultan Süleyman Yenilmez Türk.* (çev. Nilüfer Epçeli) İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.s. 188.

[269] 1547 yılında Fransa Kralı tarafından elçi olarak gönderilmiştir. Kendisinin düzenlediği seyahat içerisinde hem 1547-1548 senesinde yapılan Safevi seferine katılmıştır hem de Kudüs, Suriye ve Mısır tarafına bir gezi yapmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Jean Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi -Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya-.* (çev. Işıl Erverdi) İstanbul: Dergah Yayınları, 2012, s. 5-7.

[270] Jean Chesneau, *a.g.e.,* s. 43-44.

[271] Efendiyev, *a.g.e.,* s. 121.

2.2.2. Elkas Mirza'nın İsyanı ve Gelişen Olaylar

Elkas Mirza'nın H. 952/M.1546[272] senesinde isyana girişmesi ile birlikte Safevi sarayında sesler duyulmaya başlandı. Elkas Mirza'nın isyan hazırlığı içerisinde olduğu konusunda saraya haberler ulaşmaya başlamıştır. İlk olarak Elkas Mirza'dan kaçan Oruç Ağa Rumlu ve daha sonra Sultan Mahmud Mirza ile Kerem Mirza huzura gelerek isyan haberini verdiler.[273] Bu haber üzerine Şah Tahmasb Ürgençoğlu isimli adamını haberin teyidi amaçlı Şirvan'a göndermiştir.[274] Safevi yöneticilerinin Oruç Ağa Rumlu ve Mahmud Mirza'yı tekrardan Elkas Mirza'nın yanına göndererek bir oyun kurma düşüncesi Şah Tahmasb tarafından kesinlikle reddedilmiştir. Şah Tahmasb bu kişileri Elkas Mirza'ya yem olarak göndermeye kesinlikle karşı çıkmasının yanı sıra Oruç Ağa Rumlu'ya mihmandarlık ve Mahmud Mirza'ya hanlık görevlerini vererek ödüllendirmiştir.[275] Şah Tahmasb Tezkire'sinde Elkas'ın isyanından emin olduktan sonra hatasından dönmesi adına Ali Âkâyi Aksakal'ı yanına gönderdiğini söylemektedir.[276]

Elkas Mirza'nın isyan hareketinin kesinlik kazanmasıyla birlikte Şah Tahmasb ve Elkas Mirza arasında yeni bir diyalog süreci başlamıştır. 1546[277]/1547[278] yılında gerçekleşen bu sürecin yeri konusunda çeşitli söylemler bulunmaktadır. İlk olarak Şah Tahmasb'ın Tebriz'de yani Çerendab'da ordugâh kurduğu esnada görüşmelerin olduğu söylenmektedir.[279] Diğer bir söylem ise Tebriz'de Şah Tahmasb sarayda iken görüşmelerin olduğu yönündedir.[280] Muhtemeldir ki Şah Tahmasb Tebriz'de ve Çerendab'da iken söylemleri şahın sarayını kastetmekte yani ortak bir yere vurgu yapmaktadır. Bir başka kaynakta da Şah Tahmasb'ın Evcan yazlığına geldiği esnada görüşmelerin başladığı geçmektedir.[281] Son olarak da Şah Tahmasb'ın ordusu ile bizzat

[272] Efendiyev, *a.g.e.*, s. 121; Şeref Han, *a.g.e.*, s. 197.
[273] Efendiyev, *a.g.e.*, s. 121.
[274] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 175.
[275] Efendiyev, *a.g.e.*, s. 122.
[276] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 55-56.
[277] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 88.
[278] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 198.
[279] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 88; Efendiyev, *a.g.e.*, s. 122.
[280] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 175.
[281] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 198.

Şirvan sınırına geldiği ve Elkas Mirza'nın da bunun korkusundan dolayı görüşmeye yanaştığı söylenmektedir. [282]

Kaynaklardan görüldüğü üzere tam olarak görüşmelerin nerede yapıldığı bilinmemektedir. Şah Tahmasb'ın Elkas Mirza ile bir antlaşma sağlamasının hemen sonrasında Gürcüler üzerine sefere hareketi[283] ve Elkas Mirza'nın bir nevi kaçar gibi Çerkes tarafına gitmesi şahın bu olaylar esnasında Şirvan tarafında olduğuna dair ipucu verebilir. Aynı zamanda Elkas Mirza'nın şahın ordusunun hemen yanı başında olmasından dolayı bir korku ile anlaşmaya varmış olması da muhtemeldir.[284]

Elkas Mirza'nın ve Şah Tahmasb'ın aracılar ile görüşme sağladıkları konusunda kaynaklar ortak bir kanıda buluşmaktadır. Elkas Mirza'nın annesi Hanbeyi/Han Bigi Hatun ve oğlu Sultan Ahmed Mirza Elkas Mirza tarafından şah ile görüşmeleri için gönderildiler. Elkas Mirza'nın Han Bigi Hatun aracılığı ile şaha ilettiği sözlere Ahsenü't Tevarih'te rastlanmaktadır. Bu sözler şöyle geçmektedir: "*Hazreti şah benim koruyucumdur. Kara talihimle ve bana kötü öğreten kötü insanların fesadıyla lekelendiğim boş işler ve haksız muhalefetten utanıyorum ve pişmanım. Mükemmel ihtişamı olandan ümit ediyorum. Hükümdarın rahmeti, kulun günahını bağışlarsa, haddimi bilip bundan sonra da itaat yolundan ayağımı çevirmem. Hizmetkarlık ve fedakarlığa riayetten hiçbir zaman vazgeçmem."*[285]

Elkas Mirza'nın şahtan af dileyerek isyanından vazgeçtiğine birçok kaynakta vurgu yapılmaktadır.[286] Bu pişmanlığından emin olunması ve affedildiğinin bildirilmesi için Şah Tahmasb tarafından Elkas Mirza'ya elçiler gönderildi. Bu elçiler; Bedir Han Ustaclu, Mühürdâr Şâhkulu Halife Zulkadir, Korucubaşı Afşarlı Sevindük Bey, Safevî

[282] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 206; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 80; Walsh, a.g.m., s. 76.
[283] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 56.
[284] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 206-207.
[285] Burada orijinal eserin çevrisinden kopmama adına birebir aynı çeviriyi vermeyi uygun gördük. Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 533.
[286] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 206-207; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 533; Şeref Han, *a.g.e.,* s. 198; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 80.

Masum Bey, Mirza İbrahim, Emir Feyzullah Bağdadi[287] ve daha başka Safevi ileri gelenleriydi. Bu kişiler ile birlikte Han Bigi Hatun ve Ahmed Mirza da Şirvan'a Elkas Mirza'nın yanına gönderildi. Görüşme muhtemelen Cevad/Cavad[288] mevkiinde gerçekleşti. Şah Tahmasb anlaşma şartı olarak yılda bin Tebriz Tümeni ile birlikte bin süvari istedi.[289] Aynı zamanda şah bir daha itaat ve doğruluk yolundan ayrılmaması adına Elkas'a yemin ettirdi.[290] Böylece Elkas Mirza'nın isyan girişimi son bulmuş oldu.

İsyanın ilk aşaması bu olaylar neticesinde son bulmuş oldu. Bu olaylardan sonra Şah Tahmasb Gürcüler üzerine sefere çıktı. Aynı anda Elkas Mirza da Çerkezler üzerine sefere çıktı. Şah Tahmasb'ın Gürcüler, Elkas Mirza'nın Çerkesler üzerine sefere çıkmasına dair çok farklı rivayetler mevcuttur. Bu rivayetler isyanın şekillenişi ve kardeşlerin birbirlerine karşı bakışı hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Şah Tahmasb'ın Gürcüler üzerine sefere çıkması hakkında iki farklı görüş hakimdir. Bazı kaynaklar Şah Tahmasb'ın sefere çıkışındaki asıl hedefin Elkas Mirza'yı cezalandırmak olduğunu söylemektedir.[291] Kimi kaynaklara göre ise şahın seferi gerçekten Gürcüleri hedef almaktaydı. Ancak Elkas'ın hareketleri sonucunda seferin yönü değişmişti.[292]

Elkas Mirza'nın Çerkesler üzerine yaptığı sefere dair de çeşitli yorumlar bulunmaktadır. Bazı kaynaklara göre Elkas Mirza Çerkes seferine Şah Tahmasb'ın emri üzerine çıkmıştı.[293] Memun Bey'e göre bu görevlendirme Çerkeslerden esir tedariki için yapılmıştı.[294]

---

[287] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 533; Şeref Han, *a.g.e.*, s. 198; Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 175; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 80; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 88.
[288] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 88; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 533.
[289] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 533; Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 175.
[290] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 198; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 533; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 80; Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 56.
[291] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 176; Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 207.
[292] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 89; Efendiyev, *a.g.e.*, s. 123.
[293] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 207; Şeref Han, *a.g.e.*, s. 198; Efendiyev, *a.g.e.*, s. 122; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 80.
[294] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 207.

Elkas Mirza'nın Çerkes tarafına gitmesine dair yorumu Şah Tahmasb'ın Tezkire'sinde farklı bir boyut ile görülmektedir. Ona göre kendisinin gönderdiği adamlar geri döner dönmez Elkas kendi adına hutbe okutup sikke bastırmıştı. Bunun devamında şahın Gürcüler üzerine sefere çıkmasını fırsat bilerek Çerkesler üzerine gitmişti. Ancak burada başarısız bir sonuç ile karşılaşmıştı.[295] Şah Tahmasb'ın bu görüşünden muhtemelen etkilenmiş olan İskender Beğ Münşî-yi Türkmen de olayı aynı şekilde zikretmektedir.[296]

Bu görüşlerin genel bir değerlendirmesini yapan John Walsh aynı zamanda olaylara farklı bir bakış açısı getirmektedir. Walsh'a göre Şah Tahmasb'ın Gürcüler üzerine düzenlediği sefer aslında Elkas'a yapılacak olan seferin bir bahanesiydi. Elkas Mirza ise şahın ordusunun büyüklüğünden ve kuvvetinden dolayı karşılaşma riskini göze alamayarak Çerkeslere karşı bir sefer bahanesiyle ordusunu Dağıstan'a götürmüştü. Yine onun görüşüne göre iki ordunun gittiği istikametin savaşa el vermeyen bir coğrafyaya sahip olması ve iki tarafın da seferlerindeki başarısızlığı, birbirlerine karşı başlatamadıkları seferin ön hazırlığı niteliğini taşımaktaydı.[297] Yani burada seferlerin bir kurmaca olduğu ve asıl hedefin birbirlerini alt etmek olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Siyasi süreç içerisinde Şah Tahmasb'ın Gürcüler üzerine ve Elkas Mirza'nın da Çerkesler üzerine yürümesi tüm kaynaklarca ortak bir gerçektir. Şah Tahmasb 1547[298] yılında ordusu ile birlikte Gürcüler üzerine harekete geçmiştir. Sorgül[299]/Şuregel[300] ve Pınik[301]/Penbek[302] istikameti üzerinden Akşehir'e[303] varan şah kış mevsimi boyunca Gürcü şehirlerine saldırmıştır. Birçok ganimet elde eden şah Akşehir üzerinden Tebedi'ye ilerlemiş buradan da Gence'ye,[304] Gence'den de ilerleyerek Bulak mevkiine

[295] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 56.
[296] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 80.
[297] Walsh, a.g.m., s. 76.
[298] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 534.
[299] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 198.
[300] Burası Arpaçayı olarak da adlandırılmaktadır. Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 534.
[301] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 198.
[302] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 176.
[303] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 534.
[304] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 176.

varmıştır.[305] Buradan itibaren artık Elkas Mirza üzerine düzenlenecek olan baskının tarihsel süreci başlamıştır.

Elkas Mirza'nın sebebi ne olursa olsun Çerkesler üzerine bir akın düzenlediği kaynaklar tarafından doğrulanmaktadır. Kaynaklara göre Elkas Mirza altı bin kişilik bir ordu ile Çerkesler üzerine yürümüştür.[306] Çerkeslerin savunması başarılı olmuştur ve Elkas Mirza yenilgiye uğramıştır.[307] Bu olaylar 18 Muharrem 954/10 Mart 1547 olarak tarihlendirilmektedir.[308] Bu yenilgi sonrası Elkas dönerek Derbend üzerine gelmiştir.[309] Burada kaynakların olayın başlangıcını farklı bir şekilde aktarması olayın gelişim sürecini de doğal olarak etkilemektedir. Şah Tahmasb Tezkire'sinde, Elkas isyan ettiği için Çerkesler'in onu yakaladığını ve şaha teslim etmek için ona saldırdıklarını[310] söylemektedir. Hasan Bey Rumlu ise hava koşulların zorlayıcılığından ötürü Elkas'ın yenilgiye uğradığını söylemektedir.[311]

Şah Tahmasb Bulak mevkiine geldikten sonra yanındaki adamlarından İbrahim Han Dulkadir, Rumlu Hüseyin Sultan, Gökçe Sultan Kaçar Hace Basan ve Şahverdi Sultan Ziyadoğlu'nu ve beş bin kadar süvariyi Elkas Mirza'yı yakalamak için Şamahı üzerine göndermiştir.[312] Bu durumdan haberdar olan Elkas Mirza'nın önemli adamlarından Mehter Devletyâr[313] Elkas Mirza'nın annesi ve tüm ailesini alarak onları Gülistan Kalesine götürmüştür.[314] Bu olaylar esnasında Şah Tahmasb'ın da yaklaşık otuz bin adam ile birlikte Şirvan tarafına gelmiştir.[315] Elkas Mirza'nın şahın ordusuna karşı iki defa akın yaptığı görülmektedir.[316] İlk savaş Samur Suyu mevkiinde gerçekleşmiştir. Elkas Mirza şahın otuz bin adamla beklediği haberini aldıktan sonra yakın adamlarından[317] Sarı Keymasib ile Deli Keymasib'i Şah Tahmasb'ın adamlarından

[305] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 534.
[306] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 536.
[307] *aynı yerde.*
[308] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 89.
[309] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 80.
[310] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 56.
[311] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 536.
[312] Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s. 176; Efendiyev, *a.g.e.,* s. 123.
[313] Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s. 176.
[314] Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s. 176; Efendiyev, *a.g.e.,* s. 123.
[315] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 536.
[316] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 80.
[317] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 536.

Süleyman Bey Çelebi Çepni, Şahverdi Sultan Ziyadoğlu Kaçar, Muhammed Bey Türkmen ve Muhammed Bey Şirbahtoğlu Talış'ın üzerine göndermiştir.[318] Yapılan muharebede Elkas Mirza'nın adamları yenilgiye uğradı. Bunun üzerine Elkas Mirza Muhammed Bey Afşar'ı bir kısım adamla birlikte Rüstem Bey ve Peyker Bey'e karşı gönderdi. Ancak bu çarpışmada da Elkas'ın adamları mağlubiyete uğramış ve yüz altmış kişi kaybedilmiştir. Yalnızca Muhammed Bey Afşar canını kurtarabilmiştir. Elkas Mirza bu çatışmalar sonrası Derbend tarafına gelmiştir. Bu haberi alan şah, Şahkulu Halife Mühürdar, Bedir Han Ustaclu, Çırak Sultan Ustaclu ve Hüseyincan Rumlu'yu Elkas'a karşı göndermiştir. [319] Elkas Mirza şahın bizzat ordusu ile geldiği yönündeki haber ve adamlarının şahın tarafına geçmesinden ötürü Kınalık[320] tarafına kaçmıştır.[321] Bu esnada Mürşid-i Kamil'e güçlü bağlılıktan ötürü Elkas Mirza'nın adamları şahın tarafına geçmeye başlamıştır. Elkas Mirza kaçış yolundayken Sekence Ahti Köyü[322] civarında Şah Tahmasb'ın adamlarından Şah Verdi Sultan Kaçar, Mühürdar Şah Kulu Halife-i Zülkadir ve Muhammedî Beğ bin Emir Han Musullu[323] tarafından baskına uğramıştır. Hasan Bey Rumlu bu olayı aktarırken Şah Tahmasb'ın adamlarını Şahverdi Bey Ziyadoğlu ve Muhammed Bey Türkmen olarak zikretmekte ve iki grubun karşılaştığı mevkiiyi Ahti köyü yakınında olan Samur Çayı olarak vermektedir.[324] İki grup arasında gerçekleşen çarpışmada Elkas Mirza'nın Şahkulu Halife Mühürdar'ın attığı ok ile yaralandığını aktarmaktadır.[325] Başka kaynaklarda bu çarpışmada Elkas'ın yaralandığına dair bir bilgi verilmemektedir.[326] Ancak bu çarpışma neticesinde Elkas Mirza'nın ciddi bir yenilgiye uğradığı ve yanındaki adamlarının birçoğunu kaybettiği ortak bir kanıdır.[327] Böylece Elkas Mirza şaha karşı verdiği ikinci savaşı da kaybetmişdir. Bu savaştan sonra Elkas Mirza'nın yanında kalan adamların sayısı yalnızca kırk veya elli olarak zikredilmektedir.[328] Bu olaylar neticesinde 11

[318] Efendiyev, *a.g.e.,* s. 124.
[319] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 536.
[320] Bugünkü Azerbaycan topraklarında yer alan bir kalenin bulunduğu yerdir.
[321] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 89.
[322] Bugün Dağıstan bölgesinde yer alan Rusya topraklarındaki bir köydür.
[323] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 89.
[324] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 536-537.
[325] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 537.
[326] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 90; Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 207.
[327] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 537; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 90; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 80.
[328] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 537; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 90; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 80.

Zilhicce 953/2 Şubat 1547'de[329] artık Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığınma süreci başlamıştır.

Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığınmasına geçmeden önce Şah Tahmasb'ın Elkas Mirza'ya dair duygu ve düşüncelerinden bahsetmek isyanın şahın ilerleyen süreçteki hareketlerini anlamak için önemlidir. Tezkire'sinde Şah Tahmasb Elkas Mirza ile olan ilişkisini şu sözlerle tasvir etmektedir: *"Ne zaman Timur tarihini okusam, "Savaşta Şahruh onun yoldaşı olurdu/Tıpkı bir kında iki kılıç gibi" beytine geldiğimde derdim ki ben ve Elkas aynen böyleyiz. Ben onu bütün kardeşlerimizden ve oğullarımdan daha çok severdim…"*[330] Bu cümlelerin devamında yine Elkas Mirza'nın ömrünün uzunluğu için dua edilsin diye İmam Rıza'nın türbesindeki ileri gelenlere ve salihlere dağıtılmak üzere iki yüz elli tümenin hibe edildiğini söylemektedir.[331] Elkas Mirza'nın şahın gözündeki değeri o kadar yüksekti ki ona karşı samimiyeti ve üzüntüsü ayrı bir yer edinmişti. Şah Tahmasb'ın bu bakış açısı İskender Beğ Münşî-yi Türkmen'in eserinde de görülmektedir. Elkas'ın Şirvan'a diğer kardeşlerinden daha üstün tutulduğu için vali tayin edildiği ve diğer kardeşlerine nazaran daha fazla muhabbet ve şefkat gösterdiği belirtilmektedir.[332]

2.2.3. Elkas Mirza'nın Gidişinden Sonra Şirvan

Elkas Mirza'nın ayrılışı sonrasında Şah Tahmasb Şirvan çevresinin tekrar muhasarası için harekete geçti. Mehter Devletyâr'ın bulunduğu Gülistan Kalesi'nin zaptına öncelik verilmişti. Gülistan Kalesinde bulunan Mehter Devletyâr kaleyi bütün gücüyle savunuyordu. Ancak kalede bulunan kadınların Şah Tahmasb'ın askerlerini kaleden aşağı ip sarkıtarak içeriye alması sonucu üç ay süren muhasara sona ermiş ve Gülistan Kalesi tekrar Safevi Devleti'nin eline geçmişti. [333]

Bir diğer önemli kale ise Derbend Kalesi idi. Üstelik Elkas Mirza'nın annesi Hanbigi Hatun da kalede bulunuyordu. Onun ele geçirilmesi Elkas'a karşı önemli bir avantaj

[329] Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s. 176.
[330] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 55.
[331] *aynı yerde.*
[332] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 79.
[333] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 537.

sağlayabilirdi. Bu yüzden kale uzun süre kuşatmada kaldı. Öyle ki ordu neredeyse üç ay kalenin yanında kalmıştı. Nihayet kale kumandanı Köhne Şahverdi ve Hanbigi Hatun, Tahmasb'dan aman dileyerek teslim oldular. Şah onları affederek serbest bıraktı. [334]

Kalelerin fethinin tamamlanması ile birlikte Şirvan Valiliğine oğlu İsmail Mirza yani II. İsmail Gökçe Sultan Kaçar'ın lalalığında göreve getirildi. Böylece 26 Şaban 955/ 11 Kasım 1547 itibariyle Şirvan bölgesinin kontrolü tekrardan Safevi Devleti'nin elinde idi.[335]

2.2.4. Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne Sığınması ve Tepkiler

Elkas Mirza'nın yenilgisi sonrası artık Safevi topraklarında bulunması imkânsız hale gelmişti. Elkas Mirza'nın amaçları için ağabeyine ve devletine karşı kullanabileceği tek güç ise coğrafi ve askeri bakımdan dönemin güçlü devleti olan Osmanlı Devleti idi.

Elkas Mirza yenilgisi sonrasında 1547 yılında Demir-kapı'ya[336] hareket etti.[337] Dağıstan Şamhalı'na[338] sığınan Elkas Mirza burada bir süre kaldıktan sonra Dest-i Kıpçak'tan geçerek[339] Azak denizini aştı[340] ve Kefe'ye[341] vardı.[342] Kefe üzerinden gemi ile İstanbul'a geçti. Nihayet İstanbul'a vardığında yanında Seyyid Mir Azizullah Şirvanî[343], Ay-Doğmuş, Uğurlu Bey ve Sultan Murad Şah-verdi Bey bulunuyordu.[344]

Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığınması esnasında gelişen olaylar en detaylı şekilde Matrukçı Nasuh'un eserinde görülmektedir. Çünkü Elkas Mirza'nın Rüstem

---

[334] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 537-538.
[335] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 538.
[336] Burası Bender veya Derbend olarak da adlandırılmaktadır.
[337] Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân,* s. 423.
[338] Kırım Şamhalı da denmektedir.
[339] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 191.
[340] Efendiyev, *a.g.e.,* s. 124.
[341] Kırım yarımadasına bağlıdır.
[342] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 207.
[343] Elkas Mirza'nın vekili ve veziri olarak aktarılan bu zat, bazı Osmanlı kroniklerinde yüceltilmektedir. Örneğin; Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 192.
[344] Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân,* s. 424.

Paşa'nın konağında ağırlanması esnasında yapılan gösterilerde kendisi de yer almıştır.[345]

Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığındığı esnada Kanuni Sultan Süleyman Edirne'de Apardos Yaylası'nda avlanmakta idi. Elkas Mirza'nın geliş haberini Yeniçeri Ağası Pertev Ağa'dan almıştı.[346]

Osmanlı Sultanının Elkas Mirza'nın gelişinden memnuniyet duyduğu muhakkaktır. Çünkü haberi alır almaz Pertev Paşa ile Cezayir Beylerbeyisi Muhammed Paşa'yı onun iyi ağırlanması için görevlendirdi.[347] Aslında Safeviler ile Osmanlılar arasında bu tür şehzade sığınmaları zaman zaman yaşanıyordu. Örneğin Yavuz Sultan Selim'in tahta geçtiği günlerde Şehzade Ahmed'in oğlu Murad Safeviler'e sığınmış ve oradayken ölmüştü.[348] Ancak bu defa Elkas'ın gelişi sadece taht mücadelesinde olan bir şehzadenin gelişi olarak algılanmıyordu. Görünüşe göre Osmanlı Sultanı ve vezirleri -devlet adamları- şehzadenin gelişini doğu sınırında meydana gelen gelişmeler açısından bir avantaj olarak görmüşlerdi. Öyle ki Kanuni Sultan Süleyman, Elkas Mirza ile bizzat ilgilenmek için Edirne'den İstanbul'a gelmişti. [349]

Elkas Mirza İstanbul'da Şeyh Vefa yakınlarında bulunan Cafer Çelebi evlerine yerleştirildi. (26 Mayıs 1547) [350] Birkaç gün sonra da Sultan İstanbul'a geldi ve Ahmed Ağa aracılığıyla Elkas Mirza'ya zengin hediyeler gönderdi. [351] Öyle ki hediyelerin maddi karşılığı 10 bin floriyi[352] geçtiği söylenmektedir. [353] Hediyelerin gösterişli ve değerli olması Elkas'ın pozisyonunun Sultan'ın nazarında son derece iyi olduğu

[345] Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân,* s. 50.
[346] Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân,* s. 424.
[347] Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân,* s. 424-425.
[348] Gündüz, *Şah İsmail,* s. 115.
[349] Walsh, a.g.m., s. 77.
[350] Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân,* s. 425. Padişahın Edirne'den sırf Elkas Mirza için ayrıldığına dair bilgi Peçevi İbrahim Efendi de karşımıza çıkar. Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 191.
[351] Bu hediyeler metinde şöyle geçmektedir. *"...bir murassa'şemşîr-i âb-dâr ve murassa' hançer-i zebân-mâr ve bir murassa' zerrîn-*i *zeyn-i üstüvâr ve murassa' kutâz ve kemer-i devvâr ile bâd-ı cevelân ve âb-ı cereyân bir esb-i bâd-ı sarsar ve üç tavîle dahi zîbâ atlar ve bir niçe boğça dîbâ ve ser-â-ser hil'atler ve iki yüz kıt'a envâ' u esnâf akmişeler ve niçe evânî-i zer ü nukreler ve on kîse memlû akçalar..."* Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân,* s. 425.
[352] Bunun yanı sıra kaynaklarda Elkas Mirza'ya doksan bin akçe tahsisat ayrıldığı söylenmektedir. Aliev, a.g.m., s. 55.
[353] Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l Ahbâr.* (haz. Ali Çavuşoğlu) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019, s. 629.

göstermektedir. [354] Zaten onu Divan'a kabul ederek özel bir görüşme de yaptı. Bununla da kalmayarak şehirdeki gezintilerinde onu daima yanında bulundurdu. [355]

İlginçtir ki Elkas Mirza sultan ile ilk karşılaşmasında sultanın giyim kuşamı konusunda muhtemelen hiçbir fikri olmadığından gösterişli giyinen herkesi sultan zannederek ayağa kalkmıştı.[356] Bu husus her ne kadar Osmanlı kaynaklarında alaycı bir üslupla Osmanlıların gösteriş bakımından Safeviler'den daha üstün olduğuna yorumlanmışsa da gerçekte Elkas'ın Osmanlı dünyasına bütünüyle uzak olmasından başka bir şey değildi.

Elkas Mirza'nın hediye aldığı tek kişi Sultan değildi. Rüstem Paşa'da sultanın emri ve yönlendirmesiyle ona yüklü miktarda hediyeler sunmuştu. Keza onu takiben diğer devlet görevlileri de Elkas'a hediye vermek için yarışa girmişlerdi. Nitekim 16 Haziran 1547'de Rüstem Paşa konağında verilen bir ziyafette yönetici zümrenin hediye verme yarışına girdiği görülmüştü. [357] Ancak bu hediyeleşme esnasında en dikkat çekici olan Hürrem Sultan'ın da Elkas'a kıymetli hediyeler takdim etmesiydi. [358]

Görülüyor ki Elkas sadece bir şehzade olarak karşılanmamış, ona İran mülkünün müstakbel Sultanı muamelesi yapılmıştır. Bu durum onun başarılı olacağına dair Osmanlı devlet adamlarında ciddi bir kanaatin oluştuğunu göstermektedir.

Bununla birlikte Osmanlı kamuoyunun Elkas Mirza hususunda aynı kanıyı paylaştığını söylemek mümkün değildir. Çünkü onun Şiilikten ayrılıp Sünniliği tercih ettiğine dair dedikodular halk nazarında inandırıcı bulunmuyordu. [359] Ancak daha sert eleştiriler dini zümreler tarafından dile getirilmekteydi. Bunlardan *Sofyalı Bali Efendi*[360], Rüstem

---

[354] *"Birkaç kese altın ile para ve daha birçok görülmedik eşya, altun ve gümüş kapların çeşidi, bohça bohça sırmalı kaftanlar, samur ve vaşak kürkler; her türden kadifeler, kumaşlar, çeşit çeşit çuha ve güzel elbiseler, her çeşit kumaş ve çuha dolu sandıklar, birkaç tavla arap atı, değerli taşlarla işlenmiş at koşumları, altın ve gümüş özengiler, altın işlemeli kılıçlar, altın kemerler ve daha birçok değerde yüksek eşya armağan edildi ki bunlar saymakla bitmezdi."* Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 192.
[355] Nicolae Jorga, *a.g.e.,* s. 188; Walsh, a.g.m., s. 77; Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân,* s. 427.
[356] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 191-192; Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.,* s. 627.
[357] Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân,* s. 426.
[358] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 192. *"…bez giysiler, sırmalı elbiseler, döşek ve yastıklar, kadınlara has sırma işlemeleri ve sırma püsküllü yorgan ve çarşaf gibi eşyanın on bin altından fazla değerde…"*
[359] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 193.
[360] Sofyalı Bali Efendi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Mustafa Kara, "Bâlî Efendi, Sofyalı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, c. V, s. 20-21.; Gündüz, *Kızılbaşlar,* s. 155.

Paşa'ya gönderdiği mektubunda Elkas'ı şiddetle eleştirmiş ve Safeviler'den Osmanlı topraklarına gelenlere asla güvenilmemesi gerektiğini bildirmiştir.: *"...Elkas'ın vücudu dâr-ı Îslam'da zarar-ı 'azîmdir, ref' oldu. Ve Tahmas'ın hakkında duanın te'siri oldu. Maksud buydu: Ol memleketten Tahmas'ın vücudu götürülüp Şer'-i Muhammedî icra oluna.*[361]

... İmdi benim oğlum, memleket-i 'Acem ol taife-i habîse (yi) beslediler. Ne faide gördüler. Biz Elkas'ı ve dahi birine izzetler ve ihsanlar edip ne faide buluruz. Bunlar dalalet tohumu ve cehennem odlarının kakalcılarıdır. Her ne yere konsa yedi kat yeri deler geçer, aslına kavuşur. Ve bunların ölüsü ve dirisi dâr-ı İslam'da vaki olmak küllî zarardır. Ba'id olmak 'ayn-ı saadettir. Bu kelimât ki tesvîd olunup, hazretinize irsâl olundu. Ta ki ol taife-i şomun ahvali tafsilen sizlere ma'lûm ola. Ve's-selam."[362]

Sofyalı Bâlî Efendi mektubun başında Şeyh Safiyuddin'in seyit olup olmadığına dair edindiği bilgiyi aktararak Safevi hanedanının dini kökenlerini sorgulamaktadır. Ancak bu konuyu muğlak görmektedir. Mektubun devamında Şeyh Safiyuddin'in rüyasını aktarmaktadır. Buna göre Şeyh Safiyuddin bu rüyayı, soyundan bir zalimin ortaya çıkacağı şeklinde yorumlamaktadır. Sofyalı Bali Efendi de Şeyh Safiyuddin'in bu yorumundan hareket ederek Safevi yöneticilerinin ve Safevi ülkesinde kim var ise katledilmesi gerektiği yönünde görüş belirtmektedir. Elkas Mirza hakkındaki olumsuz görüşlerinin kaynağını da buraya bağlamak mümkündür. Mektupta olay şu şekildedir: *"...Cemaat-ı kesîreden ve sikâttan işittiğimiz haberdir: Şeyh Safî bu taifenin dedesidir. Meşâyih silsilesindendir ve biz(im) gördüğümüz silsilelerde seyyiddir diye kayd olunmamıştır. Bazı müridler seyyiddir diye kayd etmişler. Ya seyyid ola ya olmaya, i'tibâr din-i Îslam'adır. Beher hal meşhur budur ki, Şeyh Safî mürşid-i kâmildir ve ehlu'l-lahdandır. Vâki' hal budur ki, geldik imdi ol haberin beyanına: Şeyh Safî bir gün mu'teber müridlerinden bazısın halvetine davet eyledi. İçeri girdiler, şeyhi ağlar buldular. "Ya mevlânâ niçin ağlarsın?" dediler. Dedi ki: "Bir zamanda bir düş gördüm. Belimden köpek encikleri avazı işittim. Çağrıştılar. Hiç kırmadım. Manaya haml eyledim. Olacak var imiş. Şimdi bildim ki zahire müteallik imiş." dedi ve ağladı. Muaviye hazretleri gibi ulu kimesnenin belinden Yezid geldi. Benim gibi köpeğin*

[361] Gündüz, *Kızılbaşlar,* s. 160.
[362] Gündüz, *Kızılbaşlar,* s. 164. Mektubun tam ve orijinal metni için bkz. Gündüz, *Kızılbaşlar,* s. 159-175.

belinden köpek gelir, dahi ne gelse gerektir" dedi ve ağladı. "Ol belimde avaz eden köpekler budur ki, neslimden bir zâlim zâhir olsa gerektir. Şeri'at-ı Muhammediye'yi aslından götürse gerektir. Ulema ve suleha ve mü'minleri kahredip kılıç ve enva' türlü gad(r) ile helak eylese gerektir. Hakk te'âlâ onları ve onlara tâbi' olanları helak eylesin dedi. İmdi benim oğlum bu duanın muktezası budur ki, külliyen bu taifenin sıbyanından gayrisin ulusun ve kiçisin erini ve avretini kılıç ile vurup kahr ile helak etmek vaciptir. Çare yoktur…" [363]

Osmanlı tarihçilerinden Matrakçı Nasuh[364] ve Solak-zâde Mehmed Hemdemi Çelebi[365] Elkas'ın gelişini coşkuyla anlatırken Peçevi aynı kanaatte değildir. Ancak Peçevi herhangi bir yorum yapmak yerine eleştirilerini konu başlıklarının arasına sıkıştırmıştır. Örneğin 1547-1548 Seferi esnasında Elkas'ın önden gönderilmesini *"İçi Şeytanlarla Dolu Elkas'ın Önceden Gönderilişi"* [366] başlığı ile vermiştir.

2.3. ELKAS MİRZA VE 1547-1548 OSMANLI-SAFEVİ MÜCADELESİ

2.3.1. Elkas Mirza'nın Kanuni Sultan Süleyman'ı Safeviler'e Karşı Savaşa İkna Etmesi

Elkas Mirza'nın İstanbul'daki misafirliği uzun sürmedi. Onun niyeti Osmanlılardan alacağı askeri güçle ülkesine dönmek ve Safevi tahtına oturmaktı. Ancak Osmanlı devlet adamlarının ona asker vermeye yanaşmadıkları tahmin edilebilir. Bu yüzden hedefini daha da büyüterek tüm ülkeyi arkasına almaya çalıştı. Bunun yolu da Osmanlı sultanını İran seferine ikna etmekti. Kaynakların bildirdiğine göre Elkas neredeyse her gün sultanın huzuruna çıkıyor ve onu İran seferine ikna etmeye çalışıyordu. Elkas Mirza 4 Temmuz 1547'de[367] padişah ve devlet erkanı ile görüşerek derdini dile getirme fırsatı bulmuştu.[368] Elkas'a göre İran'ı zapt etmek kolay bir iş olarak görülüyordu. Halihazırda taht için mücadeleye giriştiğine göre ülkesinde kendisini destekleyen ciddi bir kuvvet

[363] Gündüz, *Kızılbaşlar,* s. 160-161.
[364] Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân,* s. 420, 429.
[365] Solak-zâde Mehmet Hemdemi Çelebi, *a.g.e.,* s. 211.
[366] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 193.
[367] Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân,* s. 426.
[368] Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.,* s. 558; Kaya Şahin, *Empire And Power In The Reign Of Süleyman -Narrating The Sixteenth-Century Ottoman World-*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, s. 116; Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 193.

bulunuyordu. Bunlar aynı zamanda Şah Tahmasb'a da karşıydılar. Osmanlıların İran'a gelmesi halinde bu güçler ile de birleşilebilir ve Şah Tahmasb bertaraf edilebilirdi. [369] Ne var ki onun ileri sürdüğü iddiaları Osmanlıları yeni bir savaşa ikna etmeye yetmiyordu. Bu yüzden sürekli huzura çıkması, el etek öperek yakarması ve mümkün olan her şartı denemesi gerekiyordu. [370]

Osmanlılar nihayet İran üzerine bir sefere çıkmaya karar vermişlerse de bunda Elkas Mirza'nın doğrudan bir katkısı olduğu hususu şüphelidir. Kırzıoğlu'na göre seferin ana sebebi bizzat Şah Tahmasb'ın dini siyasetini ortadan kaldırmaktı. Aynı zamanda Osmanlılara karşı verdiği sözleri yerine getirmeyen Gürcülere de ders vermekti. [371] Jorga da Elkas'ın ikna edici olmadığı, Osmanlıların asıl niyetinin Basra bölgesinde hakimiyet kurma niyetinde olduğu kanaatindedir. [372]

2.3.2. Üsküdar'dan İlk Hareket ve Seferin Başlaması

Seferin başlatılacağı kesinleştikten sonra Kanuni Sultan Süleyman orduya katılması amacı ile Anadolu, Menteşe İli, Karaman, Maraş, Halep, Şam, Mısır, Hicaz, Yemen, Diyarbakır, Eflak, Boğdan, Mora ve Rodos[373] gibi imparatorluğun her köşesinden asker temin ettirdi. Özellikle batı sınırında bir hareketsizliğin olmasından dolayı buradaki birlikler de sefer için çağırıldı.[374] Şah Tahmasb Tezkire'sinde padişah ve ordusunun yedi yıllık mühimmat ile donatıldığını, on bin tane su taşıyan katırın bulunduğunu ve üç yüz bin asker ile üstlerine geldiğini söylemektedir.[375] Ayrıca Şah Tahmasb'a Elkas Mirza tarafından yazılan mektupta Osmanlı ordusunun durumuna dair de bilgi bulunmaktadır: *"Ayrıca Hünkâr hazretlerinin yedi yıllık mühimmat ve gıda ile binlerce donanımlı ve silahlı cesur askerle gelmekte olduğunu bu cümleden olarak su taşıyan on bin katırının bulunduğunu ve suları bu katırlara yüklediğini, çöle gidecek olsalar arkalarından yüz bin kişi göndereceğini ve çölde su sıkıntısı çekmeyeceklerini*

[369] Şeref Han, *a.g.e.,* s. 198-199; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 90; Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 57; Jean Chesneau, *a.g.e.,* s. 44.
[370] Jean Chesneau, *a.g.e.,* s. 44; Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 193.
[371] Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s. 180.
[372] Nicolae Jorga, *a.g.e.,* s. 188.
[373] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 540.
[374] Şahin, *a.g.e.,* 118.
[375] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 59, 63.

yazmıştı."[376] Tabi burada bu kadar fazla yükün ve askerin idamesinin imkânsız olduğundan dolayı bu rakamlar abartılı olarak verilmiştir.

Bu esnada Bosna Beylerbeyliğinde görev yapan Ulama Han/Paşa Anadolu'ya çağrılarak Elkas Mirza'ya lala tayin edildi ve Erzurum Beylerbeyliği görevine getirildi.[377] Elkas Mirza'nın sefere padişah ile mi çıktığı yoksa ordunun önünden mi gönderildiğine dair farklı yorumlar söz konusudur.

Hasan Bey-zâde ve Nişancı Mehmed Paşa'nın eserlerinde padişahın Elkas Mirza'yı da yanına alarak Üsküdar'a geçtiği ve buradan sefere hareket ettikleri söylenmektedir.[378] Ayrıca Nişancı Mehmed Paşa harekatın başlangıç tarihi olarak 18 Safer 955/29 Mart 1548'i vermektedir.[379]

Bir diğer taraftan Elkas Mirza'nın Ulama Paşa ile birlikte ordunun hareketinden daha önce gönderildiği ve onlardan daha sonra padişahın bizzat Üsküdar'a hareket edip oradan sefere çıktığı söylenmektedir.[380] Eserler, Elkas Mirza ve Ulama Paşa'nın sefere çıkışını 21 Mart 1548[381] veyahut Mart ortaları[382] şeklinde tarihlendirirken padişahın hareket tarihini ise 18 Safer 955/29 Mart 1548 olarak söylemektedirler.[383] Jean Chesneau ise eserinde İstanbul'dan ayrılışı 19 Nisan 1548[384] olarak tarihlendirmektedir.

Elkas Mirza'nın sefere çıkarken yanına verilen asker ve teçhizatın çokluğu dikkat çekicidir. Özellikle Elkas Mirza'nın Safevi tahtına geçirileceğine dair alametler olarak davul, bayrak ve tuğ yanlarına verildi.[385] Ayrıca yolculukta kullanabilmeleri adına otağlar, muşambalı çadırlar, gölgelikler, mutfak ve kiler araç gereçleri, deve ve katırlar

---

[376] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 59.
[377] Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s. 180; Nicolae Jorga, *a.g.e.,* s. 188.
[378] Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi Cilt II.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004, s. 121; Nişancı Mehmed Paşa, *a.g.e.,* s. 208.
[379] Nişancı Mehmed Paşa, *a.g.e.,* s. 208.
[380] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 191; Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.,* s. 629; Şahin, *a.g.e.,* 118; Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s. 180.
[381] Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s. 180.
[382] Şahin, *a.g.e.,* 118.
[383] Nişancı Mehmed Paşa, *a.g.e.,* s. 208; Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 193; Nicolae Jorga, *a.g.e.,* s. 188; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.,* s. 121; Şahin, *a.g.e.,* 118.
[384] Jean Chesneau, *a.g.e.,* s. 45.
[385] Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s. 180.

gibi normalden çok daha fazla miktarda verilerek gönderildiler.[386] Asker olarak verilen Sağ ve Sol Garipler ile birlikte Altı Bölük Ağası da Elkas Mirza'ya katıldı. [387] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen'e göre Elkas Mirza'nın yanında yaklaşık kırk bin kadar asker bulunmaktaydı.[388] Ancak bu sayının yalnızca tek bir eserde geçişi ve Elkas Mirza'nın yanına bu kadar yüksek sayıda askerin verilmesi pek de muhtemel değildir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Üsküdar'dan ayrılması sonrası Erzurum'a kadar izlediği sefer istikameti en net biçimde Jean Chesneau'nun seyahatnamesinden takip edilebilir. Yabancı bir seyahatnamenin tarihsel gerçekleri aktarmadaki rolü konusunda temkinli yaklaşılması gerekse de bir seyyahın gezdiği ve gördüğü yerleri aktarması önemlidir. Bundan dolayı sefer güzergahını buradan aktarmak daha makul olacaktır. İlk olarak Üsküdar'dan harekete başlanıp daha sonra Kadıköy ve Maltepe üzerinden İzmit körfezine devam ederek Darıca'ya varılmıştır. Buradan sonra sırasıyla İzmit, Sapanca, Geyve, Taraklı, Göynük, Düzce, Bolu, Gerede, Karagöl, Hamamlı, Bozoklu, Karacalar, Koçhisar, Tosya, Hacı Hamza, Kızılırmak nehri, Osmancık, Koyunbaba, Hacıköy istikametine ilerlenmiştir. Burada yazar Kanuni Sultan Süleyman'ın aldığı haber sonrası iki günlük yolu tek güne indirdiği ve bu yüzden kendilerinin de güzergahlarını değiştirdiklerini belirtir. Asıl güzergâh üzerinde sırasıyla Amasya, Tokat ve Sivas bulunmaktadır. Bundan dolayı yazarın takip ettiği rota biraz farklılaşmaktadır. Ladik, Sepetli, Yeşilırmak, Eğerti, Niksar, Hisarcık, Koyulhisar, Çoban Ormanı, Artinoğlu, Çardaklı, Erzincan, Patrikköy, Divriği, Çoban Dede Köprüsü ve padişahın bulunduğu Erzurum'a varılmıştır.[389] Genel hatları ile görüldüğü üzere padişahın ve ordunun izlediği güzergah bu şekildedir. Bu güzergahı destekler nitelikte bir diğer vurgu da Kırzıoğlu'nun eserinde görülmektedir. Kendisi eserinde tarihi sefer yolu olarak bilinen *"İzmit-Yenişehir-Eskişehir-Akşehir-Konya-Niğde-Kayseri"*[390] güzergahını vererek doğrulamaktadır.

Padişah seferin başarıyla sonuçlanmasını sağlamak için Safevi Devleti'nin bir diğer düşmanı olan Özbek Abdüllâtif Han'a da bir mektup göndererek sefere iştirakını

[386] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 193.
[387] Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s. 180.
[388] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 81.
[389] Jean Chesneau, *a.g.e.,* s. 45.
[390] Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s. 183.

beklemiştir. Ancak Abdüllâtif Han, devletin iç işleriyle meşgul olmasından dolayı bu davete icabet edememiştir.[391] Bu da gösteriyor ki Kanuni Sultan Süleyman Safevi Devleti'ni hem doğudan hem de batıdan sıkıştırarak Irakeyn Seferinde tesis edilemeyen başarıyı sağlama hedefindedir.

Seferin başlamasından sonra sırası ile şehzadelerin de gelip padişahı gördükleri kaynaklarda zikredilmektedir. Şehzade Cihangir'in babası ile birlikte İstanbul'dan ayrıldığı söylenmektedir. Seyitgazi'de iken Şehzade Selim'in babasını ziyaret edip el öptüğü ve daha sonra Rumeli işlerine bakmak için Edirne'ye gönderildiği söylenmektedir. Konya'da Şehzade Bayezid ve Sivas'ta da Şehzade Mustafa el öpmeye gelmiştir. [392] Şehzade Bayezid Konya'da ve Mustafa Amasya'da bırakılarak çıkabilecek Kızılbaş ayaklanmalarına engel olmak için Anadolu'da bırakılmışlardır. [393]

Tebriz'e girilmeden önce Elkas Mirza ile Şah Tahmasb arasında da bir mektuplaşma gerçekleşmiştir. Bu mektuplaşmaların içeriğine yalnızca Şah Tahmasb'ın Tezkire'sinden ulaşılabilmektedir. Elkas Mirza'nın Şah Tahmasb'a yazdığı mektupta Kanuni Sultan Süleyman'ın ona Safevi ülkesinin tamamını verdiğini söylemektedir. Ayrıca mektupta belirtildiği üzere padişahın Elkas'ı oğlu olarak kabul ettiği Elkas'ın da padişahı bir baba yerine koyduğu görülmektedir.[394] Bunun yanı sıra Elkas Mirza'nın aldığı hediyeler ve Şah Tahmasb'ın bu hediyelere karşı tepkisi Tezkire'de şu şekilde ifade edilmiştir: *"Ayrıca, bana atlar, işlemeli aletler ve kumaşlar ile katırlar ve develer dışında üç yüz Eşrefî (altın) ihsan etti, diye yazmıştı. Cevap olarak şöyle yazdım: "Dünya malı atlar ve paralar sana fayda vermeyecek; çünkü bunlar karşılığında dini sattın.""*[395]

2.3.3. Şah Tahmasb'ın Savaş Hazırlıkları

Şah Tahmasb'ın şu sözleri Osmanlı ordusuna karşı izleyeceği politikayı göstermektedir: *"Akıl sahiplerinin malumu olduğu üzere savaş işi oyun hükmündedir. Nasıl mümkün*

[391] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 180-181.
[392] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 193-194.
[393] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 183.
[394] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 58.
[395] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 59.

olursa ve nasıl gelişirse o şekilde yapmalısın ki düşmanı zebun kılasın."[396] Bu düstur üzere harekete geçen Şah Tahmasb, karşısında olan ordunun büyüklüğünü göz önüne alarak bir meydan muharebesinden kaçınma kararı almıştır. Yine şahın bu tutumda yürüttüğü mantığı kendi sözlerinden anlamak daha makuldür: *"Elhâsıl, Rûm ordusunun devası için bundan başka çare yoktur. Bizim ülkemizde kalırlarsa bizim ilacımız, erzak yolunu her yönden kapatmaktır. Onlarla savaşmak işte budur. Bundan başkası delilik ve ziyankârlıktır. Çünkü Müslümanların kanları yok yere dökülmüş olur. Ayrıca kendini bile bile tehlikeye atmak, şanı yüce olan Allah'ın buyruğunun hilâfına davranmaktır."*[397] Buradan hareketle Şah Tahmasb uygulayacağı savaş politikasını hem dini hem de akli temellere dayandırarak kendi amacını meşru kılmayı hedeflemiştir.

Şah Tahmasb, kendi yaptığı hesap çerçevesinde[398] şayet Osmanlı ordusunun geçeceği yerleri yakıp yıkarlarsa yani *'Yakılmış Toprak'* veya *'Yanmış Toprak'* taktiğini kullanırlarsa alacakları zararı en aza indireceklerini söylemektedir. Daha padişah Sivas'ta iken uygulamaya başladığı bu politikayı şu şekilde açıklamaktadır: *"Kendi askerlerimden bir grubu Rûm askerlerinin önünden giderek tahıl ve mahsulleri yakmak ve yedirebildiklerini de [hayvanlara] yedirmek üzere tayin ettim. Gönlünüzü ferah tutun ve bu fitne ve kargaşaya sebep olduk diye bize beddua etmeyin. Sizin malınıza gelen zararı telafi ederim."*[399]

Hasan Bey Rumlu'nun rivayet ettiğine göre Tebriz'de ortalığı öyle bir yakıp yıktırmıştır ki tahıldan ve ottan hiçbir eser kalmamıştır. Osmanlı ordusuna bir damla su kalmasın diye su yolları kapatılmıştır. Şehir halkının dahi içecek suyu kalmamıştır.[400]

Şah Tahmasb Tebriz, Hoy, Erciş ve Eleşkirt tarafı ile Eleşkirt-Bayazıt, Bakü ve Hoy hatlarındaki tüm hububat ve iaşeyi yakıp yıkarak yok etmiş, halkı da yaylağa çıkma adı ile buralardan uzaklaştırmıştır.[401]

---

[396] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 63.
[397] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 64.
[398] Bu hesap için bkz. Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 63.
[399] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 64.
[400] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 540. Bu rivayet neredeyse aynı şekilde İskender Beğ Münşî-yi Türkmen'de de zikredilmektedir. Şehir halkının içecek suyu kalmadığı rivayeti Hasan Bey Rumlu'dan farklı olarak burada zikredilmektedir; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 90.
[401] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 184.

Şah izlediği bu politika haricinde elinde bulunan asker sayılarına dair de bilgi vermektedir. Bu sayısal verilere dair bilgiye Abdi Beğ Şirâzî'de de rastlanmaktadır. Ancak iki kaynak arasında sayısal veriler yakın olmasına rağmen birbirlerini tutmamaktadırlar. Bundan dolayı iki kaynakta geçen verileri ayrı ayrı vermek daha doğru olacaktır. Tezkire'de geçen veriler şu şekildedir: Behram Mirza komutasında 1800 asker, Çerağ Sultan 1500, Türkmen Ali Kuli Big 2000, Allah Kuli Big 500, Çerendâb Sultan 500, İbrahim Han 3500, Şah Kuli Sultan 2000, Köpek Sultan 800, Mahmud Hân 3000, Afşar ve Kazvin çerik Kurçileri[402] 1600, Söklen ve Erdebil'den ise 450 kişi[403] orduda bulunmaktaydı. Yani toplam 17650 askere sahip oldukları görülmektedir.

Abdi Beğ Şirâzî'de ise bu sayılar şu şekildedir: Behram Mirzâ 1000, İbrahim Han 2000, Mahmud Hân Afşar 1000, Allah Kuli Beğ İcek Oğlu Girampa 500, Çerendâb Sultan Şamlu 500, Köpek Sultan Afşar 300, Çerağ Sultan Girampa Ustaclu 500, Ali Kuli Beğ Türkmen 300, ayrıca Kazvin Kurçileri 350, Söklen ve Tatar nökerleri ise 7250 kişi olarak zikredilmektedir.[404] Toplamda 13700 kişilik bir ordudan bahsedilmektedir. Verilen bu rakamlara ek olarak Nicolae Jorga da eserinde Safevi ordusunun toplamda altmış bin kişiden oluştuğunu belirtmektedir.[405]

2.3.4. Osmanlı Ordusunun Tebriz'e Girişi, Elkas Mirza'nın Tebriz'deki Faaliyetleri ve Ordunun Tebriz'den Ayrılışı

Kanuni Sultan Süleyman Erzurum'a geldikten sonra yaklaşık olarak sekiz gün burada konakladı.[406] Bu esnada Ulama Paşa ile birlikte Karaman Beylerbeyisi Pîrî Paşa'yı Van

[402] Kur kelime anlamı olarak 'silah' manasına gelmektedir. Bunun yanına getirilen cı-ci eki getirilmesi sonucunda silahlı asker manası kazandırılmaktadır. Abdülkadir Özcan, "Kurçi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, c. XXVI, s. 441. Faruk Sümer ise bu birimi Korucu olarak zikretmekte ve Şah İsmail döneminde Çağataylardan taklit yolu ile aktarıldığını söylemektedir. Sümer, *a.g.e.,* s. 83. Basit tabiriyle Kurçi atlı muhafız olarak tanımlanmaktadır ve hassa ordusunun temel birimini meydana getirmektedir. Özellikle Şah Tahmasb döneminde bu birim isimlendirilirken yukarıda gördüğümüz şekliyle boyların adı ile isimlendirilmiştir. Erdoğan, *a.g.e.,* s. 77-78.

[403] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 65.

[404] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 91.

[405] Nicolae Jorga, *a.g.e.,* s. 189.

[406] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 184.

Kalesinin zaptı için oraya gönderdi.[407] Burhan Ali'yi de Şirvan tarafına ata topraklarını alması adına o yöne gönderdi.[408] Aynı zamanda Şah Tahmasb'ı savaşa çağıran bir tehditnâme de hazırlatarak şaha gönderdi.[409] Ayrıca bu esnada Şah Tahmasb tarafından Sivas, Tokat ve Amasya'da bulunan Kızılbaşlar'a Osmanlı ordusunu arkadan vurmaları için talimat şeklinde gönderilmiş olan mektuplar yakalandı.[410] Elkas Mirza'nın yanına Diyarbakır ve Dulkadir Beylerbeyleri[411] veyahut Ali Paşa, Mehmed Paşa, Ahmed Paşa ve Haydar Paşa[412] verilerek yaklaşık kırk bin atlı[413] ile Hoy tarafında bulunan Merend'e gönderildiler. Şah Tahmasb ise onları engellemek için Abdullah Hân, Şahverdi Sultan Ziyadoğlu ve Ali Sultan'ı gönderdi.[414] İki öncü kuvvetin Merend'de girdiği çarpışma sonucunda Osmanlı birliklerinin çokluğundan ötürü Safevi birlikleri kaçıp dağa saklanmak zorunda kaldılar. [415] Osmanlı ve Safevi kuvvetleri arasında gerçekleşen bu çarpışma muhtemelen yüz yüze yapılan ilk ve tek çarpışmadır.

Bu olaylardan sonra Kanuni Sultan Süleyman Tebriz'e doğru ilerlemeye başladı. Şah Tahmasb'ın uyguladığı yakılmış toprak taktiğinden dolayı güzergâh üzerinde ne bir yiyecek ne de su bulunmaktaydı. Mevsimin de artık yaz olması dolayısıyla su büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Şahın bu politikası sonucunda kendisi de bölgede durmayarak çekilmişti. Bundan dolayı padişah hiçbir askeri kuvvet ile karşılaşmadan Tebriz'e kadar rahatça ilerledi.[416] Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa olayları tarihlendirirken 14 Cemazeyilahir/21 Temmuz'da Hoy'a, 20 Cemazeyilahir/27 Temmuz'da ise Tebriz'e varıldığını söyler.[417] Padişah Tebriz'e girdikten sonra tüm askerlerine halka zulüm etmemesi, mallarının zorla alınmaması, halkın işlerine rahatça gidip gelmeleri ve hayatın normal şekilde akması konusunda kesin emirler verdi. Çünkü burada bulunuş amacının halka zulüm etmek değil şahı ortadan kaldırmak olduğunu belirtmekteydi.[418]

---

[407] Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.*, s. 630.
[408] Burhan Ali'nin Şirvan tarafına gidişi muhtemelen gemi ile Batum üzerinden gerçekleşmiştir. Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 178.
[409] Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 308; Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 184.
[410] Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 308.
[411] *aynı yerde.*
[412] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 186; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 541.
[413] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 186.
[414] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 541.
[415] *aynı yerde.*
[416] Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 308; Şeref Han, *a.g.e.*, s. 199; Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 207.
[417] Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.*, s. 121.
[418] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 199; Jean Chesneau, *a.g.e.*, s. 55; Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.*, s. 631.

Padişah ve ordu Tebriz'de iken Şirvan tarafından Burhan Ali'nin haberi geldi. Tebriz'e Osmanlı ordusunun girmesi ile birlikte İsmail Mirza Şirvan'dan yani Şamahı'dan ayrılmıştı. Bu durumu fırsat bilen Burhan Ali hiçbir zorluk ile karşılaşmadan Şirvan'ı ele geçirdi.[419]

Tebriz'e varış sonrası Elkas Mirza'ya ne olduğu önemli bir husustur. Kaynaklar Elkas Mirza'nın Safevi tahtına oturtulduğu veya daha tahta oturmadan başlattığı faaliyetlerin neticesinde padişahın karar değiştirerek Elkas'ı tahta oturtmaktan vazgeçtiğini aktarır. Hatta Padişahın Elkas Mirza'ya asker, hazine, top, tüfek gibi birçok unsuru temin ederek iktidarını sağlamlaştırmaya çalıştığı da aktarılmaktadır.[420]

Kanuni Sultan Süleyman Tebriz'e geldikten sonra Elkas Mirza'nın beylerinin ona tabi olacağı yönündeki vaatleri boşa çıkmıştı. Hiçbir bey gelip Elkas'a tabi olmadığı gibi yanındaki kişilerin birçoğu da Şah Tahmasb'ın yanına kaçmıştı.[421] Şah Tahmasb, Elkas Mirza'nın Kanuni Sultan Süleyman'a verdiği sözlerin ne denli boş olduğunu ve Tebriz'e geldiğinde neden kimsenin ona itaat etmediğini Tezkire'sindeki şu sözlerle dile getirmektedir: *"O, orada birtakım yalanlar düzerek, bütün Kızılbaş benimle müttefik olup beni istiyor, der. Gerçek şudur ki Kızılbaş'ın başını koparsalar tâcı bırakmaz. Elkas'ın başında taç varken kimse onun yanına gitmezdi. Zira sûfilik yolunda tek kişiyi mürşit bilirler."*[422]

Elkas Mirza'nın Tebriz'de tahtta bırakılmamasının bir diğer sebebi ise Osmanlı kaynaklarında geçen Şirvan'daki yöneticiliği hususudur. Elkas Mirza'nın Şirvan'da yönetici olduğu dönemde halka ağır zulümler yaptığı hem zengine hem de fakire eziyet ettiği ve aynı hareketleri Tebriz'de de yapmak istediği yönündeki görüş de tahta layık olmadığı kanısına varılmasına sebebiyet vermiştir.[423]

---

[419] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 540; Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 178-179; Nicolae Jorga, *a.g.e.*, s. 188.
[420] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 195.
[421] Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 559; Şeref Han, *a.g.e.*, s. 199.
[422] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 57.
[423] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 195; Solak-zâde Mehmet Hemdemi Çelebi, *a.g.e.*, s. 215; Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.*, s. 630.

Elkas Mirza'nın tahta layık olmadığı hususunda öne sürülen bir diğer durum ise Elkas'ın tahta oturduktan sonra şahtan intikam almak için şehri tamamen yağmalatması, sarayı yıkması ve halktan ağır vergiler almak istemesidir. Ayrıca Elkas'ın ülkedeki tüccar ve zanaatkar kesimini Osmanlı topraklarına sürme gibi bir girişimi de bulunmaktaydı.[424] Bu sebepler neticesinde Elkas Mirza, Safevi tahtına layık görülmeyerek tahta oturtulmamış veyahut indirilmiştir.

Safevi kroniklerinde, Osmanlı ordularının hiçbir iaşesi kalmadığı için yağma ve talana giriştikleri ancak Safevi baskınlarından korktukları için ordugâh dışına çıkamadıkları, bunun yerine şehirde yağma ve talana giriştikleri belirtilmektedir. Burada da bir şey bulamadıkları için üç dört bin katırı öldürdükleri ve sonunda dayanamayarak kaçtıkları dile getirilir.[425] Şah Tahmasb'a göre ise bu ayrılışın sebebi padişahın korkmasından dolayı gerçekleşmiştir.[426] Bunlara ek olarak Jean Chesneau da seyahatnamesinde hayvanların yemlerinin tükenmesi ve yaklaşık yüz bin hayvanın ölümünden dolayı bir ayrılışın olduğundan bahseder.[427] Bu da aslında Safevi kaynaklarının söylediğine benzer şekilde kıtlığa bir işaret olarak algılanabilir.

Osmanlı kroniklerinde ise padişahın birkaç gün Tebriz'de konakladığı, dört veya beş gün burada kaldığı şeklinde ibareler bulunmaktadır. Ancak padişahın ayrılış sebebine dair herhangi bir bilgi verilmemektedir. Olaylar doğrudan padişahın Van üzerine gidişine bağlanmaktadır.[428]Ancak Celâlzâde Mustafa Çelebi eserinde Şah Tahmasb'ın yakılmış toprak taktiğini korkakça bulduğunu ve buna rağmen taktiğin işe yaradığını dile getirmektedir. Bu yüzden Safevi kroniklerinden sonra yalnızca Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin iaşe konusuna işaret ettiği görülmektedir. [429]

2.3.6. Van'ın Zaptı

[424] Şahin, *a.g.e.,* s. 119.
[425] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 82; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 541-542.
[426] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 65.
[427] Jean Chesneau, *a.g.e.,* s. 55.
[428] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 195; Nişancı Mehmed Paşa, *a.g.e.,* s. 209; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.,* s. 122; Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân,* s. 465.
[429] Kaya Şahin'in eseri Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin Tabakâtü'l-Memalik ve Derecâtü'l-Mesâlik adlı eserinin bir çeviri değerlendirmesini oluşturduğu için Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin düşünce ve yaklaşımlarını buradan aktardık. Şahin, *a.g.e.,* s. 118.

Yaşanan hadiseler sonucunda 25 Cemazeyilahir 955/1 Ağustos 1548'de Tebriz'den Van'a hareket edildi.[430] 10 Recep 955/15 Ağustos 1548'de padişah Van ovasına vardı.[431] Ulama Paşa ile birlikte Karaman Beylerbeyisi Pîrî Paşa Van'ın muhasarasına başlamışlardı.[432] Padişahın emri ile Rüstem Paşa kuşatmaya başladı.[433] Van Kalesinin içerisinde yaklaşık iki bin kadar Safevi askeri bulunmaktaydı.[434] Özellikle Van Kalesinin hem Osmanlılar hem de Safeviler bakımından kilit noktada bulunuşu kalenin önemini artırmaktaydı.[435]

Kalenin zaptı dokuz gün sürdü.[436] Gece ve gündüz bir hafta boyunca surlar dövüldü ancak bir yarar sağlanamadı. Daha sonra Adilcevaz'da döktürülen yedi Şahi Top ve Şahi'den başka altı top daha getirilerek kale dövülmeye devam edildi.[437] Saldırılara daha fazla direnemeyen Çepnili[438]/Çekenli[439] Ali Sultan halatlarla adamlarını kaleden indirerek Elkas Mirza'nın aracılığı ile aman dilediler.[440] Padişah onların teslimiyetini kabul ederek memleketlerine dönmelerine müsaade etti.[441] Kalenin muhafızlığına Çerkez İskender Paşa tayin edildi.[442] Böylece Van ve çevresinin zaptı tamamlanmış oldu. Kalenin zaptı tam tarih olarak 19 Recep 955/24 Ağustos 1548'e denk gelmektedir.[443]

2.3.7. Osmanlı Ordusunun Geri Çekilişi ve Safevi Akınları

Van Kalesinin zaptı tamamlandıktan sonra kış mevsiminin de gelmesi ile birlikte padişah çekilme kararı aldı. Bitlis üzerinden hareket ederek[444] Diyarbakır yönüne ilerleyen ordu 25 Şaban 955/29 Eylül 1548'de Amid/Diyarbakır'a vararak burada

---

[430] Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.*, s. 121-122.
[431] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 196.
[432] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 187.
[433] *aynı yerde.*
[434] Jean Chesneau, *a.g.e.*, s. 56.
[435] Nişancı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 209.
[436] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 196; Jean Chesneau, *a.g.e.*, s. 57.
[437] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 188.
[438] *aynı yerde.*
[439] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 82.
[440] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 196; Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 188.
[441] Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 559; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.*, s. 122; Nişancı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 209.
[442] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 196; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 559.
[443] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 188; Şahin, *a.g.e.*, s. 119.
[444] Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.*, s. 122.

konaklamaya başladı.[445] Padişahın çekilme kararı sonrasında Osmanlı ordusunun hareketinden dolayı Şah Tahmasb tahrip ve talan hareketlerine devam etme kararı aldı. İlk olarak Kars Kalesi ile başlayan süreç bugünkü tabir ile tüm Güney ve Doğu Anadolu'da devam etti.

Kanuni Sultan Süleyman tarafından harap hale gelmiş Kars Kale'sinin onarımı için Dulkadirli Ali Bey[446] ve Kullar ağası Osman Çelebi'yi dört bin asker ile birlikte o tarafa gönderdi. [447] Bir başka kaynakta ise asker sayısı sekiz bin olarak verilmektedir.[448] Şah Tahmasb ise buna karşılık olarak oğlu İsmail Mirza'yı Gökçe Sultan Kaçar ile birlikte Kars Kalesi üzerine yağma, talan ve tahribe gönderdi.[449] İsmail Mirza'nın ani baskını sonucunda Osmanlı kuvvetleri bozguna uğratıldı. Kimi kaynağa göre iki bin[450] kimisine göre ise üç dört bin kişi katledildi.[451] 21 Recep 955/26 Ağustos 1548'de kalenin imarı için getirilen esnaflar da kılıçtan geçirilerek kalenin tamiri durduruldu.[452] Şah Tahmasb'ın Kars Kalesi'nin tahrip etmek istemesinin sebebi, padişahın Van Kalesi'ni kuşattığı esnada Osmanlı ordusunun dikkatini başka tarafa çekerek bu sayede Van'ın kurtulacağını düşünmesidir.[453] Ancak ne Van Kalesi Safevi Devleti'nde kalmış ne de Osmanlı Devleti Kars Kalesi'ni tamir edebilmiştir.

Van Kalesi'nin Osmanlı Devleti tarafından zapt edilmesi ve Elkas Mirza'nın amacına ulaşmış gibi görünmesi sonucunda şah endişelendi. Böylece şah Osmanlı ordusunun erişebileceği on günlük mesafedeki her yeri yaktırdı.[454]

Padişahın Bitlis taraflarında bulunmasından dolayı şah Pasin ve Hınıs taraflarını tahribe girişti. Daha sonra şahın casuslarından gelen haber üzerine Osmanlı ordusunun iaşe sıkıntısı çektiğini öğrendiler. Bundan dolayı orada fazla duramayacaklarını düşünen şah

---

[445] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 196.
[446] Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.,* s. 632.
[447] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 542.
[448] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 92.
[449] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 542.
[450] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 92.
[451] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 82.
[452] Kütükoğlu, *a.g.e.,* s. 309; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 82; Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 196.
[453] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 66.
[454] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 66-67.

Muş dolaylarına geldi. Padişahın Bitlis güzergahı üzerinden ayrılmasını fırsat bilerek Tâti Sultan Ali Oğlu'nu[455] yaklaşık iki bin kişilik bir ordu ile[456] Muş, Ahlat, Güzeldere ve Adilcevaz[457] dolaylarına yağma ve tahribe gönderdi.[458] Tâti Sultan Ali Oğlu bu talandan yaklaşık beş bin at, yüz bin koyun ve elli bin inek elde etmişti. Kısacası bu çevrede şah tarafından yaptırılan tahrip ve talan başarıya ulaşmıştı.[459]

Casusların verdiği bir diğer bilgi de Ulama ve Rüstem Paşa'nın Tercan taraflarında olacakları yönündeydi. Bu haberi alan şah, Ulama'ya duyduğu kişisel nefretinin de etkisi altında kalarak o tarafa yöneldi.[460] Ulama Paşa'nın yanında yaklaşık on üç bin asker bulunmaktaydı.[461] Ancak muhtemelen şahın geliş haberini alan Ulama Tercan'dan kaçtı.[462] Şah Hınıs ve Pasinler civarında iken İsmail Mirza ve Behram Mirza'nın da orduya katılmış olmasından dolayı ordu sayısı artmıştı.[463] Bu durumun da etkisiyle Şah Tahmasb Erzincan'a kadar geldi ve oraya kadar olan on günlük mesafedeki her yeri yakıp yıktı.[464] Mescitler hariç hiçbir meskende bir şey kalmamış, her yer yerle bir edilmişti.[465]

Padişahın bu talan haberleri alması sonucu ikinci[466] vezir Kara Ahmed Paşa'yı[467] öncü kuvvet olarak Erzincan tarafına gönderdi. Vezir Ahmed Paşa öncü birlik olarak Çerkez Osman Paşa'yı gönderdi. Çerkez Osman Paşa'nın yaptığı gece baskını Peçevi Tarihi'nde şöyle geçmektedir: *"...dil almak için ileri gönderilen Osman Paşa, beraberindeki gazilerle bir süre yürüdükten sonra bir yerde, birçok İranlıların ordularından ayrılarak çadırlarıyla konaklamış olduklarını görür. Bunun üzerine hemen otlaklarda başı boş dolaşan yarı yabancı hayvanlardan kırk, elli kadar ürkek*

---

[455] Kütükoğlu, *a.g.e.,* s. 309.
[456] Namıg Musalı, "Safevi Kaynaklarına Göre I. Şah Tahmasb ve Kanuî Sultan Süleyman Döneminde Ahlat ve Çevresinde Safevi-Osmanlı Savaşları". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Mayıs 2015, s. 22.
[457] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 543.
[458] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 67.
[459] Musalı, Ahlat, s. 22.
[460] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 67.
[461] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 543.
[462] Kütükoğlu, *a.g.e.,* s. 309.
[463] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 82; Sümer, *a.g.e.,* s. 67-68.
[464] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 544.
[465] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 67.
[466] Kütükoğlu eserinde Ahmed Paşa'yı üçüncü vezir olarak belirtmektedir. Muhtemelen bu bilgi yanlıştır ileride de bahsedeceğimiz üzere Bağdat'ın muhafazası ve Elkas Mirza ile gerçekleşen görüşmelerde adı geçen vezir Ahmed Paşa ile burada bahsettiğimiz aynı kişilerdir. Kütükoğlu, *a.g.e.,* s. 309.
[467] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 196.

davar yakalattırır. Köylerden de kazan ve benzeri bakır kaplardan ne bulduysa toplayıp akşama kadar hazırlatır Gece başlayınca bu bakır kapları yakalattığı hayvanların kuyruklarına bağlar ve kamçılayarak İranlıların çadırları üzerine sürer. Allah Allah sesleri ile basıp öyle bir karışıklığa yol açar ki kimse baskının kim tarafından yapıldığını ne bilir, ne de görür. İranlıların, Osmanlı bastı diye gece karanlığında şaşkınlıktan birbirine kılıç vururlar. Bu karışıklıkta İslam askeri de çoğu yaya olarak dövüşürler. Hatta Osman Paşa'nın kendisi bile yaya olarak savaşır ve yaralanır. Sonunda ata binip çarpışma yerinden ayrılır…"[468] Çerkez Osman Paşa'nın bu baskını neticesinde aldığı galibiyet hem Safevi kroniklerince hem de diğer Osmanlı kroniklerince doğrulanmaktadır.[469] Ancak Şah Tahmasb Tezkire'sinde durumu farklı aktararak kendi Kurçilerinin Osman Paşa'yı bertaraf ettiğini söylemektedir.[470]

Şah Tahmasb'ın tekrar Safevi içlerine dönmesi konusunda iki farklı görüş vardır. İlki Elkas Mirza'nın Safevi ülkesine dönmesi üzerine onu yakalamak için geri döndüğüdür.[471] İkincisi ise az önce bahsi geçen Osman Paşa'nın baskını sonucudur ki her iki ihtimal de akla uygun görünmektedir. [472]

Kanuni Sultan Süleyman bu olaylardan sonra kışı geçirmek için Halep'e hareket etti. 23 Şevval 955/25 Kasım 1548'de şehre geldi.[473] Halep'te kışladığı sırada ikinci vezir Ahmed Paşa'yı Bağdat'ın muhafazası ile görevlendirdi.[474] Rumeli Beylerbeyi Mardin'de Anadolu Beylerbeyi Urfa'da kışlamak üzere orada bırakıldı.[475]

2.3.8. Elkas Mirza'nın Bağdat'a İlerleyişi ve Safevi Topraklarına Yağmaya Başlaması

Elkas Mirza'nın Safevi içlerine ilerleyerek yaptığı yağma ve talan hareketinin nasıl başladığı konusunda iki farklı yorum vardır. İlk olarak Elkas Mirza'nın Osmanlı

[468] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 197.
[469] Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 560; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 544; Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.*, s. 632.
[470] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 68.
[471] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 67; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 543; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 84.
[472] Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 309.
[473] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 198.
[474] Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.*, s. 633.
[475] Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 194.

Sultanının emri üzerine Safevi içlerine yağma ve talana giriştiği görüşüdür. Buna göre Padişah Halep'e dönüp kış hazırlıklarına başladığı günlerde Elkas Mirza'yı yağma ve talan yapması için Safevi ülkesine yollamıştır. [476] Hakikaten o, Bağdat üzerinden İran topraklarına giderek yağma ve talana başlamıştı. Bu durum Sultan'ın kışlak zamanı İran'dan gelebilecek saldırılara karşı tedbir olarak da düşünülebilir. Öte yandan Tahmasb bu olaydan dolayı duyduğu rahatsızlığı Osmanlı Sultanının Elkas'ı kendi haline bırakmış olmasına yormuştur. [477]

Bütün bunlardan farklı olarak Safevi topraklarına baskın yapma fikrinin Elkas Mirza'dan geldiği görüşü de bulunmaktadır. Buna göre o, Sultan'dan izin talep etmiş, Osmanlı Sultanı da ona bir miktar asker vererek isteğini onaylamıştır. Tüm kaynaklar padişahın bu harekete izin verdiği konusunda hemfikirdirler.[478]

John Walsh ise eserinde Elkas Mirza'nın padişahın izni ile Safevi içlerine gittiğini söylemektedir. Ancak eserinde bu konu hakkında çok farklı bir noktaya temas etmektedir. Walsh'a göre Elkas Mirza'nın başlattığı bu hareketin asıl amacı kuzeyde yani Tebriz civarında sağlayamadığı Kızılbaş desteğini ülkenin diğer taraflarında toplamaktı. O ganimet elde etme amacının aslında sadece görünürdeki sebep olduğunu vurgulamaktadır.[479]

Memun Bey ise Elkas Mirza'nın Rüstem Paşa tarafından meclise davet edildiğini ve bu mecliste Rüstem Paşa'nın yaşanan tüm ölümlerin vebalinin Elkas Mirza'da olduğunu söylediğini aktarmaktadır. Elkas Mirza bunun üzerine Irak-ı Acem tarafına yağma ve talan yapma isteğini dile getirerek Rüstem Paşa aracılığı ile durumu padişaha iletmiştir. Bunun üzerine Elkas Mirza'ya yağma yapması için müsaade edilmiştir.[480]

---

[476] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 200; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 83; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 543; Nişancı Mehmed Paşa, *a.g.e.,* s. 209; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.,* s. 122; Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân,* s. 465.
[477] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 69.
[478] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 92; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.,* s. 560; Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 208; Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.,* s. 633.
[479] Walsh, a.g.m., s. 77-78.
[480] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 208.

Anlaşılacağı üzere Elkas Mirza'nın padişahın izniyle mi yoksa emriyle mi gittiği hususunda bir netlik söz konusu değildir. Aynı şekilde Elkas Mirza'nın yanına verilen askerler konusunda da bir kesinlik söz konusu değildir.

Müneccimbaşı,[481] Nişancı[482] ve İskender Beğ Münşî-yi Türkmen [483] eserlerinde Elkas Mirza'ya birkaç bin asker tayin edildiğini söylemektedir. Müneccimbaşı bunu biraz daha detaylandırarak bu askerlerin Kürt ve Türkmen kökenli olduklarını söylemektedir.[484] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen ve Hasan Bey Rumlu bu askerlerin beş bin[485]süvari olduğunu söylemektedir.[486] Matrakçı ise eserinde verilen asker sayısını on bin olarak aktarmaktadır.[487]

Gelibolulu Mustafa Âli ise Elkas Mirza'nın yanına asker verilmediğini belirtir. Ancak '*ekraddan*' isteyen kişilerin gidebileceğine padişahın izin verdiğini de söylemektedir.[488] Celâlzâde Mustafa Çelebi, Gelibolulu Mustafa Âli'yi destekler bir biçimde Kanuni Sultan Süleyman'ın Elkas Mirza'ya artık güvenmediğini ve bunun neticesinde yanına asker vermeyip yalnızca para verdiğini belirtmektedir.[489]

Memun Bey'e göre Elkas Mirza'ya üç yüz nefer ve üç yüz atlı Yeniçeri, bunların yanı sıra Mehmed ve Osman adında iki çavuş da tayin edilmiştir. Ayrıca Memun Bey, kim Elkas'ın yanına katılır ise sorun çıkarılmaması yönünde bir padişah kararından da bahsetmektedir.[490] Bunun yanında Elkas'ın Bağdat'a geldikten sonra sekiz bin asker aldığını, bu kişilere çok yüksek miktarda para ödediğini ve pek çok farklı yerden beylerin[491] gelip ona katıldığını aktarmaktadır. Elkas Mirza'nın, yanına katılan kişilerin sadakatini arttırmak için padişahtan sancak verme izni olduğunu söylediğini ve bu

[481] Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.,* s. 560.
[482] Nişancı Mehmed Paşa, *a.g.e.,* s. 209.
[483] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 83.
[484] Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.,* s. 560.
[485] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 83; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 545.
[486] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 545.
[487] Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân,* s. 465.
[488] Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.,* s. 633.
[489] Şahin, *a.g.e.,* s. 121.
[490] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 208.
[491] Bu kişiler Hacı Ferhad Bey, Dönmez Bey, Ahmed Bey, Kaytmaz Bey, Masum Bey ve Kalender Bey şeklinde aktarmaktadır. Ayrıca yazar bu kişilerden ayrı olarak bölgede bulunan daha birçok beyin de Elkas'a katıldığını aktarır. Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 209.

kişilere pek çok hediyeler verdiğini zikretmektedir. Yine Memun Bey'e göre Elkas Mirza beylere dağıttığı bu hediyelerin bir kısmını kendi adamlarına vermelerini de tembihlemiştir.[492]

Elkas Mirza'ya temin edilen askerler konusunda Kütükoğlu[493] ve Efendiyev[494], Hasan Bey Rumlu ve İskender Beğ Münşî-yi Türkmen'in verdikleri ortak bilgiyi aktarmaktadırlar. Ancak Kırzıoğlu eserinde bu konuyu detaylandırarak Elkas Mirza'ya yüz bin flori altın ve Bağdat askerlerinden gönüllü olanların katılacağı şeklinde bir bilgi aktarmaktadır.[495]

Verilere göre Elkas Mirza'nın yanındaki askerlerin sayılarının pek de yüksek olmadığı söylenebilir. Bundan dolayı Kanuni Sultan Süleyman Elkas'a karşı güvenini kaybetmiştir. Çünkü Elkas'ın Tebriz'de tahta oturtulmaması ve verdiği sözlerin boşa çıkması sahip olunan güveni doğal olarak yıpratmıştır.

2.3.9. Elkas Mirza'nın Safevi Topraklarındaki Faaliyetleri

Elkas Mirza'nın Safevi içlerine doğru hareketi kaynakların büyük bölümünde birbirine benzer şekilde anlatılmaktadır. Yalnızca Memun Bey'in eserinde bu konu hakkında detaylar bulunmaktadır. Memun Bey'in eserindeki bilgilerin birçoğunu daha genel bir biçimde Hasan Bey Rumlu ve İskender Beğ Münşî-yi Türkmen de aktarmaktadır. Buna ek olarak Matrakçı Nasuh'un eserinde de Elkas Mirza'nın izlediği güzergaha dair bir bilgi bulunmaktadır.

Eserlerde Elkas Mirza'nın yağma ve talanı hususu genel hatlarıyla şu şekilde aktarılmaktadır: Kum, Kaşan ve İsfahan yani Irak-ı Acem üzerinden ilerleyen Elkas birçok yağma ve talan yapmış, kardeşlerinin saraylarını da yağmalamış[496] ve Behram Mirza'nın oğlunu da yanında götürmüştür.[497]

---

[492] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 209.
[493] Kütükoğlu, *a.g.e.,* s. 309-310.
[494] Efendiyev, *a.g.e.,* s. 128.
[495] Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s. 193.
[496] Hangi kardeşin sarayını yağmaladığı hususunda kaynaklar farklı bilgiler aktarmaktadır. Nişancı ve Hasan-Bey-zâde Behram Mirza'nın değil de Sam Mirza'nın sarayını yağmaladığını aktarmaktadırlar. Nişancı Mehmed Paşa, *a.g.e.,* s. 209; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.,* s. 122. Gelibolulu Mustafa Âli

Matrakçı Nasuh onun Bağdat'tan Mâydâş'a oradan Câmı Cuylen, Kütvâr Kalesi, Serâve Kalesi'ne ve Hemedan'a vardığını, burada kadın çocuk kim var ise kılıçtan geçirip mallarına el konduğunu söylemektedir. Hemedan'dan sonra Der-güzîn, Kum, Kaşân, Save Kalesi, Kaşân Kalesi,[498]Rey, İsfahan, Peterî-hâs Kalesi, Sulh Hisarı, Şirâz, Mûristân, Tûs-pîl, Şuşter, Râveç Suyu,[499] Bayar Kalesi, Mendelli Vilayeti, Dokuz-ölüm, Çemen Köyü, Tavuk Kalesi ve Gerger Kalesi[500] şeklinde Elkas'ın yağma ve talan yaptığı rotayı aktarmaktadır.

Memun Bey ise 955 senesi Şaban ayında Elkas Mirza'nın Mardin, Nusaybin istikameti üzerinden Musul'a vardığını,[501] daha sonra Dicle Irmağı, Zap Suyu, Erbil, Altınköprü, Dâkuk yolundan geçerek Kerkük sancağına ulaştığını söylemektedir. Kerkük'te yanına asker ve beyleri toplamıştır. Toplanan bu kuvvetler ile birlikte Safevi ülkesine ilerlemeye başlamıştır. Elkas Mirza Kasr-ı Şirin'den hareketle Derteng, Taht-i Kisra,[502] Mahideşt'e ve oradan Tâk-i Vistân'a vardıktan sonra Dinever'e asker göndermiştir. Dinever hâkimi Çerağ Sultan[503] ve hiçbir Kızılbaş burada bulunmadığından buraları kolayca yağmalamışlardır. Elkas Mirza Dinever'den hareketle Güngür Kalesi ve Saydova'ya varmış ve buralar da ele geçirilerek yağma edilmiştir. Saydova'dan hareket edilerek Hemedan'a varılmıştır. Hemedan'da Behram Mirza'nın sarayı ve haremi bulunmaktaydı. Behram Mirza Şah Tahmasb ile birlikte olduğundan dolayı Elkas Mirza'nın yağma ve talanı için elverişli bir ortam bulunmaktaydı. Bu sayede Elkas, Behram Mirza'nın oğlu Bedî'üz-zeman'ı,[504] cariyelerini ve Bedî'üz-zeman'ın lalası Şah

---

ise hem Sam Mirza'nın hem de Behram Mirza'nın sarayını yağmaladığını aktarmaktadır. Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.*, s. 633.

[497] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 200; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 560; Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 199; Nişancı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 209; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.*, s. 122; Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.*, s. 633.

[498] Yazar Şah Tahmasb'ın tüm hazinesinin burada olduğunu aktarmakla birlikte Elkas'ın bu hazinenin tüm el koyduğunu söylemektedir. Matrakçı Nasuh, *a.g.e.*, s. 465.

[499] Yazar burada birçok ganimetin suya düşerek ziyan olduğunu aktarır. Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, s. 465.

[500] Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, s. 465-466.

[501] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 208.

[502] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 209.

[503] Çerağ Sultan ve Behram Mirza'nın bu olaylar esnasında Şah Tahmasb'ın yanında olduğunu Tezkire'den takip edebilmekteyiz. Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 69.

[504] İleride bahsedeceğimiz üzere Elkas Mirza'nın Bedî'üz-zeman Mirza'yı yanına almasındaki temel amaç herhangi bir şekilde kendisine ve ailesine karşı çıkabilecek olan bir saldırıda aracı olarak mirzayı kullanma amacı bulunmaktaydı. Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 69.

Nazar'ı da yanına alarak şehri talan edip oradan ayrılmıştır. Hemedan'dan sonra Sılahor, Kûh-i Elvend, Hezârhânî, Çerân, Pürhân'a ve oradan da Kum'a varılmıştır. Kum şehri Mühürdâr Şahkulu Halife yönetimindeydi. O da Behram Mirza gibi şahın yanında olduğu için şehir savunmasızdı. Böylece Elkas Mirza orada bulunan cephane ve malları yağma edip buradan ayrılmıştır. Kasım-âbâd, Rumey, Rey-i Şehriyâr, Sanenci, Kâşân, Gemre, Gulpâyegân, Honsar istikametinden ilerleyerek İsfahan'a varmıştır.[505] Yol boyunca ne varsa yakıp yıkarak ve yağma ederek yol almıştır. İsfahan'a varan Elkas Mirza şehirde Takiyeddin Mahmud/Muhammed'in[506] direnişi[507] ile karşılaşınca şehre girememiş ve yolunu Fars vilayetine çevirmek zorunda kalmıştır. Bu durum karşısında yanındaki askerlerin arasında da karışıklık yaşanmaya başlamıştır. Hacı Ferhad Bey ve Dönmez Bey'e giden askerler Fars tarafına gitmek istemediklerini ve Bağdat'a dönecekleri yönünde kararlarını bildirmişlerdir. Elkas Mirza bu duruma karşın Horasan'ı zapt etmesi gerektiğini ve padişahın kendisine Özbek hanları ile ittifak kurması için emir verdiğini dile getirmiştir. Ancak askerler padişahın emri olsa dahi bu durumu kabul etmemiştir. Bunun üzerine Elkas Mirza Kuhgiluye, Şuşter, Dizful, Bayat tarafından ilerleyerek Irak-ı Arab tarafına gidilmesini teklif etmiştir. Kış mevsiminin de gelmesinden dolayı askerler bu teklifi kabul etmiştir. Yezd-i Hâs Kalesine ilerlenerek burası zapt edilmiş ve kış burada geçirilmiştir. Buradan sonra Şiraz, Deh-Ali, Câmekutâh, Lûristan, Bebehan, Deh-deşt, Râmuz ve Zinderûd ırmağına vardıklarında Şah Tahmasb'ın üzerlerine geldiğine dair bir haber alınmıştır. Bu haberden dolayı çıkan kargaşada birçok mal ve esir nehirde kaybolup gitmiştir.[508] Bu haberin uydurma olduğu ortaya çıkınca Elkas Şuşter Kalesinde birkaç gün beklemiştir. Buradan sonra Dizpul Kalesi tarafından Kerha Irmağına varılmıştır. Buradan da Bağdat'a bağlı Bayat Kalesine dönülmüştür.[509] Böylece Elkas Mirza'nın yağma ve talan hareketi tamamlanmış oldu. Yağma ve talan hareketinin nasıl bittiğine dair farklı bir yorum yapan İskender Beğ Münşî-yi Türkmen ise Elkas Mirza'nın dönüşünün Kanuni Sultan Süleyman'ın emri ile sonlandığını belirtmektedir.[510]

---

[505] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 210.
[506] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 545.
[507] Dağlar, *Şah Tahmasb,* s. 98.
[508] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 211.
[509] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 212.
[510] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 85.

Bu olaylar esnasında Şah Tahmasb'ın ne gibi faaliyetlerde bulunduğuna da değinmek gerekmektedir. Elkas Mirza'nın Safevi ülkesine yağmaya gittiğini Şah Tahmasb Erzurum'da iken öğrenmiştir. Elkas Mirza'nın Hemedan'a vardığı haberini alan şah Çukur Sa'd'a yönelmiştir.[511] Şah burada iken iki bin beş yüz Kurçi'yi Şeki'nin zaptı için görevlendirmiştir. Behram Mirza'yı İbrahim Han'ı, Fars, Kirman ve Irak emirlerinin tümünü bölgelerine dönmek üzere göndermiştir. Kendisi de kışı geçirmek için Karabağ'a dönmüştür.[512]

2.3.10. Elkas Mirza'nın Osmanlı Topraklarına Dönüşü

Elkas Mirza Bağdat'a döndükten sonra ele geçirdiği malları ve değerli eşyaları Seyyid Azizullah-ı Şirvani ile birlikte Halep'te bulunan padişaha gönderdi.[513] Gönderdiği hediyeler şunlardı: *"Değerli taşlarla süslü cilt ve kılıflar içinde usta hattatlar tarafından yazılmış mushaflar, güzel ciltli birkaç tefsir ve hadis kitabı, şeriat ve tarih kitapları, nakışlı ve yaldızlı nefis şehname ve şiir gibi padişahlara layık değerli kitaplar, mücevherle bezekli kılıçlar; hançerler, kalkanlar, başlıklar, elmas, yakut ve inci taşlı yüzükler, tabla tabla misk ve anber, yük yük kumari ve odağacı, kese keset henüz toprağı üzerinde firuzeler, Bedehşan çuhaları, sırmalı ve sırça saçaklı perdeler, sırmalı ve yaldızlı örgüler, ipek halılar, görkemli zarif keçeler, pek çok şahane giysilik ve örtülük eşyalar."*[514] Memun Bey'e göre Elkas Mirza, bu hediyelerin yanı sıra Behram Mirza'nın oğlu Bedî'üz-zeman Mirza'yı ve onun lalası Şah Nazar Beğ'i de padişaha göndermiştir.[515] Bunlardan başka çok önemli bir hediye daha padişaha gitmişti. Şah İsmail zamanında yapımına başlanan ve daha tamamlanmayan çok değerli bir çadır hediye olarak padişaha gönderilmişti. Bu çadırın Şah Tahmasb nezdinde çok büyük bir kıymeti olduğu için çadırın gitmesinden dolayı şah büyük yeis duymuştur.[516]

---

[511] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 68-69.
[512] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 69.
[513] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 199; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.,* s. 123.
[514] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 199.
[515] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 212.
[516] Lütfi Paşa. *Tevarih-i Âli Osman*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1341, s. 442.

Padişah bu kadar hediyeye karşılık Seyyid Azizullah-ı Şirvani'ye kaftanlar hediye ettikten başka[517] Elkas Mirza'ya da hediyeler göndermiştir.[518] Bunlar; kürkler, bezekli kılıçlar, otağa kaftan[519] ve iyi atlar[520] idi.

2.3.11. Seferin Bitişi ve Padişahın İstanbul'a Dönüşü

Elkas Mirza'nın Safevi Devleti'ne dönüşü sonrasında Osmanlı Devleti de farklı bir politika izlemiştir. Halep'te bulunan padişah kışın da bitmesiyle beraber tekrar Diyarbakır dolaylarına hareket etmiştir.[521] Padişahın Halep'e çekilmesi sonrasında Gürcüler Erzurum ve civarına baskınlarda bulunup tahrip etmişlerdir. Hatta Erzurum valisi Musa Paşa'yı da öldürmüşlerdir.[522] Bunun üzerine 1 Şaban 956/25 Eylül 1548'de padişah ikinci vezir Ahmed Paşa'yı, Sivas, Erzurum, Karaman ve Zulkadir beylerbeyleri ve sancak beyleri ile birlikte Gürcüler üzerine göndermiştir. Osmanlı ordusu Gürcüler'den Tortum, Necah, Emirahur, Akçakale, Tepekred ve Eşred kaleleri ile birlikte on beş tane daha kale ele geçirmiştir. [523]

Kanuni Sultan Süleyman Diyarbakır dolaylarındayken başka Safevi akınlarının olmamasından ve Şah Tahmasb'ın herhangi bir meydan muharebesine yanaşmamasından dolayı Safevi Devleti ile olan savaş durumu da ortadan kalkmıştır.[524]

İkinci vezir Ahmed Paşa ve diğer beyler Gürcüler üzerinde büyük bir başarı elde ederek 2 Şevval 956/24 Ekim 1548'de padişahın yanına dönmüşlerdir.[525] Bu dönüş sonrası padişah artık Diyarbakır'da durmayarak İstanbul'a dönme kararı almıştır. Bu kararın alınmasında, Şah Tahmasb'ın ortada olmamasından ve Gürcüler üzerine yapılan seferin başarılı olmasından dolayı sınır boylarının güvenliğinin sağlanmış olması etkili

[517] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 199.
[518] Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 560.
[519] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 199.
[520] Lütfi Paşa, *a.g.e.*, s. 442.
[521] Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 561; Nişancı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 209.
[522] Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 561.
[523] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 202.
[524] Nişancı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 209; Jean Chesneau, *a.g.e.*, s. 86.
[525] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 203.

olmuştur.[526] Ayrıca padişahın gut hastalığından dolayı sağlığının bozulması[527] ve kış mevsiminin gelmesi de diğer sebepler olarak söylenebilir.

13 Şevval 956/ 5 Kasım 1548'de Diyarbakır tarafından hareket eden padişah ve ordu 1 Zilhicce 956/ 21 Aralık 1548'de İstanbul'a varmıştır. [528]

[526] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 203; Nişancı Mehmed Paşa, *a.g.e.,* s. 209;
[527] Nicolae Jorga, *a.g.e.,* s. 189.
[528] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 203.

3. BÖLÜM: ELKAS MİRZA İSYANININ SONU

3.1. ELKAS MİRZA'NIN OSMANLI DEVLETİNDEN UZAKLAŞMASINA DAİR RİVAYETLER

3.1.1. Rüstem Paşa'nın Rüşvet Talebi

Elkas Mirza Osmanlılardan aldığı destekle İran içlerinde baskın, yağma ve talan yapmış olmasına rağmen Safevi tahtını ele geçirmek hususunda hiçbir ilerleme kaydedemediği gibi Safevi ordusunu yıpratamamıştı. Görünüşte verdiği sözlerin ve vaatlerin hiçbiri gerçekleşmediğinde artık gözden düşmeye başlamış ve Osmanlıların nazarında ülkesine dönmesi gereken kişi olarak görülür olmuştu. Bunun ilk emareleri Tebriz'de Rüstem Paşa ile görüşmesinde ortaya çıktı. Paşa, onu beceriksizlikle suçlayınca kendisini kanıtlamak için yeniden yağma ve talan için izin istedi. [529] Paşa da bu izni verdi ama anlaşıldığına göre bu izin sadece Rüstem Paşa'nın çıkarlarına uygun düşmekteydi.

Memun Bey'in eserinde aktarılan bu olayın farklı bir yorumu Rhoads Murphey'nin eserinde görülmektedir. Rhoads Murphy eserinde Memun Bey'in anlattığı bu olayı, Rüstem Paşa'nın uzun yıllardır süren açgözlü davranışlarına ve rüşvet alma alışkanlığına bağlamaktadır. O, Elkas Mirza'nın yağma ve talan hareketinin aslında Rüstem Paşa'nın kişisel çıkarlarını karşılama adına yapıldığını ima etmektedir. Ona göre Elkas'ın yağmaladığı çok değerli ganimetlerin Kanuni Sultan Süleyman'a gönderilmesi yani Rüstem Paşa'ya verilmemesi sonrasında Rüstem Paşa, ikinci vezir Ahmed Paşa ile ittifak yaparak Elkas Mirza'yı padişaha kötülemiştir. Hatta Elkas Mirza'nın *"vezîrler güçle beni 'âşî itmek isterler."*[530] şeklinde bir serzenişte bulunduğunu da dile getirmektedir.[531] Özetle Murphy'e göre Elkas Mirza'nın padişahın yanından kaçması ve padişahın Elkas Mirza'ya karşı tavır almasındaki temel sebep, vezirlerin yani Rüstem Paşa ve Ahmed Paşa'nın bekledikleri ganimetlerin rüşvet olarak onlara verilmeyip padişaha gitmesidir. Bu nedenle de Elkas Mirza Safevi ülkesine dönmek zorunda kalmıştır.

---

[529] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 208.
[530] Rhoads Murphey, "Süleymân's Eastern Policy". (ed. Halil İnalcık, Cemal Kafadar) *Süleyman The Second And His Time*. İstanbul: The Isıs Press, 1993, s. 245.
[531] Murphey, a.g.m., s. 245-246.

Memun Bey'in verdiği bu bilgilere dayanarak Murphey'nin vardığı sonucun tutarlı olduğu görülmektedir. Hatta bu teoriye ek olarak Rüstem Paşa ile Elkas Mirza'nın görüşmesi, çıkılan yağma hareketinin Rüstem Paşa'nın planı olduğu ve Elkas'ı yönlendirdiği söylenebilir. Çünkü bu görüşme sırasında Elkas Mirza'nın yağma isteğinin doğrudan Rüstem Paşa aracılığı ile padişaha iletilmesi ve yağma fikrinin bu görüşmede konuşulması bunu kanıtlar niteliktedir. Tüm bu yorumlar yalnızca bir kaynaktan hareketle üretildiği için kesin bir kanıya varmak doğru olmayacaktır.

3.1.2. Elkas Mirza'nın Şiiliğe Meyli

Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti ile arasının bozulması ve kaçması hususunda değinilen bir diğer nokta onun Şiiliğe tekrar döndüğü yönündeki görüştür. Elkas Mirza'nın tekrardan Şiiliğe meylettiği ve onlar gibi hareket etmeye başladığına dair ithamlar bulunmaktadır.

Kaynaklarda Elkas Mirza'nın yağma ve talandan döndükten sonra Kerbela'yı ve Necef'i ziyaret ettiği aktarılmaktadır. Buna göre Elkas Mirza İmam Musa Kâzım, İmam Muhammed Cevad, Hz. Hüseyin ve Hz. Ali'nin kabirlerini ziyaret etmiştir.[532] Bu ziyareti esnasında hareketlerinin *Şiiler/mülhitler* gibi olmasından ötürü yanındaki askerlerin onu terk ederek gittiği söylenmektedir. Ayrıca bu ziyaretleri ikinci vezir Ahmed Paşa'nın rızası olmadan yapmış olmasından ötürü kaçmak zorunda kaldığı da dile getirilmektedir.[533]

Özellikle ikinci vezir Ahmed Paşa'nın Elkas Mirza'nın bu ziyaretlerine verdiği tepki ve Elkas'a karşı genel tutumu göz önüne alındığında yapılan bu ziyaretin kaçışa sebep olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.3. Vezirlerle Beylerin Etkisi ve Diğer Rivayetler

[532] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 212-213.
[533] Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 560; Şahin, *a.g.e.*, s. 121; Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s. 197; Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 212-213.

Elkas Mirza'nın kaçışına sebep olan iki hususta da Rüstem Paşa ve Ahmed Paşa'nın etkisi açık bir biçimde görülmektedir. Bunların yanı sıra kaynaklar özellikle Ahmed Paşa'nın Elkas Mirza'yı padişaha kötülediklerini sık sık dile getirmektedirler. Elkas Mirza'nın kaçışına dair hemen her söylemde ikinci vezir Ahmed Paşa'nın adının geçmesi diğer olayların bu çerçevede aktarılmasına olanak vermektedir.

Kırzıoğlu Elkas Mirza'nın kaçmasıyla ilgili Şiiliğe meylettiği hususundan bahsetmektedir. Bunun yanı sıra Rüstem Paşa ile de Elkas'ın arasının bozulduğunu ve bu sebepler neticesinde Elkas Mirza'nın kaçtığını ifade etmektedir.[534]

Efendiyev'e göre ise Kanuni Sultan Süleyman İstanbul'a dönmek için Elkas Mirza'yı yanına çağırmıştır. Ancak davete gitmeyen Elkas'ın üzerine Mehmed Paşa komutasında otuz bin asker gönderilmiştir.[535] Burada Elkas Mirza'nın üzerine ordu gönderilmesine dair herhangi bir açıklama yapılmadan doğrudan sonuca varılmıştır.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı da Elkas Mirza'nın kaçışını Kürt beylerine bağlamaktadır. Onun aktardığına göre Kürt beylerinin Elkas'ı yoldan çıkarması sonucunda Elkas Mirza aşırıya kaçan hareketlere girişmiş ve başına buyruk hareketlerde bulunmuştur. Bunun sonucunda da padişahtan korkmuş ve kaçmak zorunda kalmıştır.[536]

Bekir Kütükoğlu'na göre Elkas Mirza Osmanlı Devleti'ne sığındıktan sonra Osmanlı Devleti tarafından kendisine verilen sözler yerine getirilmemiştir. Ayrıca padişahın Elkas'a karşı kötü düşüncelere sahip olduğu Mehmed Paşa tarafından Elkas Mirza'ya açıkça söylenmiştir. Tüm bunlar Elkas'ı korkuya düşürmüştür ve padişahın davetine gitmemesine sebep olmuştur. Bunun üzerine Mehmet Paşa Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne de isyan ettiğini dile getirmiştir. Böylece Mehmed Paşa komutasındaki otuz bin asker Elkas Mirza'nın üzerine gönderilerek Elkas bozguna uğratılmış ve kaçmak zorunda kalmıştır.[537]

---

[534] Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s. 197.
[535] Efendiyev, *a.g.e.,* s. 129.
[536] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi C. II İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 419.
[537] Kütükoğlu, *a.g.e.,* s. 310.

Peçevi İbrahim Efendi eserinde Kanuni Sultan Süleyman'ın Elkas Mirza'yı yanına davet ettiğini ancak Elkas'ın bir sebepten korku duyduğunu ve gidemediğini dile getirir. Ona göre Elkas, üçüncü vezir Mehmed Paşa'dan[538] da çekinmesinden dolayı Bağdat'ta duramayarak kaçmıştır.[539]

Safevi kronikleri Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'nden kaçmasına dair aynı noktada buluşarak aynı olayı vurgulamaktadırlar. Osmanlıların Elkas Mirza'nın *işe yaramaz, nankör ve hilebaz* bir insan olduğunu anladıklarını, bunun neticesinde de üzerine ordu göndererek onu topraklarından def ettiklerini aktarmaktadırlar.[540] Yalnızca Hasan Bey Rumlu bu konu hakkında detay vererek Kanuni Sultan Süleyman'ın ikinci vezir Ahmed Paşa ile birlikte otuz bin adamı Elkas Mirza'nın üzerine gönderdiğini söylemektedir.[541]

Şah Tahmasb ise Tezkire'sinde vezirler çevresinde gelişen olaylar sonucunda Elkas'ın kaçtığını söylemektedir.[542] Şah bu durumu Tezkire'sinde şöyle anlatmaktadır: *"Elhâsıl, Rüstem Paşa, Bağdat hâkimi Muhammed Paşa'ya, "O vilayetlerde Elkas'ın öldürülmesi uygun değildir; yoksa fitne çıkar. Ülkemizden uzaklaşmasını sağlamak üzere onun üzerine yürüyecek biri tayin edilmelidir. Kabul etmezse öldürülsün ya da bir daha bu tarafa gelmeyecek şekilde ülkeden çıkarılsın." diye mektup yazıp göndermişti."*[543]

Memun Bey ise çok daha farklı bir olay aktarmaktadır. Elkas Mirza'nın yanındaki adamlarının teşviki ile birlikte Şehr-i Zol'ü zapt etme düşüncesi içine girdiğini söylemektedir. Padişah durumun doğruluğunu öğrenmek için Konyalı Ali Çavuş'u Elkas Mirza'nın yanına göndermiştir. Elkas Mirza yaptığı hareketin padişaha karşı olmadığını ve onu asi yapanların vezirler olduğunu dile getirmiştir. Bunun üzerine vezir Mehmed Paşa topladığı askerler ile Elkas Mirza'nın üzerine yürümüştür. Bu haberi alan Elkas adamları ile birlikte kaçmaya başlamış ve Mehmet Paşa uzun müddet onu takip ettirmiştir.[544] Tabi bu sırada Şah Tahmasb da Elkas Mirza'nın kaçış haberini almıştır ve

---

[538] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 201.
[539] *aynı yerde.*
[540] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 547; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 95; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 85.
[541] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 547.
[542] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 69-70.
[543] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 70.
[544] Kaçış yolu hakkında ve yaşanan hadiselerin detayları için bkz. Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 213-216.

üzerine Behram Mirza'yı göndermiştir. Böylece Elkas Mirza Osmanlı Devleti'nden kaçıp saklanmak zorunda kalmıştır.[545]

Şeref Han da eserinde Elkas Mirza'nın hatalarının artık sınırı aştığını ve artık padişah tarafından affının mümkün olmadığını söylemektedir. Ayrıca Rüstem Paşa'nın da artık ondan nefret etmeye başlayıp ona düşmanlık ettiğini dile getirir. Bunun sonucunda da Elkas Mirza kaçmak zorunda kalmıştır.[546]

Lütfi Paşa ise Elkas Mirza'nın kethüdasına yapılanlar sonucunda padişahın yanına gitmekten korktuğunu ve kaçmak zorunda kaldığını dile getirir. Eserde bu durum şöyle zikredilmektedir: *"Ama ba'zı hasedler Elkas'ın kethüdâsına hased edüb ve ba'zı nâma'kûl nesneler isnad edüb ve Sultan Süleymân'a gamz idub çengâle urdular. Elkas dahî bu hâli işidecek cân başına sıçrayub Rûm pâdişâhı Sultân Süleymân âsitânesine gelmek sadedinde iken dembeste olub durduğu yerde ne yana gideceğini bilmedi."*[547]

Jorga ise Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti tarafından 'vatan haini' ilan edildiğini söylemektedir. Bunun yanında Elkas Mirza Ulama Paşa'nın korkak ve yeteneksiz olduğundan dolayı padişahın gözünden düştüğünü öğrenmiştir. Kendisine de bir zarar gelir korkusu ile padişahın davetine gitmeyerek kaçmıştır.[548] İlk defa Jorga'nın eserinde Elkas'ın korkusuna dair bir sebep verilmektedir. Ancak Jorga'nın aktardığı Ulama Paşa hakkındaki bilgi yalnızca burada geçmekte olduğundan bir dayanağa sahip değildir. Bu yüzden bu bilginin doğruluğuna güvenmek pek de mantıklı olmayacaktır.

John Walsh ise Elkas Mirza'nın zor durumda kaldığını aktarmaktadır. Walsh'a göre Elkas, Osmanlı Devleti'nin artık ona destek vermeyeceğini düşünerek harekete geçme kararı almıştır. Böylece Şah Tahmasb ile uzlaşma yoluna gitmeyi planlamıştır. Padişahın orduya dönmesi adına yaptığı çağrıya uymayarak kaçma yolunu tercih etmiştir. Bunun üzerine ikinci vezir Mehmed Paşa komutasındaki ordu üzerine gönderilmiştir.[549]

---

[545] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 213-216.
[546] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 201.
[547] Lütfi Paşa, *a.g.e.*, s. 443.
[548] Nicolae Jorga, *a.g.e.*, s. 189.
[549] Walsh, a.g.m., s. 77-78.

3.2. ELKAS MİRZA'NIN SOHRAB BEY'E SIĞINMASI VE SAFEVİ DEVLETİNE TESLİMİ

Bahsedilen rivayetlerin çok çeşitli olmasına karşın Elkas'ın Safeviler'e teslimi konusunda kaynaklar hemfikirdir. Elkas Mirza'nın Sohrab Bey'in yanına gitmiş olması hemen hemen tüm kaynaklarda ortak kanıdır. Ancak kaynaklarda Elkas Mirza'nın Sohrab Bey'in yanına gidişi ve teslim oluşuna dair farklı anlatımlar söz konusudur. Osmanlı Devleti ile ciddi sorunlar yaşayan Elkas Mirza çaresiz kalarak Merivan Kalesi'ndeki Erdelanlı Kürt Beyi Sohrab Bey'e sığınmak zorunda kalmıştır. [550]

Elkas Mirza'nın nasıl teslim edildiği veya teslim alındığı yönünde farklı söylemler mevcuttur. Şah Tahmasb'ın emri üzerine, Sohrab Bey'in Elkas Mirza'yı Seyyid Nimetullah'a teslim ettiği yönünde bir rivayet bulunmaktadır.[551] Elkas Mirza ve Sohrab Bey'in üzerine Behram Mirza, İbrahim Han ve Şahkulu Halife Mühürdar'ın yirmi bin kişilik bir ordu ile gelmesi sonucu teslim olmak veya teslim edilmek zorunda kaldığına dair yorumlar bulunmaktadır.[552] Şeref Han ise Elkas Mirza'nın bulunduğu kalenin kuşatıldığını söylemektedir. Bunun üzerine Seyyid Nimetullah'ın arabulucuğu ile Elkas Mirza'nın ikna edilerek şaha teslim edildiğini aktarmaktadır.[553]

Peçevi, eserinde diğer kaynaklardan daha farklı bir olay aktarmaktadır. Elkas Mirza'nın yine Kürt beylerinden birine sığındığından bahsetmektedir. Peçevi'ye göre Elkas Mirza buraya sığındığı sırada ateşli bir hastalığa yakalanmıştır.[554] Elkas'ın hastalığından yararlanan bu Kürt beylerinden birinin kardeşi olan Sohrab Bey tarafından yakalanarak Şah Tahmasb'a teslim edilmiştir.[555]

---

[550] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 85; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 95; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.,* s. 560; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 547; Şeref Han, *a.g.e.,* s. 202; Kütükoğlu, *a.g.e.,* s. 310; Şeref Han, *a.g.e.,* s. 202.
[551] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 85; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 95.
[552] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 547; Kütükoğlu, *a.g.e.,* s. 310; Efendiyev, *a.g.e.,* s. 129; Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s. 197; Solak-zâde Mehmet Hemdemi Çelebi, *a.g.e.,* s. 217.
[553] Şeref Han, *a.g.e.,* s. 202.
[554] Solak-zâde Mehmet Hemdemi Çelebi'de eserinde Elkas Mirza'nın hastalığa yakalandığını bildirir. Bu hastalığın Humma olduğunu belirtmektedir. Solak-zâde Mehmet Hemdemi Çelebi, *a.g.e.,* s. 217.
[555] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 201.

Memun Bey ise Elkas'ın teslim sürecinde Osmanlıların da yer aldığını söylemektedir. Memun Bey'e göre, Sohrab Bey'e Mehmed Paşa tarafından adamlar gönderilerek Elkas Mirza'nın Osmanlılara teslimi istenmiştir. Sohrab Bey, Mehmet Paşa'ya Elkas Mirza'yı teslim edemeyeceğini söylemiştir. Çünkü Elkas Mirza'ya onu teslim etmeyeceğine dair söz verdiğini söylediği için teslime yanaşmamıştır. Ancak Behram Mirza'nın Sohrab Bey'in üzerine ordu ile gelmesi, Elkas Mirza'yı teslim etmesi için bir neden olmuştur ve Elkas Mirza'yı teslim olması için ikna etmiştir. Bunun üzerine Elkas Mirza teslim olmuştur.[556]

Son olarak Şah Tahmasb'ın eserinde bu olayı nasıl aktarıldığı önemlidir. Elkas Mirza yağma ve baskınları sırasında yanına aldığı Bedî'üz-zeman'ı arabulucu olarak kullanmak istemiştir. Bu şekilde bir barış yolu aramıştır.[557] Behram Mirza'nın ordu ile üzerlerine gelmesi üzerine Sohrab Bey Elkas Mirza'yı da alarak Şeble Kalesine gitmiştir. Sohrab Bey Elkas Mirza'nın teslimi için Seyit Nimetullah'ın gönderilmesini ve Elkas Mirza'nın canına kast edilmeyeceğine dair yemin edilmesi şartı ile teslim edebileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Seyit Nimetullah Elkas Mirza'yı oradan teslim almıştır.[558]

Elkas Mirza'nın Sohrab Bey'in yanına gittikten sonra Şah Tahmasb'ın yanına gittiği açık bir gerçektir. Şah Tahmasb'ın aracılar kullanarak Elkas Mirza'ya teminatlar verdiği ve teslim olma sürecinin bu teminatlar çerçevesinde gerçekleştiği söylenebilir. Şah Tahmasb'ın Elkas Mirza'nın sebep olduğu karışıklığa rağmen daha ılımlı ve uzlaşmacı bir politika izlediği görülmektedir. Bununla birlikte Elkas Mirza'nın dönüşünde yanında bulunan kişilerin isimleri ve bu kişilerin akıbeti hakkında kaynaklarda hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

3.3. ŞAH TAHMASB'IN ELKAS MİRZA'NIN DÖNÜŞÜNE DAİR TAVRI

İlk olarak Şah Tahmasb'ın bu durumu kendi kaleminden nasıl aktardığı büyük önem arz eder. Şah Tahmasb düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır: *"Benim karşıma geldiğinde*

[556] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 216.
[557] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 70; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 95.
[558] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 71.

dedim ki gördün mü benim efendim senin destekçinden daha güçlüymüş; seni benim yanıma nasıl da geri gönderdi? Bundan başka bir şey söylemedim."[559] Demekle beraber şu şekilde devam etmiştir: *"Bir gün "tevhid-hâne"deydim, oraya geldi. Dedim ki benimle dostken şarap içmezdim, fısk u fücur eylemezdin. Âsi olduğun ve fısk u fücura yeltendiğin zaman, açıkçası, şanı yüce olan Yaratıcı'ya da âsi olmuştun."*[560] Şah Tahmasb'ın kendi ifadelerinden anlaşıldığı üzere Elkas Mirza ile aralarında uzun bir konuşma gerçekleşmemiştir. Kendi kırgınlığını dini atıflarda bulunarak açıklamayı amaçlamıştır. Ayrıca ibarelerinden görüldüğü üzere Elkas Mirza'nın onun yanına döneceği ya da dönmek zorunda kalacağından emindir.

Elkas Mirza'nın dönmesinden sonra Şah Tahmasb'ın verdiği tepki ile ilgili İskender Beğ Münşî-yi Türkmen şu cümleleri aktarmaktadır: *"'Ey sevgisiz kardeş, ben sana ne kötülük yaptım ki atalarının ailesini bırakıp, düşmana sığınıp, [75] bu kadar fesad çıkarıp, bu kadar kan dökülmesine sebebiyet verdin." Şehzade diyecek bir söz bulamayarak, utancından kızardı ve başını aşağıya eğdi."*[561] Görüldüğü üzere Şah Tahmasb Elkas Mirza'ya kırgın ve kızgındır.

Hasan Bey Rumlu ise bu durumu şu şekilde aktarmaktadır: *"Elkas Mirza'yı Behram Mirza'ya teslim etti ve onu dünyanın sığınağına gönderdi. Onu azarladı ve dedi ki:- Ben sana ne yaptım da bana sırt çevirdin ve Hünkara sığındın? Elkas sessiz kalmaya karar verdi ve cevap vermedi."*[562] Hasan Bey Rumlu'nun aktardıkları da İskender Beğ Münşî-yi Türkmen'in aktardıklarına yakın bir anlam taşımaktadır.[563]

Memun Bey ise Elkas Mirza'nın yakalanması sonrasıyla ilgili daha farklı bir olay örgüsü anlatmaktadır. Behram Mirza'nın Elkas'ı yakalayıp şaha bildirmesinin ardından, şah Elkas'ın yanındaki adamların öldürülmesini, Elkas'ın ise aşağılamak için boynuna ve ellerine ağaçtan bir tomruk takılarak yanına getirilmesini, bunun yanı sıra başına da

---

[559] *aynı yerde.*
[560] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 71.
[561] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 85.
[562] Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.*, s. 547-548.
[563] Bu kadar benzer aktarımların olmasındaki temel neden İskender Beğ Münşî-yi Türkmen'in eserinin Safevi tarihine dair ilk bölümleri Hasan Bey Rumlu'nun eserinin bir özeti ve değerlendirmesi niteliğindedir. Ancak iki yazar arasında yorum farklılıklarının bulunması bu eserleri ayrı ayrı değerlendirmemize olanak sağlamaktadır. Bu duruma dair en büyük izi İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 52'de görmekteyiz.

tuhaf bir külah takılmasını emretmiştir.[564] Elkas bu şekilde şahın yanına getirilmiştir. Elkas'ın şahın yanına gelmesinin ardından şahın şu sözler ile ona feveran ettiğini anlatmaktadır: *"...ey bed-baht niçün kaçub giderdün ve hem vilayetimize asker niçün götürürdün ve asker döndüğünden sonra niçün kendün varub, diyâr-i Acem'i talan ve yağma iderdin. Ecdâdımıza mürîd olub babamızın uğrunda cân ve baş bezl itmiş kimesnelerinin ehlü 'iyâllerin etrâk ve ekrâde niçün fısk ü fesâd itdürürdün?"*[565] Bu konuşmanın üzerine sinirine hâkim olamayan şah ok ve yay isteyerek Elkas'ı vurmak istemiştir. Ancak yanındakilerin engel olması sonucu sakinleşmiştir.[566]

3.4. ELKAS MİRZA'NIN ÖLÜMÜ

3.4.1. Elkas Mirza'nın Kahkaha Kalesi'ne Hapsi ve Ölümüne Dair Rivayetler

Elkas Mirza'nın Safevi Devleti'ne teslimiyeti sonrasında Kahkaha Kalesine gönderilmiş olması kaynakların ortak noktada buluştuğu bir konudur.[567] Ancak Elkas Mirza'nın ölümüne dair çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Kaynaklar farklı temeller çerçevesinde Elkas Mirza'nın öldüğünü, öldürüldüğünü veya ölmediğini dile getirmektedirler. Kaynakların aktardığına göre Elkas Mirza'nın ölüm tarihi 21 Rebiü'l-evvel 957/9 Nisan 1550'dir.[568]

Elkas Mirza'nın Kahkaha Kalesine gönderilme sebebine dair yalnızca İskender Beğ Münşî-yi Türkmen'de bir söylem görülmektedir. Yazara göre Şah Tahmasb Elkas Mirza'yı affetmiştir. Ancak aşiretlerin ileri gelenlerinin Elkas'ın aralarında fesat çıkardığını düşünmeleri sebebiyle Elkas Mirza'nın serbest bırakılmasını kabul etmemişlerdir. Aşiretlerin bu tavrı sebebiyle Elkas Kahkaha Kalesine gönderilmiştir.[569]

---

[564] Kızıl tacın başından alınması veyahut Elkas Mirza'nın kendi çıkardığı Kızıl külahın yerine başka bir şey konulması yine yukarıda bahsettiğimiz aşağılama unsuruna dair bir örnektir. Bkz. s. 11.
[565] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 217.
[566] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 217.
[567] Şeref Han, *a.g.e.*, s. 201; İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 85; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.*, s. 96; Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.*, s. 72; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 560; Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 217; Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 201; Efendiyev, *a.g.e.*, s. 129.
[568] Fleischer, a.g.m., s. 907.
[569] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.*, s. 85.

3.4.1.1. Kahkaha Kalesi'nden Atılarak Öldürülmesi

Elkas Mirza'nın ölümüne dair ilk rivayet Kahkaha Kalesinde bulunduğu sırada hasımları tarafından öldürülmesi ile ilgilidir. Rivayete göre, Elkas Mirza 25 Rebiyülevvel 955-956/ 4 Mayıs 1548-1549'da babalarının veyahut kardeşlerinin Elkas Mirza tarafından öldürdüğünü iddia eden iki üç kişi onu kaleden aşağı atarak öldürmüştür.[570]

Şeref Han ise kaleden aşağı atılma olayını doğrulamaktadır. Ancak o eserinde Elkas Mirza'nın kaleden atılmasının sebebini şahın emri olarak aktarmaktadır. Buna göre Elkas Mirza'nın ömrünün kalan kısmının kalede zincirli şekilde geçirilmesine karar verilmiştir. Ancak Elkas'ın tekrar isyan etme ihtimalinden dolayı bu karardan vazgeçilmiştir. Bunun sonucunda Elkas Mirza Kahkaha Kalesinden atılarak öldürülmüştür.[571]

Kırzıoğlu Elkas Mirza'nın kaleden aşağı atılarak öldürülmesi olayını doğrulamaktadır. Ancak Elkas Mirza'nın kaleden atılmasının hasımları tarafından yapılmadığını söylemektedir. Aktardığına göre Elkas Şah Tahmasb'ın emri üzere kaleden aşağı atılarak öldürülmüştür. [572]

3.4.1.2. Ölmediğine Dair Rivayetler

İskender Beğ Münşî-yi Türkmen ve Hasan Bey Rumlu yalnızca Elkas Mirza'nın Kahkaha Kalesi'ne hapsedilmesi olayını aktarmaktadırlar. Elkas Mirza'nın oraya gitmesinden sonra yaşananlara dair herhangi bir bilgi vermemektedirler. Öldüğüne veyahut öldürüldüğüne dair bir bilgiden bahsetmemektedirler. Ancak eserlerin ilerleyen kısımlarında Elkas Mirza'nın varlığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.[573] Bu kaynakların yanı sıra Nicolae Jorga da eserinde Elkas Mirza'nın kardeşlerinden biri

[570] Şah Tahmasb-ı Safevî, *a.g.e.,* s. 72; Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 96.
[571] Şeref Han, *a.g.e.,* s. 202.
[572] Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s. 197.
[573] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 85; Hasan Bey Rumlu, *a.g.e.,* s. 548.

tarafından yakalanarak şaha teslim edildiğini bildirmektedir. Ancak o da ilerleyen sürece dair herhangi bir yorumda bulunmamaktadır.[574]

Elkas Mirza'nın ölmediğine dair bilgi veren tek kaynak ise Jean Chesneau'nun seyahatnamesidir. O eserinde Elkas Mirza ile Şah Tahmasb'ın sefer esnasında görüştüklerini ve aralarındaki sorunu hallettiklerini aktarmaktadır. Elkas Mirza'nın Şah Tahmasb ile sorunlarını hallettikten sonra tekrar Şirvan valiliğine döndüğünü de belirtmektedir.[575]

3.4.1.3. Diğer Rivayetler

Müneccimbaşı Ahmed Dede Elkas Mirza'nın Şah Tahmasb'ın emriyle zehirletilerek öldürüldüğünü aktarmaktadır.[576] Aynı şekilde Kütükoğlu da Elkas Mirza'nın zehirlenerek öldüğünü söylemektedir. Ancak o eserinde bunun Şah Tahmasb tarafından yaptırıldığını belirtmemektedir.[577]
Peçevi İbrahim Efendi ve Efendiyev Elkas Mirza'nın nasıl öldüğüne dair herhangi bir bilgi vermeden yalnızca öldüğünü aktarmaktadırlar. [578]

Gelibolulu Mustafa Âli diğer kaynakların aksine Elkas Mirza'nın ölümüne giden süreç ve ölümü hakkında daha farklı bir bilgi aktarmaktadır. Ona göre Elkas Mirza yağma ve talan hareketine çıktığı esnada Şah Tahmasb'ın adamları tarafından yakalanarak öldürülmüştür.[579]

Memun Bey'in eserinde ilk defa Elkas Mirza'yı öldüren kişinin ismi yer almaktadır. Memun bey herhangi bir detay vermeden Elkas Mirza'nın Bebek Oğlu Hasan Bey tarafından öldürüldüğünü söylemektedir. Bu kişinin Elkas Mirza'yı neden öldürdüğü ve bunun şahın emri ile gerçekleşip gerçekleşmediğine dair herhangi bir bilgi söz konusu değildir.[580]

---

[574] Nicolae Jorga, *a.g.e.,* s. 189.
[575] Jean Chesneau, *a.g.e.,* s. 86-87.
[576] Müneccimbaşı Ahmed Dede, *a.g.e.,* s. 560.
[577] Kütükoğlu, *a.g.e.,* s. 310.
[578] Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.,* s. 201; Efendiyev, *a.g.e.,* s. 129.
[579] Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.,* s. 634.
[580] Parmaksızoğlu, a.g.m., s. 217.

3.4.2. Elkas Mirza'nın Ailesinin Akıbeti

Elkas Mirza'nın annesi ve oğulları dışında eş/eşlerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Elkas Mirza'nın ölümü sonrasında ailesinin akıbetine dair bilgiler de aynı şekilde çok kısıtlıdır. Elkas Mirza'nın ölümü sonrasında oğlu Sultan Ahmed Mirza ve Sultan Ferruh hakkındaki bilgiler dışında ailesine dair herhangi bir bilgi söz konusu değildir.

İskender Beğ Münşî-yi Türkmen Elkas Mirza'nın Kahkaha Kalesine sürgünü esnasında oğlu Sultan Ahmed Mirza'nın da onunla birlikte gittiğini aktarmaktadır. Elkas Mirza ve oğlu Sultan Ahmed Mirza haricinde Sam Mirza ve onun oğlunun da buraya gönderilerek hapsedildiklerini söylemektedir. Tüm şehzadelerin ömürlerinin sonuna kadar burada yaşadıklarını eklemektedir. [581]

Bu konuya dair bir diğer bilgi de Abdi Beğ Şirazi'nin eserinde görülmektedir. İskender Beğ Münşî-yi Türkmen'in verdiği bilgiye ek olarak Abdi Beğ Şirazi 975/1568 yılında gerçekleşen bir deprem olayından bahsetmektedir. Sam Mirza'nın çocukları ve Elkas Mirza'nın çocukları Sultan Ahmed ve Sultan Ferruh Kahkaha Kalesinde bulundukları sırada bir depremin meydana geldiğini ve bu depremde çocukların tümünün öldüğünü aktarmaktadır.[582]

[581] İskender Beğ Münşî-yi Türkmen, *a.g.e.,* s. 85.
[582] Abdi Beğ Şirazi, *a.g.e.,* s. 126.

SONUÇ

Safevi Devleti'nin kuruluş döneminde benimsediği Şii görüş ve bu görüşün temelinde oluşturduğu siyasi yapılanma pek çok aşamadan geçmiştir. Bu aşamalarla değişen toplumsal ve siyasi şartlar devletin iç ve dış politikalarını ciddi oranda etkilemiştir. Devletin Şii inancı benimsemesi ve bu inanç ile siyasi amaçlarını şekillendirmesi, halkın şaha bağlılığı ve ülkenin bütünlüğünde en belirleyici faktör olmuştur.

Mürşid-i Kâmil'in yani şahın konumu her şeyin üzerindeydi. Bundan dolayı halkın ve yönetici zümrenin şaha tam bir itaati söz konusuydu. Bu itaatten taviz verilmesi halinde kişilerin hem siyasi hayatı hem de yaşamı sona erebilmekteydi. İsyanlarda müritlerin şaha tam bir bağlılık duymaları da bu yüzdendi. Ancak müritlerin Mürşid-i Kâmil'e duyduğu bu bağlılığın hanedan içerisinde pek bir karşılığı yoktu. Sam Mirza'nın ve Elkas Mirza'nın şaha hiçbir korku duymadan isyan etmeleri bunun kanıtıdır.

Şah Tahmasb'ın saltanatının ilk on yılı, boylar arası iktidar mücadelelerinden ve şahın yaşının küçüklüğünden dolayı onun için bir olgunlaşma süreciydi. Şah Tahmasb'ın iktidarı ele almasına etki eden bu on yıllık süreç, aile bağlarında ve çevresine karşı tutumunda derin izler bırakmıştı. Şahın artık yönetimi tek başına eline alması ve boy beylerini saf dışı bırakması, devletin önemli idari kademelerine aile bireylerini yerleştirmesine sebep olmuştur. Şahın boy beylerinin gücünü kırmak için izlediği bu politika, yeni çatışmaların çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle şahın valilik görevlerine gönderdiği kardeşlerinden Sam Mirza'nın isyan girişimi bu sıkıntıların ilk adımını oluşturmuştur. Elkas Mirza'nın isyanı ise bu sıkıntıların asıl doruk noktasını teşkil etmiştir. Çünkü Elkas Mirza'nın isyanına kadar hanedan içerisinde hiç bu kadar sert bir muhalefet söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla Şah Tahmasb'ın izlediği siyaset yetersiz kalmış olacak ki isyanların önü alınamamıştır.

Şah Tahmasb'ın yakın çevresine ve ailesine karşı düşkünlüğü hem kendi eserinde hem de birçok kaynakta sıklıkla zikredilmektedir. Elkas Mirza'nın Safevi Devleti'ne teslim sürecinde ve sonrasında yaşananlarda şahın bu hassasiyeti açıkça görülmektedir. Elkas Mirza'nın Kahkaha Kalesi'ne hapsedilmesinden sonra kim tarafından ve ne şekilde

öldürüldüğü muğlak kalmıştır. Bu durumun en büyük sebebi kaynaklara göre Şahın isyan eden kardeşine karşı ölüm emri vermemiş olmasındandır. Şah Elkas'ın öldürülmesini emretmiş olsa bile onun çocuklarına hiçbir zarar vermemiştir. Bu da gösteriyor ki şahın kardeş ve akraba sevgisi bu durumda bile açıkça görülmektedir.

Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığınması ağabeyine karşı başlattığı isyandaki kararlılığını gösterir. Çünkü Safevi Devleti'nin o dönemdeki en çetin düşmanlarından biri Osmanlı Devleti'ydi. Osmanlı Devleti de Elkas Mirza'nın isyanını fırsat bilerek Safeviler'e üstünlük kurmayı hedeflemekteydi. Osmanlı Devleti'nin geniş kapsamlı asker ve iaşe tedâriki sefere ne kadar önem verildiğini ve amaçlarının ne denli büyük olduğunu göstermektedir. Elkas Mirza'nın sebep olduğu çatışmalardan sonra iki devletin de net bir başarı elde edememesi dengeleri değiştirememiştir. Yalnızca Osmanlı Devleti'nin her iki devlet için de önem taşıyan Van'ı zapt etmesi, bu mücadelede değişen tek unsurdur. Şah Tahmasb'ın Osmanlı Devleti'ni kendisinden daha güçlü görmesinden dolayı savaş meydanına çıkmaması da Elkas Mirza'nın neden Osmanlı Devleti'ne sığındığının bir diğer açıklamasıdır.

Safeviler'e üstünlük kurmak isteyen Osmanlı Devleti Elkas Mirza'nın vaatlerinin boşa çıkmasıyla ondan yüz çevirmiştir. Elkas Mirza'nın Osmanlı Sultanının kararıyla Safevi tahtına oturup hemen ardından tahttan indirilmesi, isyanının başarısızlığa uğradığını ve Osmanlı Devleti'nin ona inancının kırıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Bunun en büyük kanıtı Elkas Mirza yağma için harekete geçtiğinde Osmanlıların ona asker vermekteki isteksizliğidir.

Elkas Mirza'nın isyanı, iki devlet arasında uzun yıllardır süren dini farklılıkların siyasi amaçlarda kullanıldığını göstermiştir. Elkas Osmanlı'ya sığındığında Osmanlı kaynaklarının onun Sünniliğe geçtiğini özellikle vurgulaması ve bunu din değiştirmek şeklinde yorumlaması, mezhep farklılıkları üzerinden bir üstünlük vurgusu yapıldığını gösterir. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin Elkas Mirza'dan uzaklaşması sonucunda onun Şiiliğe meylederek yanlış yola saptığını vurgulaması da buna örnektir. Bu durumun yalnızca Osmanlı kroniklerinde vurgulanması, Osmanlı Devleti'nin güttüğü siyasi amaçlar hakkında ipucu vermektedir.

KAYNAKÇA

KAYNAK ESERLER

Abdi Beğ Şirazi. *Safeviler / Tekmiletü'l-Ahbar*. (çev. Şefaattin Deniz, Hasan Asadi) İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019.

Abdüllatif Kazvinî. *Safevi Tarihi.* (çev. Hamidreza Mohemmednejad) Ankara: Birleşik Yayınevi, 2011.

Anonim. *Kızılbaşlar Tarihi- Tarih-i Kızılbaşan.* (çev. Tufan Gündüz) İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019.

Anonim. *Tadhkırat Al-Muluk -A Manual Of Safavid Administration- (circa 1137-1725).* (çev. Vladimir Minorsky) London: W. Heffer & Sons LTD., 1943.

Gelibolulu Mustafa Âli. Künhü'l Ahbâr. (haz. Ali Çavuşoğlu) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Həsən Bəy Rumlu. *əhsənüt-Təvarix (Tarixlərin ən Yaxşısı).* (çev. Oktay Efendiyev, Namıg Musalı) Kastamonu: Uzanlar Kopyalama Merkezi, 2017.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa. *Hasan Bey-zâde Târîhi Cilt II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.

Hoca Sadettin Efendi. *Tacü't-Tevarih*. (çev. İsmet Parmaksızoğlu) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

İskender Bey Münşî-yi Türkmen. *Târîh-i Âlem-ârâ-yi Abbâsî.* (çev. Ali Genceli) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

İsmâîl b. Haydar el-Erdebilî, *Hatâyî Dîvânı,* (haz. Muhsin Macit), İstanbul:Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017, s. 136-137.

Jean Chesneau. *D'Aramon Seyahatnamesi -Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya-*. (çev. Işıl Erverdi) İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.

Lütfi Paşa. *Tevarih-i Âli Osman*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1341.

Matrakçı Nasuh. *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irâkeyn.* (haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Matrakçı Nasuh. *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târîh-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561).* (haz. Göker İnan) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.

Michele Membre. *Mission To The Lord Sophy Of Persia (1539-1542).* (çev. A.H. Morton) London: School Of Oriental And African Studies University Of London, 1993.

Müneccimbaşı Ahmed Dede. *Müneccimbaşı Tarihi-Sahaif-ül-Ahbar fi Vekayi-ül-a'sar C. II.* (çev. İsmail Erünsal) İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, 1974.

Nişancı Mehmed Paşa. *Nişancı M.Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli -Hadisat-.* (haz. Enver Yaşarbaş) İstanbul: Kamer Neşriyat ve Dağıtım, 1983.

Oruç Bey Bayat. *İlişkiler Bir Şii/Katolik Oruç Bey Bayat/İranlı Don Juan.* (çev. Tufan Gündüz) İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014.

Peçevi İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi I.* (haz. Bekir Sıtkı Baykal) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

Solakzade Mehmet Hemdemi Çelebi. *Solak-zade Tarihi*. (haz.Vahid Çabuk) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

Şah Tahmasb-ı Safevî. *Tezkire.* (çev. Hicabi Kırlangıç) Ankara: Atlas Kitap, 2015.

Şeref Han. *Şerefname Osmanlı-İran Tarihi.* (çev. Mehmet Emin Bozarslan) İstanbul: Ant Yayınları, 1971.

ARAŞTIRMA İNCELEME ESERLERİ

Aydoğmuşoğlu, Cihat. *Safevi Devleti Tarihi*. Ankara: Kimlik Yayınları, 2015.

—. *Safeviye Tarikatı*. Ankara: Tün Kitap, 2018.

—. *Şah Abbas ve Zamanı.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Çelenk, Mehmet. "Safevîlerin Din Politikası ve İran'ın Şiîleşme Seyri." *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, s. 7-35.

Dağlar, Mehmet. *Saltanattan İnzivaya: Safevi Hükümdarı Şah Muhammed Hudabende (1578-1587)*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2020.

—. *Şah Tahmasb'ın Dini Siyaseti.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Efendiyev, Oktay. *Safevi Türk İmparatorluğu.* (çev. Ali Asker) İstanbul: TEAS Press, 2019.

—. "Şah Tahmasb'ın Şahsiyetine Dair." (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca.) *Türkler C. VI*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 1626-1634.

El-Khamıs, Ulrıke. "Şiiliğin Şampiyonu Olarak Hüsrev Perviz? Edinburg Kraliyet Müzesindeki Erken Dönem Safevi Minyatür Tasvirine Yakından Bir Bakış". (çev. Hayrunnisa Çakmakçı) *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, s. 293-312.

Eravcı, Mustafa. "Safevî Hanedanı." (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca) *Türkler C. VI*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 1551-1569.

Ghereghlou, Kıoumars. "Cashing In On Land And Privilege For The Welfare Of The Shah: Monetisation Of Tiyul In Early Safavid Iran And Eastern Anatolia". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung*, 2015, c. LXVIII, s. 87-141.

Gökbilgin, Tayyib. "Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın Irakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhatı." *Belleten,* c. XXI, Nisan 1967, s. 449-482.

Gökbulut, Süleyman. "Safeviler Devrinde Şiiliğin Yayılmasında Tasavvufun Rolü: Tasavvuf Tarihi Açısından Bir Değerlendirme." *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, s. 269-297.

Gündüz, Tufan. *Kızılbaşlar, Osmanlılar, Safeviler*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018.

—. *Son Kızılbaş Şah İsmail*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018.

Jorga, Nicolae. *Kanuni Sultan Süleyman Yenilmez Türk.* (çev. Nilüfer Epçeli) İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.

Kaplan, Doğan. *Buyruklara Göre Kızılbaşlık*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Blimler Enstitüsü, 2008.

Kesik, Beyhan. "Kanûnî'nin Şah Tahmasb'ın Gazeline Cevabı". *Sosyal Bilimler Dergisi*, Mart 2015, s. 203-210.

Kırzıoğlu, Fahrettin. *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.

Kütükoğlu, Bekir. *Vekayi'nüvis Makaleler*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1994.

Akbarınoshad, Maryam. *Şah İsmail ve Osmanlı ile İlişkileri,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Melikoff, Irene. *Uyur İdik Uyardılar*. (çev. Turan Alptekin) İstanbul: Cem Yayınevi, 1993.

Minorsky, Vladimir. *A History of Sharvan and Darband,* London: W. Heffer & Sons LTD., 1958.

Mitchell, Colin P. *Safavid Iran -Power, Religion and Rethoric-*. London: I.B. Tauris Publishers, 2009.

Mohammednejad, Hamidreza. *Osmanlı-Safevi İlişkileri (1501-1576).* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Murphey, Rhoads. "Süleymân's Eastern Policy". (ed. Halil İnalcık, Cemal Kafadar) *Süleyman The Second And His Time*. İstanbul: The Isıs Press, 1993, s. 229-249.

Musalı, Namıg. "I. Şah İsmail'in İdarî-Askerî ve İctimaî-İktisadî Politikaları Üzerine Bazı Notlar ve Değerlendirmeler". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, İlkbahar 2018, s. 1-46.

—. "Safevi Kaynaklarına Göre I. Şah Tahmasb ve Kanuî Sultan Süleyman Döneminde Ahlat ve Çevresinde Safevi-Osmanlı Savaşları". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Mayıs 2015, s. 16-31.

Newman, Andrew J. *Safavid Iran Rebirth of a Persian Empire*. New York: I.B. Tauris, 2009.

Onullahi, Seyidağa. *XIII-XVII Əsrlərdə Təbriz Şəhəri*. Bakü: Azərbaycan Ssr Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutu, 1982.

Parmaksızoğlu, İsmet. "Kuzey Irak'ta Osmanlı Hâkimiyetinin Kuruluşu ve Memun Bey'in Hatıraları". *Belleten,* 1973, s. 191-230.

Roemer, H. R. "Kızılbaş Türkmenler: Safevî Teokrasisinin Kurucuları ve Kurbanları (çev. Harun Yıldız)." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Yaz 2006, s. 81-92.

Savory, Roger. "The Principal Offices Of The Safawid State During The Reign Of Tahmasp I (930-84/1524-76)". *Bulletin of the School of Oriental and African Studie*, 1961, s. 65-85.

—. "The Safavid Administrative System". (ed. Peter Jackson) *The Cambridge History Of Iran Vol. VI,* Cambridge: Cambridge University Press, 1986, s. 351-373.

—. *Safeviler Devrinde İran.* (çev. Özgür Kolçak) İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2021.

Sümer, Faruk. *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Şahin, Kaya. *Empire And Power In The Reign Of Süleyman -Narrating The Sixteenth-Century Ottoman World-*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Tansel, Selahattin. *Yavuz Sultan Selim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi C. II İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Veliyeva, Zülfiye. *Safevi Devlet Teşkilatı (Tezkiretü'l-Mülük'e Göre).* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Walsh, John R. "The Revolt Of Alqas Mirza". *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 1968, s. 61-78.

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Alışık, Gülşen Seyhan. "Sâm Mirza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, c. XXXVI, s. 61.

Aliev, Saleh Muhammedoğlu. "Elkas Mirza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, c. XI, s. 55.

Artuk, İbrahim. "Fels". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, c. XII, s. 309-311.

Aşurbeyli, Sara. "Şirvanşahlar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, c. XXXIX, s. 211-213.

Aydın, Mustafa. "Şirvan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, c. XXXIX, s. 204-206.

Ceyhan, Semih. "Tecellî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, c. XL, s. 241-243.

Fleischer, Cornell H. "Alqas Mirza". *Encyclopædia Iranica*, 1989, c. I, s. 907-909.

Fragner, Bert. "Economy VII. From The Safavids Through The Zands". *Encyclopædia Iranica*, 1997, c. 8, s. 133-138.

Kara, Mustafa. "Bâlî Efendi, Sofyalı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, c. V, s. 20-21.

Öngören, Reşat. "Şeyh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, c. XXXIX, s. 50-52.

Özaydın, Abdülkerim. "Alamut". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, c. II, s. 336-337.

Özcan, Abdülkadir. "Kurçi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, c. XXVI, s. 441.

Özgüdenli, Osman Gazi. "Tiyûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, c. XLI, s. 207-208.

Savory, Roger. "Alkas Mirza". (ed. H.A.R. Gibb, J.H. Kramers, E. Levı-Provençal, J. Schacht.) *The Encyclopedia Of Islam New Edition Vol. I.*, Leiden: E. J. Brill, 1986. s. 428.

—. "Dīv Solṭān". *Encyclopædia Iranica*, 1995. c. VII, s. 431.

Soucek, Priscilla P. "Behram Mirza". *Encyclopædia Iranica*, 1988, c. I, s. 908.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Kâmil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, c. XXIV, s. 280-281.

Üzüm, İlyas. "Kızılbaş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, c. XV, s. 546.

Yitik, Ali İhsan. "Tenâsüh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, c. XXIV, s. 441-443.

EK 1: ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:15/06/2022

Tez Başlığı: Elkas Mirza İsyanı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

15.06.2022

Adı Soyadı:	Umut Muhammed Şefkat
Öğrenci No:	N19236592
Anabilim Dalı:	Tarih
Programı:	Tarih
Statüsü:	X Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Tufan Gündüz

Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr
Telefon: 0-312-2976860 **Faks:** 0-3122992147 **E-posta:** sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY DEPARTMENT

Date: 15/06/2022

Thesis Title: The Rebellion of Elkas Mirza

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

15.06.2022

Name Surname:	Umut Muhammed Şefkat
Student No:	N19236591
Department:	History
Program:	History
Status:	X MA ☐ Ph.D. ☐ Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Tufan Gündüz

E K 2: ORİJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 29/04/2022

Tez Başlığı: Elkas Mirza İsyanı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 127 sayfalık kısmına ilişkin, 28/04/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
2- ☒ Kaynakça hariç
3- ☒ Alıntılar hariç
4- ☐ Alıntılar dâhil
5- ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

29.04.2022

Adı Soyadı:	Umut Muhammed Şefkat
Öğrenci No:	N19236592
Anabilim Dalı:	Tarih
Programı:	Tarih

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Tufan Gündüz

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY DEPARTMENT

Date: 29/04/2022

Thesis Title : The Rebellion of Elkas Mirza

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 28/04/2022 for the total of 127 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 5 %.

Filtering options applied:

1. ☒ Approval and Decleration sections excluded
2. ☒ Bibliography/Works Cited excluded
3. ☒ Quotes excluded
4. ☐ Quotes included
5. ☒ Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

29.04.2022

Name Surname:	Umut Muhammed Şefkat
Student No:	N19236592
Department:	History
Program:	History

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Tufan Gündüz